

Monogràfic sobre menors

La protecció de menors. Abusos sexuals intrafamiliars:
algunes reflexions sobre la dificultat en la detecció i valoració
Esther Ricci Voltas

“Alter”, programa d'integració social, laboral i educativa per
als joves de les Illes Balears
Maria Cànaves Vaquer

Evolució de la protecció dels extutelats
Gori Estarellas

La família biològica en el sistema de protecció:
noves perspectives
Serafin Carballo García

Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en
casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears
Myriam Carrero

La intervenció en menors amb mesura judicial
a la zona de Manacor
Jaume Adrover Puig, Mateu Mas Perelló,
Toni Picornell Nicolau i Miquel Àngel Roca Sala

Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS
Mª Luisa Martí Llorcalló i Joan Escandell Mayans Sab

Programa Atura't. Avaluació i tractament per a
agressors sexuals adolescents.
Maria José Arranz, Maria del Mar Calleja Font,
Myriam Carrero Sánchez i Elisa Ribas Galumbo

Processos d'emancipació dels joves extutelats.
Els principals reptes actuals
Guillem Cladera, Lluís Ballester i Josep Lluís Oliver

El dret dels nins i nines a una infància lliure de violència
Carolina Moñino Bermejo i Elena González Hernández

Violència filioparental “Educa niños y no castigarás adultos”
José Díaz Cappa

Revista d'Afers Socials
Número 8 | març 2017

Edita:
Conselleria de Serveis Socials i Cooperació
Govern de les Illes Balears

Imprimeix:
Amadip Esment

Dipòsit legal: PM-951-2011
ISSN: 188-8607
Imprès en paper ecològic

**La Revista d'Afers Socials no s'identifica necessàriament amb
les idees exposades en els continguts dels articles signats.**

Índex

Monogràfic sobre menors

**La protecció de menors. Abusos sexuals intrafamiliars:
algunes reflexions sobre la dificultat en la detecció i valoració**

Esther Ricci Voltas

pàg. 5

**“Alter”, programa d'integració social, laboral i
educativa per als joves de les Illes Balears**

Maria Cànaves Vaquer

pàg. 12

Evolució de la protecció dels extutelats

Gori Estarellas

pàg. 19

**La família biològica en el sistema de protecció:
noves perspectives**

Serafín Carballo García

pàg. 29

**Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en
casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears**

Myriam Carrero

pàg. 41

La intervenció en menors amb mesura judicial a la zona de Manacor

Jaume Adrover Puig, Mateu Mas Perelló,
Toni Picornell Nicolau i Miquel Àngel Roca Sala

pàg. 47

Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS

Mª Luisa Martí Llorcalló,
Joan Escandell Mayans Sala

pàg. 53

**Programa Atura't. Avaluació i tractament per a
agressors sexuals adolescents.**

Maria José Arranz, Maria del Mar Calleja Font,
Myriam Carrero Sánchez i Elisa Ribas Galumbo

pàg. 59

Processos d'emancipació dels joves extutelats.

Els principals reptes actuals

Guillem Cladera, Lluís Ballester i Josep Lluís Oliver

pàg. 63

El dret dels nins i nines a una infància lliure de violència

Carolina Moñino Bermejo i Elena González Hernández

pàg. 73

Violència filioparental “Educa niños y no castigarás adultos”

José Díaz Cappa

pàg. 81

La protecció de menors. Abusos sexuals intrafamiliars: algunes reflexions sobre la dificultat en la detecció i valoració

Esther Ricci Voltas

Funcionària, psicòloga del Servei Insular de Família del Consell Insular de Menorca des de 1989 i experta en abús sexual infantil.

Resum: Aquest article fa referència a la situació actual dels menors en relació a la seva protecció. La nova concepció de la infància i la consegüent evolució legislativa, així com els esforços realitzats per les institucions relacionades amb la infància, són clau en la millora del seu benestar. No obstant, en el cas de l'abús sexual infantil, aquest progrés positiu no es tradueix en una disminució del percentatge de menors que el sofreixen, la detecció del qual resulta d'especial complicació a causa de la dificultat de revelació que mantenen les víctimes.

Paraules clau: infància, protecció, abús sexual, detecció, revelació.

Introducció. Context legal

Des de 1989, moment en què va ser aprovada la Convenció sobre els drets dels menors, la situació dels nens i les nenes, no només a Espanya, sinó a tot el món, ha millorat considerablement, ja que el reconeixement dels seus drets ha produït nombroses modificacions legislatives i ha incrementat la sensibilitat social a favor d'un col·lectiu especialment vulnerable.

Els avanços al nostre país són indiscutibles i són ben valorats en les seves situacions familiars, en comparació amb al-

tres països del nostre entorn. En termes generals es pot afirmar que els menors de 18 anys tenen bona salut, poden disposar d'una educació formal i una major protecció social.

Malgrat el fet que a Espanya tenim una infància saludable i progressivament protegida, existeixen importants reptes per conservar aquest benestar aconseguit a fi d'evitar l'amenaça dels riscos que comporta la nova societat (hàbits d'alimentació, consum, oci, ús inapropiat de noves tecnologies, nous tipus de maltractament i violència...).

Menors i adolescents són un col·lectiu especialment vulnerable en tant que subjectes en desenvolupament que necessiten de tercers que els cuidin, assisteixin, eduquin i representin. Com a ciutadans de dret, requereixen una adequada protecció jurídica i administrativa, de manera que es garanteixi l'adequada atenció de les seves necessitats, el ple desenvolupament de la seva personalitat i la seva integració social. Aquesta funció protectora dels poders públics pren forma en els casos de desprotecció, desempament o maltractament infantil, alhora que també han de prevenir i evitar situacions d'exclusió social a la infància.

Aquest canvi de model sobre la infància es fonamenta en els següents fets:

- Evolució científica: nous coneixements sobre el desenvolupament evolutiu de la infància, basats en les seves necessitats, en les conseqüències del maltractament, etc.
- Major sensibilitat social i protagonisme de la iniciativa social: canvis polítics, de concepció, incloent el bon tracte referit a l'atenció a la infància, potenciant les relacions parentals positives com un factor fonamental de canvi en la cultura.
- S'ha superat per part dels estaments públics el marc assistencial i, actualment, les actuacions es dirigeixen cap a la millora de la qualitat de vida i la prevenció dels riscos que amenacen la infància, sense oblidar la prioritat d'atendre els col·lectius més vulnerables i exclosos.
- L'interès que el sistema públic de serveis socials englobi el sistema d'atenció social a la infància, basat en la cooperació entre diversos estaments, des del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat a les comunitats autònomes i, en el nostre cas, extensiu als consells insulars.
- Així mateix, s'està potenciant la cultura de participació de la societat en temes relacionats amb la infància, impulsant la participació dels nens i nenes en la vida social i tot allò que els concerneixi, com a subjectes de dret, com éssers capaços de modificar i influir en el seu entorn.
- A partir dels punts anteriors s'ha esdevingut un gran avanç en el desenvolupament legislatiu dirigit a garantir, promoure i defensar els drets de la infància. Primer, amb la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor i la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors i, molt recentment, amb les modificacions introduïdes en matèria de protecció a la infàn-

cia en pràcticament una vintena de textos legals mitjançant la Llei orgànica 8/2015, de 22 de juliol i la Llei 26/2015, de 28 de juliol, ambdues de modificació del sistema de protecció a la infància i adolescència. A més, s'ha de tenir en compte l'aprovació a l'àmbit autonòmic de noves lleis i els corresponents desplegaments reglamentaris.

En aquest sentit cal destacar especialment, tant la consideració del menor com a copartípic en les decisions que l'Administració pública acordi sobre allò que li concerneix en primera persona, com la consideració prioritària del seu dret per damunt de qualsevol altre. Aquest fet té un efecte directe sobre les actuacions dels serveis de protecció de menors, que tenen el deure de tenir en compte quin és la voluntat del menor quan aquest tingui capacitat per expressar-la, segons les mesures de protecció que respecte d'ell es proposin. Entre d'altres aspectes, també resulta destacable que es tingui en consideració el temps que transcorri entre una situació de desprotecció i la recuperació de la competència parental dels progenitors, atenent l'efecte del pas del temps dels menors en funció de la seva edat, i no del pronòstic dels pares.

En aquest context, hi ha iniciat un camí de corresponsabilitat en les polítiques d'infància que implica incentivar el desenvolupament de projectes integrals que puguin donar resposta a realitats socials que impliquen gran complexitat en les actuacions.

Dificultats específiques per la condició de la doble insularitat

A les Illes Balears es dona una situació complexa, pel fet de comptar amb quatre territoris "aïllats", amb la matèria transferida als consells insulars. El Govern de les Illes Balears, responsable d'impulsar i garantir el desenvolupa-

ment del sistema de protecció de menors a tot el territori que abasta la comunitat autònoma, està mostrant –especialment en els darrers anys– un interès important en afavorir la homogeneïtat en la interpretació de la informació, per tal de preservar la garantia d'igualtat en l'exercici dels drets de tots els menors, independentment del lloc de residència (tal com estableix la Constitució). No obstant això, la principal dificultat resideix en la impossibilitat de tenir els mateixos recursos a cada illa, donada la diferència en el nombre de població, la qual cosa no es tradueix en una diferència en la tipologia de situacions de desprotecció i les mesures adients per a cada cas.

En aquests darrers anys cal destacar que s'ha avançat molt en l'elaboració d'un protocol d'actuació que ha de constituir l'instrument bàsic per assolir la coordinació interinstitucional en la intervenció en casos de maltractament infantil a les Illes Balears. No només es tracta de l'actuació de les entitats públiques de protecció a l'hora de garantir l'efectiu compliment dels drets dels menors sinó que, amb el mateix objectiu, conflueix l'actuació d'altres administracions i instàncies públiques, com ara, sanitat, educació, serveis socials municipals, policia, fiscalia, jutjats...

L'objectiu d'aquest protocol multidisciplinar, tal com consta al document justificatiu, és millorar l'atenció per reduir la victimització primària i secundària que pateixen els i les menors que han sofert maltractament i garantir el compliment dels seus drets i llibertats durant la intervenció de les institucions responsables de protegir-los, a través d'una actuació coordinada i eficaç de les institucions competents.

Si bé són passes fonamentals a l'hora d'homogeneïtzar les actuacions en matèria de protecció de menors, s'imposa una realitat que dificulta en molta me-

sura que no hi hagi discriminacions en funció del territori.

Resulta impensable que a l'àmbit de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, les illes menors puguin comptar amb els mateixos recursos que Mallorca, per una qüestió tan òbvia com el nombre de població a la qual es destinen els recursos, tal com succeeix a la resta de l'Estat amb les poblacions petites, però és el fet ineludible de la insularitat el principal factor de dificultat a l'hora de garantir amb igualtat els drets de tots els menors. Així, si un menor resident a una illa menor requereix una intervenció especialitzada concreta, tant en qüestions de desprotecció com en determinades mesures de compliment de justícia juvenil, s'ha de renunciar, bé a la relació familiar (prioritària), o bé al tractament especialitzat, la qual cosa no succeeix per exemple a la part forana de Mallorca o a altres indrets menys poblats de la península, on majoritàriament la xarxa de comunicacions facilita el desplaçament familiar.

Els abusos sexuals intrafamiliars: reflexions del perquè del silenci.

Malgrat els avanços descrits en la lluita contra el maltractament infantil, els esforços socials i legislatius, l'abús sexual es manté com un repte pendent i es constata l'existència d'obstacles derivats de la manca de percepció i de convicció que es tracta d'un assumpte que concierneix a totes i cadascuna de les administracions amb competències relacionades amb la infància i els seus agents, és a dir, és un assumpte de tots.

És ben sabut que en els darrers temps els mitjans de comunicació han fet especial menció als abusos sexuals infantils com el més freqüent dels tipus de maltractament infantil, que comporta devastadores conseqüències en els menors, no només en l'etapa infantil sinó al llarg de tota la seva vida.

Segons la definició de l'OMS (1986), l'explotació sexual d'un nen implica que aquest és víctima d'un adult o d'una persona evidentment major que ell, amb finalitat de satisfacció sexual de l'adult.

Les estadístiques són demolidores en relació amb els percentatges de les víctimes en la població general (d'un 15 a un 20% de nens i nenes) i amb la seva baixíssima detecció. Però més enllà dels nombres i dels esforços de totes les administracions públiques per detectar i tractar aquestes víctimes, hi ha un facilitador de la persistència en la dificultat de la detecció, i aquest no és altre que el silenci que imposa l'abusador sobre la seva víctima en un escenari on només agressor i menor són testimonis i no sol deixar cap rastre d'evidència. Si bé és cert que el silenci ha començat a trencar-se en els darrers anys i hem passat de la detecció del 4% dels anys 80 al 17,7 % en l'actualitat, no cal oblidar que la manca de detecció continua mantenint-se en més d'un 80% de les víctimes.

Comprendre les causes d'aquest silenci ens pot donar la clau per seguir avançant en la millora de la detecció. Segons Jorge Barudy, reconegut neuropsiquiatre, psiquiatre infantil i terapeuta, expert en abusos sexuals infantils, l'ontogènia de l'abús sexual intrafamiliar segueix la següent dinàmica:

Fase de seducció, on s'observa una manipulació de la dependència i la confiança del nen o nena, una incitació posterior a la participació a través de jocs, regals, etc. i una estratègia premeditada per a dur a terme l'abús sexual (lloc, moment...)

- Fase d'interacció sexual abusiva, que sol ser progressiva i lenta, iniciant l'adult comportaments exhibicionistes, carícies amb intencions eròtiques, masturbació, fell·lació, penetració digital i finalment coït.
- Fase de secret, on l'abusador imposa la llei del silenci i el menor no té

altra opció que adaptar-se a la situació, mentre estan "absents" els altres membres de la família o bé en són còmplices.

Mentre dura aquest procés, que es produeix en la intimitat, protegit pel secret i la llei del silenci, el sistema familiar es manté en equilibri i el menor té un sentiment de cohesió i pertinença a la seva família.

- Descobriment de l'abús: Aquest pot ser accidental o premeditat, tot i que aquest darrer, el relat espontani del menor, té un percentatge molt baix i sol succeir a causa del dolor físic que els nens petits poden experimentar en un moment donat, o a conflictes d'autonomia durant l'adolescència.
- Fase repressiva: un cop que els fets es fan públics, es produeix una crisi en el conjunt de la família i el seu entorn i la família cerca desesperadament el reequilibri per a mantenir a qualsevol preu la cohesió familiar.

La pressió que exerceix la família i el seu entorn sobre la víctima menor, per preservar-la, resulta altament difícil d'evidenciar. Roland C. Summit¹ -que el 2006 va escriure sobre la síndrome d'acomodació a l'abús sexual infantil- adverteix que una acció silenciosa, un gest per part d'un progenitor, revesteix característiques coercitives per a un nen o nena dependents, i que l'amenaça de perdre l'amor o la seguretat familiar resulta més atemoridor que qualsevol amenaça de violència.

La culpa, la vergonya, la manca de garanties de seguretat, no considerar que l'adult no abusador serà suficientment protector per impedir la venjança, són sentiments i pensaments que s'amalgamen i sovint impedeixen al nen posar paraules als fets viscuts. Amb molta freqüència els que ens dediquem pro-

1 C. Summit: "El syndrome de acomodación al abuso sexual infantil", any 2006

fessionalment a valorar aquest tipus de maltractament, podem observar el gran patiment que suposa per a un menor de curta edat que presenta símptomes específics d'abús sexual, quan es veu abocat al contradictori desig de revelar els abusos i sortir de l'infern que viu i alhora preservar, no tan sols el manteniment de la família i/o ser separat d'ella, sinó també el de protegir el seu agressor -per qui fàcilment sent un gran afecte- i el qual l'ha advertit de les conseqüències, o bé les ha conegut a través de comentaris accidentals, notícies de televisió, etc.

Estudis actuals sobre nens abusats que han anat a judici demostren que els nens que tarden més a denunciar els abusos són aquells que se senten més responsables (culpables) i els que tenen més temor que els passi alguna cosa dolenta als seus familiars.

Segons els meu parer, de totes les dificultats nomenades, la més difícil d'assenyalar és la culpa.

En les tres darreres dècades els estudis suggereixen de forma consistent que l'abús sexual infantil s'associa a conseqüències psicològiques molt negatives en la població adulta, variant des de la depressió i els problemes d'autoestima, fins els trastorns sexuals i de personalitat. La proximitat entre l'agressor i la víctima, a banda de la tipologia de l'abús, empitjora l'impacte sobre la víctima. *L'autoinculpació és determinant en les dificultats de superació* (Mc Millen y Zuravin, 1997)¹

Cantón i Cortés², prestigiosos coneixedors de la matèria, han conclòs en els seus estudis d'investigació (Psicothem, a 2011), que les atribucions de culpa per

l'abús han de ser abordades des d'un inici, realitzant-se una intervenció primerenca amb les víctimes a fi de modificar les atribucions que realitzen en relació a l'abús i ajudar-los a millorar les estratègies d'enfrontament a l'estrès post-traumàtic.

Hom es pregunta, culpa de què? Per comprendre la profunditat d'aquest parany hem de tenir em compte l'edat en la que s'inicien els abusos i situar-nos en la fase de seducció.

En primer lloc s'ha d'entendre que no tots els menors són seduïbles. Les seves característiques de personalitat i la seva psicopatobiografia en fan uns més vulnerables que d'altres així que, amb probabilitat, el nen abusat presenta prèviament algun tipus de vulnerabilitat dins el context familiar, des de dificultats per ser assertiu, fins a mancances de tipus afectiu. **Això explica que els menors atesos per el sistema de protecció o per el sistema de justícia juvenil, la victimització sexual és significativament més elevada.** Tampoc la seducció és probable a partir de determinades edats; un adolescent amb un desenvolupament maduratiu normal difícilment caurà en un parany d'aquestes dimensions. Per tant, en molts casos ens trobem amb que l'inici de la fase de seducció es produeix abans dels 8 anys. Aquí és on resulta fonamental la prevenció, motiu pel qual en els darrers anys s'estan implementant tallers preventius a les pròpies escoles per part de persones especialitzades, com ara la Fundació RANA, amb qui el Govern de les Illes Balears té signat un conveni a fi d'estendre a totes les illes aquest servei.

En segon lloc s'ha de recordar que, llevat d'excepcions, en la consecució dels abusos sexuals no intervé la violència. Per tant, estem parlant d'interaccions que no només no causen dolor sinó que poden tenir respostes corporals plaents en els nens. És més freqüent del què es pen-

1 McMillen i Zuravin: "Attributions of responsibility for child sexual abuse and adult adjustment", any 1997

2 Cantón i Cortés: "Un modelo de los efectos del abuso sexual infantil sobre el estrés post-traumático...", any 2011

sa que el menor, no tant sols cooperi amb els “jocs sexuals”, sinó que els cerqui un cop ha estat iniciat. Però la cosa no acaba aquí. No val oblidar de cap manera que l'agressor sempre ofereix una recompensa, bé de tipus afectiu (per exemple la preferència sobre d'altres membres de la família, inclòs el cònjuge), bé de tipus material, i sovint els dues coses.

Així que, en no pocs processos d'investigació d'abús sexual, pretenem que un menor que creu haver estat co-partícip en activitats que la societat reprova i castiga, reveli uns fets els quals percep que ell n'és en part responsable i que potser està silenciament des de fa molt temps.

Que el menor des de ben curta edat “sap” que són comportaments reproables ho podem deduir del fet que en moltes ocasions els jocs sexuals significatius (no aquells que formen part de l'ansia d'esbrinar pròpia de l'edat evolutiva), observats entre pre-escolars o durant els primers cursos d'educació primària i que serveixen de detonant per iniciar una investigació, solen produir-se en llocs amagats, o van acompanyats d'advertències per part del menor incitador perquè els altres mantinguin el secret.

Aquesta percepció subjectiva de culpa rarament és verbalitzada per la víctima, sol perdurar en el temps i causar seqüeles psicològiques al llarg de tota la vida, malgrat el cas es resolgui favorablement i l'agressor sigui reconegut com a l'únic culpable per la societat en general i per l'entorn proper en particular, perquè el menor guardarà en secret i per sempre en la seva memòria records de la seva “participació” i sumarà aquesta culpa a les altres culpes: la d'haver destrossat la família i la de la possible condemna de qui recorda que “tant se l'estimava”.

Davant tantes dificultats és freqüent que un cop produïda la revelació el nen es retracti afirmant que és una invenció, que el què ha explicat no ha passat, assumint

les conseqüències de quedar com un mentider o un trastornat, però definitivament “salvant” la família, que prefereix creure més en la retractació que en la revelació prèvia de l'abús sexual, com també ocorre lamentablement amb alguns professionals per manca d'especialització, implicant això greus riscos psicològics per al desenvolupament del menor a partir d'aquesta no credibilitat de les primeres manifestacions, encara que aquestes siguin parcials.

En resum, tot l'exposat anteriorment ens pot ajudar a entendre perquè tants nens es retracten ferventment després d'una primera revelació o ens pot donar resposta al perquè algunes víctimes, ja adultes, tornin a conviure amb els seus agressors un cop aquests últims recuperen la seva llibertat (situacions poc freqüents, però reals).

Si d'alguna cosa ens serveixen aquestes reflexions, més enllà d'ajudar-nos a empatitzar amb el menor que hem d'explorar i comprendre el veritable fons de les seves dificultats (més enllà d'amenaques i coaccions), és per tenir clar que és tan fonamental millorar la nostra capacitat de detectar i esclarir els casos d'abusos sexuals infantils, com la intervenció posterior que, òbviament, requereix el mateix nivell d'especialització i cura.

Avanços actuals.

Val a dir que el Govern de les Illes Balears, i en concret la Conselleria d'afers socials, conscient de la importància de l'abordatge especialitzat d'aquest tipus de maltracte que en alguns llocs del món com ara EEUU està considerat com una epidèmia per l'elevadíssim percentatge de víctimes que els estudis sobre la seva prevalença avalen, ha promogut la implantació de programes com la UVA-SI (Unitat de Valoració de l'Abús Sexual Infantil) als consells insulars, si be hi ha desigualtats significatives en la seva

implementació actualment, i la UTASI (Unitat de Tractament de l'Abús Sexual Infantil), depenent directament de la Conselleria de Família i Serveis Socials del Govern de les Illes Balears, unitat que actualment només actua a la illa de Mallorca.

Al meu parer, s'ha avançat molt en els darrers anys pel que fa a l'abordatge del que constitueix probablement el mes greu problema per a la infància en tot el món, no només per les escandaloses estadístiques de prevalença, sinó perquè d'entre tots els tipus de maltractament infantil aquest és el que majors seqüeles comporta i no podem ometre el fet que el 80% dels abusadors sexuals varen ser en la seva infantesa víctimes silencioses o víctimes no cregudes, que mai van rebre la protecció i el tractament que en requerien.

Malgrat tot, convindria que aquest progrés indubtable, fruit de l'esforç de molta gent i de la bona voluntat política, fos cada cop més homogeni a totes les illes, es potenciés la formació continuada i conjunta dels tècnics especialitzats del territori de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears encarregats d'investigar, valorar i intervenir en casos abusos sexuals infantils, considerant-ne l'especial dificultat de la labor que desenvolupen, inclosa la d'actuar com a testimonis o pèrits en l'àmbit judicial, tasca que incrementa la seva complexitat i necessitat de formació específica per afrontar els judicis de forma eficaç.

Així mateix, seria recomanable assegurar la implicació i la participació de totes les administracions amb competències en matèria d'infància per a protegir als menors de l'abús sexual. Velar perquè es facin efectives i es mantinguin les actuacions de seguiment, impuls i avaluació de l'aplicació dels protocols en procés de desenvolupament del Govern de les Illes Balears.

Bibliografia:

- Cantón, J. y Cortés, M.R. (1996). *Malos tratos y abuso sexual infantil*. Madrid. Siglo XX
- IFinkelhor, D. (1999). *Victimología infantil*. En J. Sanmartín (Ed.). *Violencia contra niños*. Barcelona. Ariel, pp. 149-218.
- Cantón, J. y Cortés, M.R. (2001). *Sintomatología, evaluación y tratamiento del abuso sexual infantil*. En V.E. Caballo y M.A. Simón
- Barudi, J. (1998). *El dolor invisible de la Infancia*. Paidós terapia familiar.
- Summit, Ronald,(1997), *El síndrome de acomodación al abuso sexual infantil*, en Revista "Temas de Maltrato Infantil de la infancia". Paidós.
- Faller, K.C., (2007) *Formulando conclusiones acerca del abuso sexual, Síntesis traducida del Capítulo 17 del libro Interviewing Children about sexual abuse*, New York, Oxford University Press
- Intebi, I. (2008). *Valoración de sospechas de abuso sexual infantil*, en Colección Documentos Técnicos. Edit. Dirección general de políticas sociales. Gobierno de Cantabria.

“Alter”, programa d'integració social, laboral i educativa per als joves de les Illes Balears

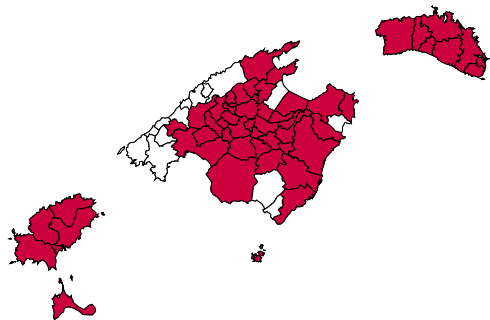
Maria Cànaves Vaquer

Llicenciada en Pedagogia i Ciències de l'Educació

Coordinadora Programa ALTER

Direcció General de Menors. Govern de les Illes Balears

La Direcció General de Menors i Famílies de la Conselleria de Serveis Socials i Cooperació del Govern de les Illes Balears, amb la col·laboració de diversos ajuntaments de les Illes, a través de les àrees de Serveis Socials, Mancomunitats locals, l'IMAS, i amb la col·laboració de la Conselleria d'Educació, va posar en funcionament el Programa ALTER el mes de gener de 2005.

Municipis amb programa Alter (43 municipis)

El Programa es va iniciar a cinc pobles de Mallorca i Menorca i durant el primer any va donar formació a 35 usuaris. Dotze anys després, ALTER ja està implementat a altres municipis i la seva oferta formativa ha anat augmentat fins a donar atenció a 260 usuaris.

Des dels seus inicis doncs, aquest programa intenta donar una resposta adaptada a les necessitats i expectatives dels

joves d'entre 14 i 16 anys d'aquest territori que així ho requereixin.

Dissortadament no sempre els joves en edat escolar obligatòria s'adapten al sistema educatiu reglat, per la qual cosa el fracàs escolar i l'abandonament prematur dels estudis es converteixen ben aviat en una realitat preocupant que requereix d'una ràpida resposta i intervenció.

Són molts els motius que poden dur a aquests joves a fracassar en l'àmbit escolar, per això des del seu inici, el programa ALTER intenta oferir una alternativa formativa, adaptada, eficaç i vàlida.

Els requisits per poder accedir a ALTER són els següents:

- Tenir una edat compresa entre els 14 i els 16 anys.
- Tenir expedient obert als serveis socials d'atenció primària corresponents o que hi hagin intervingut altres serveis d'atenció al menor en situació de risc escolar i/o social.
- Presentar conductes desajustades greus que posin en perill la convivència als centres educatius.
- Presentar absentisme injustificat, rebuig a la institució escolar, així com conductes predelictives.
- Tenir algun interès per a una formació més pràctica i funcional vinculada al món laboral.

- Joves que puguin tenir expedient obert en el Jutjat de Menors i Fiscalia de Menors.
- Altres criteris que puguin sorgir, sempre consensuats amb el Servei d'Atenció a la Diversitat de la Conselleria d'Educació.

Cal dir també, que molt s'ha escrit referent al pas de la infància cap a l'adolescència. Aquesta transició es presenta com un moment delicat, difícil i en alguns casos conflictiu.

Aquest canvi sol causar inquietud i inestabilitat en el jove que en molts de casos es sent incapaç de veure quin és el seu lloc i especialment en els casos més vulnerables d'exclusió social.

S'ha d'aclarir també que la formació que ofereix el Programa ALTER a aquests joves no intenta substituir l'escola, emperò sí complementar-la i que l'expe-

riència i formació que reben els usuaris d'ALTER durant els dos anys que romanen al programa, els serveixi com a pont que els porti cap a altres recursos normalitzadors, com pot ser tornar reprendre el contacte amb l'escola i fer que aquest contacte sigui el més normalitzador possible, ja que la gran majoria dels usuaris d'ALTER s'han anat convertint amb el temps en absentistes crònics. La derivació al programa per parts dels educadors dels serveis socials, ve justificada també per una manca d'integració educativa i social, reflectida en uns alumnes que denoten especialment un rebuig ple respecte als centres educatius, així com als seus continguts i també moltes vegades com s'ha comentat, presentar unes conductes inapropiades, per a compensar en gran part la seva frustració.

Per fer un petit incís i entrar en matèria lingüística, hem de dir que ALTER deu el seu acrònim a la paraula "alternativa"

Especialitats de formació que ofereix actualment el Programa ALTER	
Aprenent/a de Perruqueria	Aprenent/a de Manteniment d'Instal·lacions
Aprenent/a d' Estètica	Aprenent/a de Guarda i Cura d'Animal
Aprenent/a de perruqueria canina/felina	Aprenent/a de Fotografia Digital
Aprenent/a d'Informàtica	Aprenent/a d'Arts Gràfiques
Aprenent/a de Fusteria	Aprenent/a de Pastisser
Aprenent/a de Manteniment d'Embarcacions	Aprenent/a d'Agricultura Ecològica
Aprenent/a de Mecànica Nàutica	Aprenent/a de Lanterneria
Aprenent/a de Mecànica de Cotxes	Aprenent/a de Cuiner
Aprenent/a de Mecànica de Motos	Aprenent/a de Cambrer
Aprenent/a de Reparació de Bicicletes	Aprenent/a de Escoleta Infantil
Aprenent/a de Xapa i Pintura	Aprenent/a de Pintor
Aprenent/a de Jardineria	Aprenent/a de Reponedor
Aprenent/a de Mosso de Quadra	Aprenent/a de Comerç
Aprenent/a de Ferreria i Forja	Aprenent/a de d'Electricista
Aprenent/a de Sabater	Aprenent/a d'Animador - Sociocultural

i aquest seria l'eix principal que posa a l'abast dels seus usuaris aquest programa.

Aquesta alternativa es mostra com un recurs de pràctiques formatives de caire bàsicament preventiu, ja que està ben contrastat que els joves que presenten un alt risc de fracàs escolar denoten en la majoria dels casos una problemàtica respecte de l'àmbit social. La possibilitat d'un abandonament prematur de la formació acadèmica afecta especialment aquells grups socials que poden estar en situació d'exclusió o bé en situació de desigualtat.

Tot això és aconseguit des d'ALTER mitjançant una sèrie d'experiències pràctiques dutes a terme en escenaris reals com són les nostres unitats de formació. Aquests escenaris són indispensables per a l'assaig de les habilitats de relació i comunicació que són inherents a les vivències de responsabilitat conductual i de resolució de conflictes.

Des de l'inici del programa hi han col·laborat un total de 717 empreses:

- 521 a Mallorca
- 77 a Menorca
- 105 a Eivissa
- 14 a Formentera

Com a recurs normalitzador alternatiu, ALTER disposa d'una oferta formativa que engloba fins a 30 professions diferents. L'aprenentatge dels nostres usuaris s'inicia el mes de setembre i conclou el mes de juny, per tal d'equiparar un itinerari formatiu tan semblant a l'escola com sigui possible, és per això que es segueix el calendari escolar.

Així mateix, un dels objectius d'ALTER és aconseguir noves vies de formació per mostrar als usuaris camins alternatius que siguin profitosos per al seu futur, tant social com professional.

Per aconseguir aquests objectius pretenem que els usuaris adquireixin uns hàbits respecte al seu entorn social immediat, el qual els permetrà accedir a unes possibilitats que fins aleshores no eren al seu abast.

S'intenta doncs, promoure unes habilitats socials, cognitives i conductuals, així com conèixer quins són els seus interessos i motivacions per iniciar els joves en l'aprenentatge de comprendre's a ells mateixos, comprendre també els altres i poder d'aquesta manera responsabilitzar-se de les seves accions.

Especialment es tracta d'accions que siguin reconegudes tant personalment com socialment, per a poder participar en espais formatius i culturals en un moment molt vulnerable en el qual estan immersos.

Tots aquests resultats s'han aconseguit mitjançant una sèrie d'experiències pràctiques dutes a terme en entorns que els porten fins a experiències gratificants per tal que el jove obtengui un nivell de confiança en si mateix i en l'activitat que desenvolupa.

Es tracta de crear un lloc de cooperació amb habilitats de relació i comunicació per tal d'obtenir una responsabilitat conductual i de resolució de conflictes.

En general i mitjançant una intervenció socioeducativa adequada i adaptada a les seves necessitats, procuram que puguin ésser modificats uns hàbits, comportaments o actituds inadequats, així com aquelles limitacions que presenta l'usuari i que dificulten un bon desenvolupament del procés social i formatiu.

Una vegada que arriba un nou cas a ALTER s'inicia una cadena de feina que es posa en funcionament, ja que el començament d'un usuari i la posada en marxa de la seva formació implica la intervenció de diversos agents. Els professionals que componen el Programa ALTER són els següents:

Professionals treballadors del Programa ALTER

Una Coordinadora

Una Administrativa

47 educadors i Educadores

Mestres de Tallers

Orientadors i Tutors dels Centres Educatius

ALTER intenta oferir noves vies de formació mitjançant l'acompanyament que es duu a terme i que es realitza amb el seguiment diari dels educadors socials, aquests són el punt de referència dels usuaris als quals guiaran en les tasques d'orientació i assessorament, i els mostraran camins alternatius cap a unes conductes prosocials que potenciïn els processos d'autonomia personal. Així mateix, realitzarà presencialment el seguiment i l'avaluació contínua dels usuaris, per registrar la seva evolució diària.

És en aquest context on l'educador pot proposar canvis en l'itinerari formatiu de l'usuari com pot ser la derivació cap a altres recursos o bé suggerir altres tipus d'intervenció.

L'educador s'encarregarà també de la coordinació amb els mestres de taller, els professionals dels centres educatius, la coordinadora del programa, etc., la qual cosa reflectirà la labor d'equip i la unitat del projecte.

Altament, el mestre de taller és també un agent molt present i indispensable dins el programa ja que és la persona encarregada de la formació específica del mòdul ocupacional i impartirà als usuaris els coneixements bàsics per poder desenvolupar la formació escollida a les diferents unitats formatives.

És en aquests centres de treball (empreses col·laboradores del programa) on l'usuari durà a terme unes pràctiques

relacionades amb la professió que més l'atreu i així, a part de conèixer l'ofici pel qual es decanta, podrà conèixer quina és la realitat laboral i orientar-se de manera professional.

El paper dels centres educatius és també fonamental per a l'engranatge dels agents implicats perquè aquests usuaris que hi participen obtenguin una formació adaptada a les seves necessitats, de la manera més completa possible, fet que s'aconsegueix a través d'una escolaritat compartida.

L'usuari no abandona la formació reglada, sinó que se li adapten els continguts educatius a les seves característiques i possibilitats.

En els casos d'usuaris absentistes crònics que no estan matriculats a cap centre, se'ls regula aquesta situació de manera immediata a través de l'oficina d'escolarització de la Conselleria d'Educació.

Quan els usuaris són derivats als serveis socials des dels centres educatius, és quan el centre fa la sol·licitud d'accés al Programa.

El centre educatiu fa la sol·licitud d'accés al programa després que els usuaris siguin derivats als serveis socials, una vegada detectada la situació de risc i quan ja s'han posat a l'abast de l'usuari totes les mesures tant ordinàries com extraordinàries sense haver aconseguit els objectius proposats.

Es realitza després una adaptació curricular significativa que l'usuari durà a terme els dies que retorni als seus centres de procedència i pugui així dur a terme la formació ja adaptada amb l'ajuda del tutor que se li hagi assignat.

Actualment són 98 centres educatius (públics i concertats) repartits entre les quatre illes, els quals deriven usuaris al Programa ALTER a través dels Serveis Socials dels seus municipis.

L'assistència d'aquests joves integrants del programa es troba dins del marc de les mesures d'atenció a la diversitat que regulen les accions que van adreçades a pal·liar les desigualtats en l'educació com pot presentar el col·lectiu d'usuaris que compon ALTER.

Dades d'interès

- El Programa ALTER va ser guardonat per "The European Commission Youth" (Comissió Europea de la Joventut), amb seu a Brussel·les, per "Bona Pràctica i Programa exitós" com a exemple a seguir.

- La nota mitjana dels usuaris que han superat el curs aquest darrer any ha sigut de 7'7.

- Una vegada finalitzat aquest darrer curs d'ALTER, s'ha aconseguit que 108 usuaris que no mostraven cap interès en els estudis s'hagin matriculat al cursos de Formació Professional Bàsica, per tal de seguir amb la seva formació.

- Les professions més demandades per part dels usuaris, són la de mecànica en el cas dels joves i la de perruqueria en el cas de les joves. Encara que el darrer any la formació de cuina ha estat la tercera més demandada per ambdós sexes.

- El percentatge d'èxit quant a la finalització de manera satisfactòria del programa per part dels usuaris ha sigut aquest darrer any d'un 92'65 %.

- Durant aquests 12 anys de programa, ALTER ha donat atenció a un total de 2.577 joves de les Illes Balears i els ha ajudat en la seva formació educativa, social i en la seva transició cap a la vida adulta.

Evolució de la protecció dels extutelats

Gori Estarellas

Federació d'Entitats d'Atenció a la Infància i Adolescència Balear FEiAB

Per situar el recorregut en l'atenció als extutelats a l'illa de Mallorca convindrà, en primer lloc, delimitar un moment inicial a partir del qual esbrinar l'evolució que s'ha produït. Pensam que hi ha un moment clau que es produeix l'any 1998, quan la institució que té les competències de la protecció del menor, aleshores ja el Consell Insular de Mallorca, decideix posar en marxa un programa de suport a aquells joves i al·lotes que, un cop arribats a la majoria d'edat, han de deixar els centres de protecció.

Òbviament, abans de la data assenyalada es produeixen moviments que ajuden a entendre el fet que el Consell Insular es decidís a posar en marxa un programa per atendre els joves i al·lotes extutelats. A la nostra manera de veure, els següents factors, entre d'altres, tingueren la seva incidència:

- A començament dels anys 90 s'obriren dos centres nous de protecció de menors. La seva principal característica era que atenien adolescents entre 14 i 18 anys. Un dels centres s'adreçava exclusivament a al·lotes. L'altre, obert un any més tard, només era de caràcter masculí. Aquest fet posà sobre la taula, molt aviat, la situació del jovent que estava a punt d'acabar la seva estada en el centre

de protecció. Els professionals dels centres foren els primers de copsar la preocupació pel futur d'aquests joves i al·lotes. Els educadors eren molt conscients de les dificultats que tendria aquest col·lectiu per fer una transició adequada. Coneixien que no tots els extutelats estaven preparats per inserir-se de forma normalitzada a la societat. Sabien molt bé de les seves dificultats a l'hora de trobar un lloc adient on viure, així com tenir una feina més o manco estable, etc. No volem dir que altres centres fossin aliens a aquesta problemàtica, però aquests centres especialitzats en adolescents, gairebé des del moment d'ingrés d'un menor, es plantejaven una pregunta que aleshores era insistent però de molt difícil resposta: "I després, què?"

- Fou precisament l'any 1998 quan es transferiren les competències en matèria de protecció de menors del Govern de les Illes Balears als consells insulars. La qual cosa suposà el canvi de dirigents al front del Servei de Menors. Val a dir que molts dels que ara ocupaven llocs de responsabilitat, havien desenvolupat la seva tasca professional en centres de protecció de menors. Pensam que la coneixença, sensibilitat i iniciativa dels nous responsables és un factor

que ajudà molt que, l'administració competent en matèria de menors es decidís molt aviat a posar en marxa una iniciativa d'aquest tipus.

- Un altre factor clau foren també les experiències engegades per diferents professionals i centres. La preocupació dels educadors, per una banda, i la manca de resposta institucional suficient, per l'altra, es traduïa en un gran esforç per part d'alguns professionals per engegar experiències per tal de facilitar una transició adequada als extutelats. La naturalesa d'aquestes experiències fou diversa: educadors que donaven aixopluc a casa seva a alguns joves, entitats que habilitaven espais per tal que extutelats hi poguessin romandre durant un temps, etc. La característica comuna d'aquestes iniciatives era el seu caràcter voluntarista. Reposava en el compromís i bona voluntat de molts professionals i en la implicació d'algunes entitats. Però no es comptava ni amb finançament ni tampoc amb recursos adequats. Tot plegat, produí malestar, insatisfacció i frustració en molts professionals. Però també ajudà a fer visible i a posar sobre la taula una problemàtica que l'Administració havia d'afrontar.

El punt de partida.

El Consell de Mallorca encarregà a l'associació Grup d'Educadors de Carrer i Treball amb menors GREC, la gestió del programa de suport a l'emancipació. L'objectiu inicial era clar: estructurar el nou programa com a tal. Per assolir aquest objectiu general, els dos professionals que començaren aquest procés es proposaren:

- Conèixer les necessitats dels joves extutelats.
- Dissenyar la proposta educativa per a aquests joves.
- Formar els professionals del programa.
- Fer-ne difusió.

La primera acció fou dur a terme un estudi de necessitats dels joves que havien residit a una llar de protecció de menors fins als 18 anys. Si bé fou un estudi casolà, aquesta primera tasca es feu amb molta empena i dedicació. Durant els dos mesos que durà aquesta acció es dissenyaren registres (fitxes, full de casos, etc.), contactaren amb els diferents centres de protecció per tal d'elaborar el llistat de casos que havien sortit del centre, s'entrevistaren els diferents equips educatius dels centres per tal de conèixer les necessitats que percebien un cop els menors abandonaven la seva estada en els recursos de protecció. Finalment, es contactà amb una trentena de joves i al.lotes i foren entrevistats.

En aquesta primera aproximació es constataren una sèrie de qüestions que foren el punt de partida del quefer dels professionals. En deixam constància perquè, d'alguna manera, són qüestions que ens han anat acompanyant des d'aleshores ençà:

- Pel que fa a l'habitatge, es constatà un nivell molt alt de provisionalitat. Molt poquets tenien el tema de l'habitatge resolt.
- Es constatà també que la feina era una necessitat de primer ordre per a aquests joves, ja que per a molts d'ells era l'única font de poder viure. Aleshores el tema de la formació era secundari per a aquests all-lots, ja que la necessitat de treball era especialment prioritària.
- Joves i al.lotes amb poques relacions amb iguals. Estaven aïllats socialment.
- Es constatà un nombre considerable de casos amb problemes de salut mental.
- La majoria d'ells acceptava l'acompanyament d'un referent adult.

A partir de les constatacions esmentades, s'inicià el seguiment d'aquells joves amb els qual s'havia contactat, amb necessitats més urgents. Es començaren a

elaborar els primers projectes educatius individuals (PEI), així com el disseny d'altres registres.

El programa començà el mes juliol del 98 i els primers sis mesos foren molt intensos. Es considerà que el camí recorregut era molt positiu, l'estructura del programa començava a tenir un cert cos i, a més, es plantejaren una sèrie de reptes en vista del futur:

- Aprofundir en la tasca de suport i acompanyament dels joves. Es tractava de delimitar la tasca i rol com a educadors d'emancipació. No oblidem que aleshores no hi havia antecedents d'una tasca professional d'aquest tipus.
- Dissenyar l'oferta educativa del programa, és a dir, què es volia i es podia oferir als joves.
- Continuar aprofundint en les necessitats reals dels joves i cercar els recursos imprescindibles per donar-los resposta.
- Establir un pla de formació específica per als professionals del programa.

L'esforç de diferents entitats

El Programa de Suport i Seguiment de l'Emancipació dels joves en procés d'emancipació, ha estat gestionat des del seu començament per l'associació GREC. El primer any, el programa va atendre vint-i-quatre joves i al.lotes que no tenien el suport de la seva família en el moment d'iniciar una vida adulta independent. Aleshores, com hem dit, es comptava amb dos professionals, un d'ells a mitja jornada. Actualment, s'atén uns cent trenta-cinc extutelats i es compta amb cinc professionals. Amb aquestes dades només volem mostrar la dimensió del programa i el que ha crescut.

La intervenció es centrà **bàsicament en l'acompanyament personalitzat i suport dels joves i al.lotes que havien**

deixat el circuit de protecció de menors.

Intervenció que pretenia posar els joves en situació d'afrontar les dificultats que impedièn el seu desenvolupament integral i facilitar una inserció social normalitzada. Se'ls orientava per tal de poder aconseguir un habitatge adequat a les seves necessitats. També se'ls formava en habilitats personals i socials per tal de poder relacionar-se de forma estable i normalitzada amb els altres i amb el seu entorn. S'incidí en la importància de formar-se adequadament per inserir-se en el món laboral. I, com no pot ser d'una altra manera, s'insistia en l'aprenentatge de pautes que els ajudés en l'organització adequada de la vida quotidiana i del lleure.

Si bé el programa, per assolir els objectius esmentats, es basava en la figura d'un professional adult que els acompanyava, assessorava i estimulava. També, ja des del començament, es comptà amb la dimensió grupal i comunitària, que completava i complementava la tasca educativa personalitzada. Tot just a l'inici d'aquest programa, s'intentà formar l'anomenat "Grup d'Ajuda Mútua". Era un espai d'encontre i intercanvi entre joves que procedien dels centres de protecció, espai on poder expressar lliurement les preocupacions i necessitats sentides, així com també les il·lusions, els projectes, les expectatives i les bones experiències viscudes per ells o per altres companys. En el decurs d'aquests anys, la dimensió grupal s'ha anat consolidant i prenent figures diverses: espais de formació, moments de lleure, etc.

Una dimensió important del programa ha estat també la facilitació de recursos residencials a aquells joves i al.lotes amb més dificultats per trobar un lloc adient on residir. Una dada il·lustrativa, l'any 2000 el programa disposava d'un pis de 4 places. A hores d'ara, es compta amb 5 recursos d'habitatge, on poden romandre fins a 21 joves.

Des de molt prest, a més del GREC, són diverses les entitats que han aportat el seu saber fer per tal que les persones que han estat protegides pel servei de menors puguin tenir una transició a la vida adulta el més adequada possible.

Així, l'actual Fundació de Solidaritat Amaranta jugà, de bon començament, un paper remarcable pel que fa a l'atenció d'al·lots en procés d'emancipació. És una organització privada, sense afany de lucre, de naturalesa fundacional creada per les Religioses Adoratrius, per a cohesionar la seva acció social. La seva finalitat és afavorir la integració personal i incorporació social de dones i adolescents afectades per la prostitució i altres situacions d'exclusió, i incrementar una consciència de la dignitat d'aquestes dones per tal de posar fi a la seva discriminació.

Ja l'any 1998, els pisos d'emancipació Jorbalan van sorgir com una estructura de suport educatiu per a aquelles al·lots que havien format part del programa d'integració personal i inserció social de la Residència Juvenil Jorbalan i que, una vegada complerta la majoria d'edat, se'ls donava de baixa en protecció de menors, tot i que seguien necessitant d'un espai per a poder continuar el seu procés de creixement personal i inserció social.

Actualment, el programa d'emancipació Jorbalan continua sent una estructura de suport, tot i que el perfil de beneficiàries s'ha ampliat per poder donar resposta a les necessitats de les dones que es trobaven en els altres projectes de la Fundació.

La Fundació Natzaret és una altra entitat que molt aviat es preocupà per la problemàtica dels extutelats. L'any 2000, un nou grup de gestió inicia una nova etapa a Natzaret. És en aquesta nova etapa quan s'inicien projectes d'emancipació per a joves de sexe masculí entre els 16 i els 17 anys. Més endavant es decidirà que el recurs passi a ser mixt.

Arran del treball desenvolupat amb els joves en procés d'emancipació, la Fundació Natzaret participà activament en unes jornades a Barcelona, organitzades per la Federació d'entitats amb projectes i pisos assistits (FEPA). A partir d'aquí, l'any 2004, s'entrà a formar part d'aquesta federació estatal. La participació és molt activa i, dos anys després, la Fundació entrà en els òrgans directius de la FEPA.

L'any 2004, la Fundació crea un habitatge com a recurs per a 4 joves de 18 a 21 anys extutelats, que sortien per majoria d'edat dels recursos residencials de Natzaret i que no tenien possibilitat de retorn familiar ni mitjans econòmics propis ni garanties per a la seva inserció laboral ni tampoc formació. A partir d'aquest moment, s'ha anat madurant la tasca de transició a la vida adulta fins a arribar al dia d'avui on es compta amb:

- Un habitatge per extutelats de 4 places, de baixa presència educativa.
- Un habitatge per extutelats de 3 places, de baixa presència educativa.
- Un habitatge per extutelats de 4 places, d'alta intensitat educativa.

Cal mencionar també l'entitat INTRESS, atès que gestionava un centre femení (entre 14 i 18 anys), i participà molt activament en el debat sobre la necessitat i importància de dotar la nostra comunitat de recursos d'emancipació. Val a dir que la seva aportació no fou merament teòrica sinó que, durant un temps, va disposar d'un pis pont per facilitar a les seves usuàries una transició a la vida adulta en condicions.

Un punt d'inflexió: estudi d'avaluació i seguiment dels programes d'emancipació dels joves acollits a centres de protecció de menors.

Josep L. Oliver és l'autor de l'estudi "*Els programes d'emancipació dels joves acollits a centres de protecció de menors*" (2009).

El treball, centrat en els menors que romangueren als centres fins al moment de la transició a la vida autònoma, fou un encàrrec institucional, l'objectiu del qual era obtenir informació rellevant de tall avaluatiu per tal de saber quina era la situació personal i social dels menors, que varen gaudir de programes de suport a l'emancipació en els moments de la seva sortida del sistema de protecció de menors. S'entenia que els 10 anys transcorreguts de programes que volien donar resposta a les necessitats dels extutelats, permetia tenir informació sobre trajectòries de joves que s'han beneficiat dels esmentats programes.

- La investigació es desenvolupa a partir d'una estructura senzilla:
- Anàlisi i revisió dels programes d'emancipació existents, tant a nivell de programes de suport a l'emancipació com a nivell de centres que disposen de programes d'emancipació.
- Activitat dels programes d'emancipació.
- Avaluació de la situació dels joves emancipats els darrers 10 anys.
- Propostes per al disseny dels programes d'emancipació.
- Conclusions.

A l'esmentat estudi se'ns indica les entitats que històricament han gestionat programes i centres d'emancipació: Grup d'Educadors de Carrer i Treball amb Menors (GREC), Residència Jorbalan, Residència de les Religioses Adoratrius i Fundació Natzaret.

Si bé cada entitat té la pròpia empremta, i els objectius i estratègies poden variar lleugerament una de l'altra, en termes generals es pot parlar d'una base comuna: la voluntat que els joves i al·lotes extutelats adquireixin les habilitats que els capacitin per a viure de la forma més autònoma possible. I, a més, posar a l'abast els recursos de suport necessaris per a la consecució de la màxima autonomia possible dels joves.

Per dur a terme l'estudi, es recollí i analitzà l'opinió dels equips responsables dels programes d'emancipació i també es demanà el parer dels propis joves que havien estat o eren usuaris dels programes d'emancipació. Com no pot ser d'altra manera, es recolliren diferents tipus de dades, documents dels programes i expedients individuals i, a més, es prepararen i realitzaren entrevistes semiestructurades, adreçades als responsables dels programes i als propis joves i al·lotes.

Després d'una anàlisi acurada de les entrevistes realitzades als joves i al·lotes usuaris dels programes d'emancipació, així com de les entrevistes als seus responsables, que constitueixen el cos central de l'estudi en qüestió, s'arribà a una sèrie de conclusions referides a l'actuació institucional i altres referides als joves i al·lotes. La investigació té el seu punt final amb un conjunt de recomanacions que s'adrecen a l'Administració i a les entitats que gestionen programes d'emancipació.

El procés d'elaboració d'aquest estudi, necessari i esperat, tingué un efecte col·lateral digne de menció: l'assumpte "*emancipació*" es torna a posar sobre la taula de les diferents administracions (Govern i Consell Insular de Mallorca) i, alhora, les diferents entitats que s'havien ocupat d'aquesta qüestió reprenen un contacte i coordinació entre elles i també amb les administracions. Aquest recorregut condueix a afinar la resposta a la

problemàtica que genera el procés d'autonomia dels joves i al.lotes que han estat tutelats i, sobretot, una major i millor organització.

L'organització de les entitats

L'any 2012 es crea la comissió d'emancipació formada per 6 entitats de la Federació d'Entitats d'Atenció a la Infància i Adolescència de les Illes Balears, FEIAB (Amaranta, Natzaret, Amés, Temple, Intress i Grec) i dos tècnics de les administracions autonòmiques (Servei de Menors de l'IMAS i Direcció General de Menors i Família del Govern de les Illes Balears). La Comissió és fruit d'un procés de mesos durant els quals es tractava de forma recurrent el mateix problema: l'emancipació dels joves que sortien dels centres de protecció. Aquesta qüestió, malgrat les iniciatives implementades fins aleshores, continuava preocupant a moltes entitats i també a l'Administració. La idea, des del primer moment, és crear un espai de participació de tots els actors (entitats, administració i usuaris) que estan implicats en els processos d'autonomia dels joves que han estat a centres de protecció de menors.

Les primeres reunions de la comissió varen servir per posar les bases i objectius comuns de treball i marcar fites a assolir a mitjà termini.

Una de les primeres accions, que sorgí d'aquest treball conjunt, va ser articular una sèrie d'ajudes per a la formació de joves extutelats que incloïa, entre d'altres, el finançament de titulacions com el permís de conduir o titulacions de monitor de temps lliure. Aquesta acció fou finançada pel Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat i s'ha realitzat fins a l'actualitat.

La comissió serveix també per posar de manifest les mancances institucionals en el tema de l'autonomia dels joves i al.lotes extutelats. Els participants pre-

nen consciència que, si es vol millorar la situació d'aquest jovent a llarg termini, no serveix de gaire realitzar accions individuals i aïllades. La sensació compartida és que sovint s'apedaça, però no s'incideix ni es millora la situació a llarg termini, ni tampoc el context a vegades desolador, al qual s'han d'enfrontar alguns joves més vulnerables.

Així doncs, poc a poc, va sorgint la convenció que uns dels principals objectius de la comissió ha de ser que l'Administració dissenyi i implementi un pla estratègic que afronti aquesta qüestió de forma integral i a llarg termini. La comissió comença a treballar en dues línies:

- Treball amb els responsables polítics.
- Treball sobre una proposta de les línies bàsiques que ha de contemplar el pla estratègic.

Alhora, la Fundació Amaranta i GREC, s'incorporen a la Federació d'Entitats amb Projectes i Pisos Assistits (FEPA), de la qual des d'anys enrere ja formava part la Fundació Natzaret, la qual cosa facilita que es vagin estrenyent els llaços de col·laboració entre aquesta federació estatal i la FEIAB, i més concretament amb la comissió d'emancipació.

El mes de maig de 2014, es produeix un nou punt d'inflexió. La FEPA i la FEIAB organitzen unes jornades a Mallorca de caràcter nacional, sobre emancipació. El fet de realitzar-se a l'illa de Mallorca facilita que alguns membres de la comissió d'emancipació tinguin una col·laboració molt activa en aquest esdeveniment.

S'aprofita aquesta avinentesa per crear una taula formada per responsables polítics del Govern de les Illes Balears i Consell Insular, membres de la FEPA i de la FEIAB. Fruit d'aquesta reunió sorgeix el compromís explícit de realitzar un pla estratègic i un full de ruta per implementar-lo.

Les jornades varen ser un èxit pel que fa a la participació d'entitats, per la visibilitat que es va donar a la problemàtica dels joves extutelats i, cal remarcar-ho, pel compromís polític de dur endavant un pla estratègic.

El 2015, s'aprovà per unanimitat al Parlament de les Illes Balears, el *Marc regulador dels processos d'autonomia personal de menors que han estat sotmesos a una mesura de protecció o reforma* (BOIB 54 del 16 d'abril de 2015). La llei estableix també un termini màxim de desplegament que ens porta al moment actual.

Moment actual i perspectives de futur.

En primer lloc, cal destacar l'augment significatiu, produït aquests darrers anys, de recursos i d'entitats que es preocupen per donar resposta a les necessitats dels joves i al.lotes extutelats. A més de les entitats de la primera hora (GREC, Jorbalan, Natzaret), que han continuat i han incrementat la seva oferta, s'han afegit un seguit d'organitzacions que esmentarem breument tot seguit.

El Temple, tot i que no té un programa d'emancipació específic, intervé constantment amb els majors de 18 anys que han passat pel seu recurs, fent una tasca d'acompanyament, gestió d'ajudes, tràmits, orientació, etc.

La Fundació Aldaba, recentment ha posat a l'abast un pis, Can Neftalí, situat a Inca. És un recurs residencial adreçat a joves d'entre 18 i 25 anys que han tingut una mesura de protecció o reforma i no poden retornar a la seva família.

El Projecte Nou Horitzó s'inicia el 2012 per iniciativa d'algunes persones lligades als centres educatius de la Salle de Palma i del Pont d'Inca. Inicialment, acullen tres joves que havien finalitzat la seva estada a un centre de menors i

volien continuar els estudis. Actualment tenen dos pisos d'emancipació.

Tot plegat fa que, a hores d'ara, es disposi de més de cinquanta places residencials per a joves i al.lotes extutelats. A més, continua el programa de preparació, suport i seguiment de l'emancipació que atén més de cent joves i al.lotes extutelats.

A més, cal esmentar la presa de consciència dels propis extutelats, que ha pres forma en la constitució de l'Associació "Pro-Emancipados de las Islas Baleares" (APEIB), una entitat singular que té com a objectius: la representació dels joves davant de l'Administració, oferir-los suport i assessorament, defensar els seus drets, sensibilitzar la societat sobre la problemàtica i aspiracions d'aquests joves i al.lotes. És una associació creada el 2015 a partir de l'experiència viscuda, de la coneixença directa dels entrebancs que han hagut de superar en el camí de transició cap a la vida adulta. És també la prova de la seva força i capacitat d'organització.

Una altra passa important que s'ha produït recentment ha estat l'aprovació, per part del Govern, del Pla Estratègic d'Autonomia Personal dels Joves amb Mesura Administrativa. Pla que té com objectiu general conservar els factors de protecció dels joves extutelats per l'Administració, bé sigui per mesures de protecció, o bé per alguna mesura de reforma. Com ja s'ha dit, des de feia temps l'Administració i les entitats treballaven per a la consecució d'un marc que fos protector per a aquells que tenen el desavantatge de no poder comptar amb el suport de la pròpia família. La FEIAB, és a dir, bona part del conjunt de les entitats, ha tingut un paper clau en l'elaboració de l'esmentat pla i, sobretot, en l'esforç d'integració dels joves en moments en els quals no es comptava amb tanta consciència sobre la problemàtica d'aquest col·lectiu.

La pretensió de l'esmentat pla estratègic és que les mesures previstes es mantinguin en el temps. En definitiva, la voluntat és consolidar i garantir a aquests joves un bon procés d'autonomia personal i d'inserció social. El Pla contempla diferents tipus de mesures, distribuïdes en quatre eixos:

- Una renda d'emancipació.
- Pisos d'emancipació.
- Integració laboral mitjançant convenis amb empreses.
- Servei d'acompanyament per a aquest joves vulnerables.

Val a dir, i ho volem remarcar, que la renda d'emancipació ja és una realitat. Des de fa uns mesos, les persones que han estat sotmeses a tutela o guarda per l'entitat pública de protecció competent, i que compleixen els requisits establerts en el Decret de la renda per a persones en procés d'autonomia personal, ja la poden sol·licitar (BOIB, núm 102). Els beneficiaris, molt prest, podran gaudir d'aquesta prestació mensual. La voluntat del Govern és clara: garantir els drets d'aquells joves i al·lotes que han tingut alguna mesura de protecció o reforma. S'entén que és un col·lectiu en situació de risc d'exclusió social, atès que es troben en plena transició a la vida activa, sense tenir el suport de la família, transició que no sempre es fa amb totes les garanties. A vegades, aquests joves i al·lotes no han acabat la formació, o tot just han iniciat alguna activitat laboral, sovint precària. I un cop acaba la seva estada en els centres de protecció, han d'afrontar les despeses pròpies de la vida quotidiana: manutenció, allotjament, transport i totes les despeses imprescindibles per poder tenir una vida digna. Aquest col·lectiu no sol tenir recursos econòmics per fer front a tal dispendi. Pensem que normalment és la família que assumeix les despeses bàsiques i de formació dels fills adolescents. En el cas que ens ocupa això no es dona per la manca de suport familiar. És per aquesta raó que l'Administració entén que ha de garantir els

ingressos necessaris i els recursos adequats per permetre que aquests ciutadans puguin viure dignament. Considerem que aquesta passa que s'ha donat no ha de tenir tornada enrere i, el que ara s'inicia, s'ha de consolidar per tal que garantir els mateixos drets a aquest col·lectiu que a la resta de població.

Cal esmentar, finalment, que els canvis legislatius que s'han produït darrerament en matèria de protecció de menors han explicitat la responsabilitat de l'Administració amb aquells que han estat sota la seva protecció. A l'àmbit autonòmic, s'ha establert un marc regulador dels processos d'autonomia personal de menors que han estat sotmesos a una mesura de protecció o reforma (BOIB, núm. 54, 16/04/15). A l'àmbit estatal, la llei que modifica el sistema de protecció a la infància i l'adolescència insta les entitats públiques a disposar de programes i recursos per a preparar la vida independent (BOE, núm. 180, 29/07/15).

Tot plegat dona com a resultat que, a hores d'ara, ens trobem en una situació que facilita consolidar la tasca amb joves extutelats. Segurament, mai com ara hi havia hagut unes condicions tan propícies per atendre bé els qui per raons d'edat acaben la seva estada en centres de protecció de menors: els canvis legislatius, la disposició de les administracions responsables en matèria de menors, i la col·laboració i coordinació de les entitats que treballen amb aquest col·lectiu, són elements que apunten que l'atenció es podrà fer amb més rigor i professionalitat i augmentar així la igualtat d'oportunitats dels joves i al·lotes en procés d'autonomia. Amb tot, cal no descuidar-nos i continuar perseverant amb cura i sentit crític. Queda molt de camí. Apuntam, entre d'altres, els següents reptes:

- Necessitat d'intensificar la coordinació entre les administracions. Per tal que el Pla Estratègic d'Autonomia Personal dels Joves amb Mesura Administrativa del Govern de les Illes

Balears es vagi desenvolupant adequadament, caldrà una bona coordinació entre les administracions (Consells Insulars i Govern de les Illes Balears) que a hores d'ara actuen sobre els extutelats.

- Atès que durant molt temps els recursos econòmics que han possibilitat la intervenció en processos d'emancipació han estat escassos i irregulars, és important que es consolidin en el temps els recursos disponibles per a aquesta matèria. Val a dir, que la futura concertació de places és una bona perspectiva.
- Les entitats que treballen amb joves i al.lotes extutelats hauran de fer un esforç per destriar les necessitats actuals d'aquest col·lectiu i, alhora, afinar en la resposta que es dona. Els processos de transició a la vida adulta d'aquestes persones, requereixen de professionals/artesans que acompanyin i donin el suport adequat.

El treball que els darrers anys han fet conjuntament les entitats del sector de la infància i les administracions públiques implicades a donar suport als joves que han tingut mesura de protecció, ens mostra el camí a seguir de cara al futur: cal continuar reflexionant i actuant de forma conjunta per interpretar la realitat que viuen els joves i, alhora, és important que tots els agents implicats facin passes de forma convergent. I tot plegat s'ha de fer amb el màxim rigor, i alhora, amb una bona dosi de passió. Així ho reclama la consolidació dels drets d'aquest col·lectiu vulnerable.

La família biològica en el sistema de protecció: noves perspectives

Serafín Carballo García

Doctor en Psicologia. Supervisor Docent en Teràpia de Família i de Parella per la FEAP i director de l'Oficina de Defensa dels Drets dels Menors de les Illes Balears.

Al present article es fa una anàlisi de quin és l'estat actual de la participació de les famílies biològiques en el sistema de protecció infantil al nostre país. S'analitza, així mateix, quina ha estat l'evolució dels sistemes de protecció al nostre país amb la reforma de la Llei orgànica de 1987 de Protecció a la Infància, amb el pas a l'Administració de les competències pròpies de la protecció infantil i amb la judicialització progressiva dels sistemes de protecció en detriment d'altres models més propis dels serveis socials. S'analitza la manca de coneixement i avaluació en protecció infantil quant a l'impacte que ha tingut sobre la vida dels nins i nines i de les seves famílies i quines conseqüències han tingut aquestes mancances en la falta d'una perspectiva de millora contínua. Finalment s'assenyalen algunes metodologies que facilitarien la participació de les famílies biològiques en la protecció infantil i que fa temps es fan servir a molt de països, així com quins beneficis porten per al benestar infantil.

Paraules clau: participació en protecció infantil, col·laboració, mediació, avaluació d'impacte, interculturalitat i protecció infantil.

Al núm. 51 de la Revista de Treball Social Alimara, al meu treball titulat “*Família biològica i protecció del menor: camins per a una col·laboració necessària per garan-*

tir el benestar infantil” s'abordava des de diferents perspectives la necessitat de treballar des dels sistemes de protecció d'una manera més estructurada i sistemàtica amb les famílies biològiques. Han passat 8 anys des de llavors i lamentablement no hi ha hagut canvis significatius a la nostra comunitat autònoma a excepció de Menorca que ha fet una forta aposta per canviar el seu model en aquesta direcció. En aquell treball s'assenyalaven diferents camins per possibilitar aquesta col·laboració. No és un camí fàcil perquè implica fer un canvi en ruta en el modus operandi dels sistemes de protecció i dels serveis socials comunitaris en la seva relació amb les famílies biològiques passant de models assistencialistes, d'experts i asimètrics als models de competència i basats en solucions. S'han de produir canvis en la cultura professional, en la concepció del rol de l'operador social en relació als pares biològics i donar més protagonisme i participació als pares i al seu entorn més proper en la presa de decisions i en la cerca de solucions de les seves dificultats vitals quan s'enfronten a situacions que posen en risc el benestar dels seus fills.

La Llei orgànica 8/2015, de 22 de juliol i la Llei 26/2015 de Modificació del Sistema de Protecció a la Infància i a la Adolescència, ajuden a fer aquests can-

vis però requereixen d'una voluntat ferma dels professionals, dels responsables i gestors dels sistemes de protecció i dels serveis socials per anar introduint en les seves praxis l'esperit dels nous canvis legals. Aquestes lleis suposen un conjunt de canvis que adapten la seva terminologia a un llenguatge més actual, donen resposta a necessitats noves, regulen qüestions com els internaments en els problemes de conducta, determinen l'interès superior del menor com a principi interpretatiu i eix de totes les decisions que es puguin prendre sobre els menors i altres qüestions importants. S'han fet prou anàlisis i comentaris d'aquesta llei sobretot des del camp jurídic (Lázaro Gonzalez, 2015; Vaqueiro Lopez, 2015; Paniza Fullana, 2015; Moreno-Torres Sanchez, 2016). Podem afirmar que existeix un consens general sobre l'avanç important que representa la nova llei envers l'etapa anterior.

La meua intenció en aquest article és fer una breu reflexió i posar una mica de llum a la relació de la família biològica i el seu entorn més proper i els sistemes de protecció. La LO 15/2015 al capítol 1, article 2 punt c) proposa: *“La conveniencia de que su vida y desarrollo (del niño o adolescente) tenga lugar en un entorno familiar adecuado y libre de violencia. Se priorizará la permanencia en su familia de origen y se preservará el mantenimiento de sus relaciones familiares, siempre que sea posible y positivo para el menor”*. La Constitució espanyola, la Convenció de Drets de l'Infant, la Llei Balear de Drets de la Infància i una llarga relació de normativa europea, nacional i autonòmica reforcen aquest mateix principi.

El sistema de protecció a l'infant, un cos estrany als serveis socials

El sistema de protecció al nostre país ha tingut una evolució diferent al dels països del nostre entorn. L'any 1987 els legisladors varen optar perquè fos l'Administració i no el sistema judicial qui tengués les plenes competències de

tutela, guarda i adopció amb la posterior ratificació de les seves actuacions per part del jutge, amb el coneixement i la intervenció de la fiscalia, a diferència dels països del nostre entorn en els quals la protecció infantil es situa en el món judicial. Aquesta decisió que es va prendre en el seu moment va tenir pros i contres.

En general, les entitats públiques responsables de la protecció infantil han anat reproduint un funcionament més propi del món judicial com si de jutjats de protecció es tractessin, orientant la seva evolució a donar seguretat jurídica als processos i a les mesures jurídiques i, en general, a les preses de decisió que es fan en els sistemes de protecció per tal que no siguin fàcilment qüestionades pels jutges. Això ha implicat, al meu parer, que l'objecte principal del sistema de protecció infantil hagi estat el procediment jurídic administratiu. Aquest ha d'estar ben fonamentat i ha de ser irrefutable, no ha de pretendre tant aconseguir la plena implicació dels menors a protegir i del seu entorn familiar i comunitari com solucionar les dificultats que han conduït a les portes de la protecció i que es faci en el temps més breu possible, amb les garanties i les seguretats necessàries per als infants a fi d'evitar el risc de cronificació i anquilosament que impliquen els processos i temps interns propis del sistema.

Amb una perspectiva de temps, dels trenta anys que farà aquest any del canvi de model jurídic i administratiu de la protecció infantil a l'Estat espanyol, amb el pas d'un sistema judicial de protecció a un altre de caire administratiu, crida l'atenció que en aquest marc de l'Administració que compta en general amb més recursos tècnics que el món judicial, molt més constret pels processos, temps i garanties més acotats, no s'hagin explorat altres metodologies i *modus operandi* propis de l'àmbit dels serveis socials els quals possibiliten mi-

llor el treball reparador i rehabilitador en els sistemes familiars amb fills en situacions de risc i de desemparament ni aconsegueixen de manera més adequada aquesta finalitat de la protecció, la de prioritzar el manteniment del nin en el seu entorn familiar amb les garanties adequades.

Els sistemes de protecció han establert tot un conjunt de procediments jurídics i administratius, normatives garantistes de la protecció del menor i dels processos i temps que s'han de seguir necessàriament en la investigació i avaluació de situacions de presumpte desemparament, així com les mesures protectores a prendre. Hem estat al marge d'altres evolucions que han tingut els sistemes de protecció a països del primer món i que han anat incorporant eines molt interessants. La investigació ha demostrat la utilitat d'aquestes eines: la Mediació en Protecció infantil (CPM, J. Kathol, B Mayer 2007); la FGDM o la "Toma de decisiones del Grupo Familiar" (Berg, I.K. y Kelly, S. 2000); la FCG (Conferencia del Grup Familiar, Connolly, M., 2004); o l'ADR (Alternative Dispute Resolution in Child Protection, J. Dean Lewis, 2008) i d'altres.

No hi ha dubte que els sistemes de protecció hem construït un marc jurídic i administratiu satisfactori des de la perspectiva de les garanties jurídiques per als menors. La Convenció de Drets del Nin ha constituït una base universal sòlida que els governs han de fer complir i les legislacions estatals n'han de garantir plenament la seva defensa. Ara bé, hem de poder també tenir un marc més ample, més sistèmic d'anàlisi i d'acció sobre el benestar de l'infant. Els infants creixen i es desenvolupen en les seves famílies i en un entorn comunitari. Hem de poder garantir que aquest context, familiar i comunitari sigui prou nutritiu i ric com perquè els nins i les nines puguin créixer d'una manera harmònica, en el marc de relacions d'afecte segures i re-

silients. Per tant, el bon tracte cap als infants i procurar el seu benestar dependrà que els adults que els envolten treballin per afavorir-ho.

La família biològica, estació final dels nins sota la protecció

La immensa majoria dels infants que estan sota la protecció tornen amb la família pròpia (nuclear i/o extensa) una vegada que han conclòs les mesures protectores, siguin de caire residencial i/o d'acolliment familiar. La constatació d'aquesta evidència no ha fet però, que els sistemes de protecció hagin inclòs entre les seves prioritats que tot el sistema treballi per l'èxit de la integració plena del nins en el seu entorn familiar i comunitari amb tot el suport, ajudes, processos reparatius i terapèutics necessaris per garantir la plena integració de l'infant en el seu entorn natural. Dissortadament no s'ha fet prou investigació al nostre país sobre l'avaluació d'impacte del sistema de protecció en la vida dels menors que han tingut mesures de protecció ni de les seves famílies, i no és casual aquest fet (J. de Paul, 2012). No hem vist la rellevància d'aquest tipus de coneixement per poder revisar des d'aquí els nostres procediments i sistemes de treball per poder concloure si el que s'està fent és el millor que hem pogut fer i quines altres alternatives podrien haver millorat els resultats si aquests no han estat els esperats. L'anàlisi exhaustiva de tot el que s'ha fet en els casos de menors sota protecció que no han evolucionat favorablement, no sol estar protocol·litzada a les organitzacions de protecció, per poder treure conclusions i aprendre dels fracassos. Es sol argumentar que l'ingent quantitat de feina a la protecció infantil no permet aturar-se i pensar amb tranquil·litat sobre què ha succeït al voltant dels resultats no positius, fet que no permet aprendre i evolucionar com organització.

No s'ha integrat una perspectiva de millora contínua i de qualitat en aquests sistemes (J.A. Martin Hernandez, 2009). Aquestes organitzacions es troben desbordades, els professionals dels sistemes de protecció estan sobrecarregats d'expedients amb demandes i requeriments continus dels jutjats i de les fiscalies per donar comptes de les seves actuacions, pressionats pels terminis, pressions també de la xarxa professional que els urgeix a prendre mesures i que els demana comptes, pressió de les famílies biològiques que mostren el seu desacord amb algunes de les seves actuacions i pressions també de les famílies acollidores que es queixen de la lentitud dels processos i preses de decisions.

Des d'aquestes pàgines fem una crida urgent a prendre'ns de manera seriosa la introducció d'una línia permanent d'avaluació, d'impacte i de resultats en protecció infantil que ens ajudi a definir aquelles estratègies i models d'intervenció que facin més eficients les accions del sistema de protecció sobre les seves finalitats. S'ha de dir que aquest objectiu requereix de la col·laboració de la universitat i del seu compromís per ajudar en la implantació d'una estratègia d'avaluació als sistemes de protecció, però a la nostra comunitat autònoma fins ara no ha estat possible aquesta col·laboració de manera continuada i estructurada, a excepció d'estudis específics puntuals sobre emancipació, competències parentals o acolliment residencial (Ramis, A. 2016; Ballester, et alter 2016).

Quina és la realitat a Balears de la protecció infantil

A la nostra comunitat autònoma hi ha hagut una gran dificultat per poder tenir fonts d'informació fiables als sistemes de protecció (i també als de reforma). A les administracions públiques no ha estat una prioritat dotar els serveis de protecció (i de reforma) de sistemes informatius fiables, versàtils, po-

tents i flexibles, més aviat les prioritats han estat orientades cap a altres àrees de l'Administració i això ha fet que els professionals de protecció sobrecarregats de treball i els gestors no puguin comptar amb les ajudes i bases de dades adaptades a les seves necessitats que facin possible conèixer de manera més objectiva la situació d'aquest sector, per poder planificar els serveis de manera més adequada envers les necessitats. Aquest handicap ens limita a l'hora de fer una anàlisi més profunda de quina és la realitat de la protecció a la nostra comunitat, quina ha estat la seva evolució tots aquests anys i establir una comparació amb altres zones de l'Estat. Desconeixem per tant, de manera científica quin ha estat l'impacte del sistema de protecció sobre la vida dels milers de nins i joves que han estat sota protecció, quines millores s'han aconseguit en les habilitats parentals de les famílies a les quals s'ha donat suport o de quina manera les famílies que han tingut relació amb el sistema de protecció han estat més competents per resoldre les dificultats, així com els desafiaments que han hagut d'afrontar, o els efectes que han produït els fracassos dels acolliments familiars en els nins que han estat amb famílies d'acollida i tantes altres preguntes que ens podem fer i de les quals no tenim resposta.

Una qüestió més que preocupant és que a la nostra comunitat autònoma no totes les administracions públiques que varen signar fa més de 7 anys el *Protocol Marc interdisciplinari d'actuació davant casos de maltractament infantil i el Registre Unificat de Maltractaments (RUMI)* no segueixen aquesta normativa tot i que la llei obliga al seu compliment. Per tant, hem de dir que ens movem en una nebulosa sobre quina dimensió real té a la nostra comunitat autònoma la realitat dels maltractaments a la infància. La manca de compromís d'algunes administracions públiques i de determinats col·lectius professionals està dificultant una mi-

Estadístiques de protecció 2013 (taxa/100.000)

	Expedients Oberts	Tutela		Guarda
		Altes	Total	Altes
	641 +26%	144 +89%	414 +18%	115 +91%
 Mitjana a l'Estat		Altes	Total	Total
	509	76	350	60

llora efectiva d'un sistema d'atenció de qualitat a la infància més vulnerable. Des d'aquestes pàgines, com Oficina de Defensa dels Drets del Menor, fem una crida a la responsabilitat d'administracions i professionals perquè l'interès superior dels menors estigui de manera efectiva per damunt de conveniències i/o dels conflictes entre administracions en compliment del que les lleis i els acords interinstitucionals obliguen sobre la notificació de maltractaments a través del RUMI.

Malgrat tot el que hem manifestat anteriorment, si tenim en compte alguns dels escassos indicadors del món de la protecció en la nostra comunitat autònoma observem que a Balears estam per damunt de la mitjana estatal en el nombre d'expedients de protecció oberts i en el nombre de mesures de tutela (anual i total) i de guarda. (Font: Observatori Estatal de la Infància)

Els serveis socials deriven el 70% dels casos en front al 50% de la mitjana estatal, la qual cosa es pot explicar perquè hi

ha una cultura de derivació i de poc treball de base en els casos d'infants i joves en risc.

Tenim també una pressió dels serveis socials a fi que les seves demandes siguin ateses en els sistema de protecció. Si tenim en compte els indicadors anteriors hem de dir que existeix un nombre excessiu de casos per professional, un índex de separacions dels nins del seu entorn alt, d'institucionalització, de confrontació amb les famílies, de treball coactiu, estrés i "burn out" professional (J.A. Martin Hernandez, 2015).

Això no obstant hem de poder fer també un reconeixement dels fets aconseguits i ser capdavaners a l'Estat espanyol en alguns temes com són el fet que no tenim bebès ni nins menuts a centres de protecció gràcies al Programa d'Acollida Familiar Cangur; també que un de cada dos nins amb expedient de protecció infantil rebi tractament psicoterapèutic, tant ells com les seves famílies en un servei públic especialitzat com és el SIF (Servei d'Infància i Família); la va-

Entitats que deriven els casos

	Serveis Socials	Polícia	Sanitat	Educació	Altres
	70%	13%	2%	15%	
 Mitjana a l'Estat					
	50%	15%	7%	7%	20%

loració especialitzada de credibilitat del testimoni en casos d'abusos sexuals a la UTASI (Unitat de Valoració d'Abusos Sexuals); el Programa de Cerca d'Orígens de l'equip d'Adopció; o el ja esmentat Consell d'Infància i Família, òrgan de participació dels menors de protecció. A la xarxa concertada també tenim experiències pioneres a l'Estat espanyol com són el Programa d'Emancipació de joves extutelats i la mateixa creació d'APEIB (Associació Proemancipats), o la mateixa Renda d'Emancipació, tot això a Mallorca. Pel que fa a Menorca podem afirmar que els EMIF (Equips Municipals d'Intervenció Familiar) conjuntament amb el Servei de Protecció de Menorca han aconseguit implantar un sistema de prevenció comunitària i de suport a les famílies molt sòlid i que es tradueix en una necessitat de separació de nins i adolescents del seu entorn familiar molt baixa.

Els pares biològics i la protecció de l'infant

Estam assistint en tot l'Estat espanyol a un fenomen molt recent en el món de la protecció infantil: el naixement d'un moviment organitzat de pares i mares que qüestionen les decisions dels serveis de protecció. Es sol comentar que alguns d'aquests moviments solen estar liderats per pares, els fills dels quals tenen mesures jurídiques de separació permanent i que fan servir aquests moviments per als seus interessos quan les respostes a les seves reclamacions davant els jutjats no han estat favorables. No podem, en la meua opinió, simplificar i desqualificar d'entrada aquest fenomen perquè en determinats casos s'hagi intentat manipular injustament per part d'algunes persones, en la línia del que s'ha comentat abans.

Aquests col·lectius han trobat una via per expressar la seva oposició a les actuacions del servei de menors, més en-

llà dels recursos individuals davant els jutjats. A partir d'ara aquest moviment organitzat serà un operador més a tenir en compte, a l'escena dels sistemes de protecció. En la meua opinió, aquest fet assenyalava que no s'ha resolt un tema clau al sistema de protecció del nostre Estat, el qual és la posada en marxa de mecanismes i espais de participació individual i col·lectiva dels pares biològics en el sistema de protecció, a diferència de les famílies acollidores i de les adoptives, amb la constitució en alguns consells insulars, com el de Mallorca, dels consells consultius d'aquests grups familiars. Fins i tot es va constituir el Consell d'Infants i Joves de l'IMAS amb la participació de nins i joves de centres i de famílies d'acollida, motiu pel qual recentment han rebut un guardó nacional per part d'UNICEF i al qual felicitem també des d'aquestes pàgines.

S'han de poder establir els canals de participació de les famílies biològiques en els sistemes de protecció. És cert que aquest fet produeix resistències en el sistema de protecció perquè és viscut com una font de qüestionament de les mesures i decisions preses. La participació dels pares en la protecció ajudarà a canalitzar el malestar que es pot produir en aquests col·lectius i comprometrà el sector de pares biològics a treballar conjuntament amb els serveis en pro del benestar dels seus fills. Sempre hi haurà casos extrems en els quals la col·laboració no serà possible o casos en els quals s'han produït maltractaments i abusos greus protagonitzats per pares amb una parentalitat molt danyada i irrecuperable.

Reorientar el treball de protecció infantil amb les famílies és una necessitat inajornable. Avui ja no és discutible que l'**objectiu del sistema de benestar i protecció** és també el de **donar suport a la família**, a més de la protecció de l'infant, per tant, la família també és un bé a protegir. Ara bé, hem de tenir present el

dret fonamental del menor a ser protegit, per sobre d'interessos d'altres membres de la família, si són incompatibles. **El menor, per tant, té dret a ser cuidat i educat dins la pròpia família.** Ha de poder viure en aquest entorn, excepte si hi ha un perill greu per a la seva integritat, ha de poder viure protegit del maltractament, de l'abús i de la negligència i ho ha de poder fer en un entorn lliure de violència. Ha d'esser una prioritat per als poders públics i la societat protegir i considerar com insubstituïble per al bon desenvolupament del nin l'afecte, els vincles familiars, els llaços consanguinis, el passat comú i el llinatge.

Interculturalitat i protecció infantil, un diàleg difícil en l'actualitat

Hi ha hagut tota una controvèrsia important en el món professional sobre els límits de la privacitat de la família i el seu dret d'educar els fills amb la deguda atenció a les necessitats de l'infant i la subsidiarietat, en tot cas, de la intervenció professional respecte de la tasca dels pares. Aquest tema requereix en aquests moments d'una claredat de criteris a l'hora d'abordar la dimensió intercultural en protecció infantil perquè està essent motiu de malentesos i de gran confusió en els sistemes de protecció. No podem imposar una cultura dominant sobre la criança i l'educació dels nins a les famílies immigrants, malgrat que és evident que la territorialitat de l'aplicació de la llei del nostre Estat sobre atenció als infants no és discutible i s'ha d'aplicar (C. Gimenez, 2016). Aquí, en tot cas s'ha de fer un gran esforç d'aproximació als col·lectius immigrants per poder fer-los conscients i que puguin entendre la norma espanyola i les col·lisions que pot produir davant determinades pràctiques parentals i educatives amb els seus fills. Podem afirmar que hi ha un gran desconeixement en protecció infantil de la dimensió d'interculturalitat en la seva tasca. És necessari po-

der tenir claus per poder fer una lectura correcta de determinades modalitats de conductes d'afecte entre pares i fills en determinades cultures com les subsaharianes, per exemple, o sistemes de jerarquia i organització del sistema familiar i la seva xarxa de suport molt diferents als nostres. Podem caure, com crec que està passant, en la imposició d'una determinada cultura de criança, la nostra, a col·lectius immigrants, i causar de vegades més mal que bé en activar processos de dilució familiar amb conseqüències a vegades irreversibles (Colapinto, 1997).

La participació dels pares biològics i del seu entorn natural a la protecció infantil, un territori per explorar

El cor de l'acció protectora ha de ser procurar, fomentar i promocionar la col·laboració entre el professional i els pares, amb tots els mitjans a l'abast per assegurar el benestar dels infants. La coerció ha de tenir en tot cas un caire excepcional. Si això no és possible, aquesta col·laboració s'ha d'aconseguir en la família extensa per mantenir els nins dins l'entorn familiar. En cas que tampoc sigui possible, s'ha de pensar una solució finalista de donar un entorn familiar de qualitat alternatiu, com més estable millor i mantenir el contacte del menor amb la seva família biològica fins que sigui possible. La reforma de la Llei orgànica de Protecció, planteja per primera vegada en el nostre país la possibilitat de l'adopció oberta.

Així com en els procediments judicials s'ha incorporat un principi legal inqüestionable, com és la presumpció d'innocència de les persones, no podem afirmar el mateix en el món de la protecció. Cal **garantir per tant, la presumpció d'innocència, la dignitat i els drets individuals** en els procediments de la protecció infantil: el dret a la defensa, a fer servir els procediments provatoris per-

tinents i a contrastar les proves; el dret a ser informat i, en general, a ser tractats amb respecte. No pot ser el món de la protecció una excepció als drets que la llei atorga a tots els ciutadans. S'han de poder trobar en els sistemes de protecció i en els seus processos administratius mecanismes que puguin respectar plenament aquests drets. Algunes legislacions de protecció a nivell internacional han incorporat la figura de l'ombudsman o instància a la qual poden recórrer dintre de la mateixa organització de protecció els pares que senten lesionats els seus drets o que discrepen de les decisions que s'han pres sobre els seus fills. D'aquesta manera no ha de ser la pròpia línia jeràrquica de responsables directes o càrrecs polítics dels professionals o equips qui pren les mesures i les decisions. Actualment aquesta és l'única via que se'ls ofereix als pares que reclamen a nivell administratiu. És cert que sempre els queda el recurs legal davant el jutjat, però tots sabem que aquest es resol anys després que s'hagin pres decisions que afecten al futur dels infants i dels seus vincles amb les seves famílies. Per tant s'ha de acceptar que existeix una certa indefensió dels pares que sol·liciten una revisió de les decisions preses sobre els seus infants i que s'hauria de possibilitar un context de neutralitat necessària, tipus ombudsman o de mediadors especialitzats en protecció infantil per escoltar aquestes demandes.

Una altra qüestió que no s'ha resolt actualment i que de segur ajudaria en aquest sentit, és la d'assegurar la continuïtat de la relació entre el tècnic responsable del cas, el nin, la família biològica i la xarxa professional al llarg de tot el procés del treball de protecció infantil, mentre aquest nin no passi a una separació definitiva de l'entorn familiar amb tots els avantatges ja exposats de diferents maneres amb anterioritat.

És part de l'evidència empírica, en el camp de la intervenció social, que **la intervenció exitosa depèn** de dos factors determinats: **aprofitar els recursos familiars i de l'entorn més proper, i procurar la col·laboració de la família a través d'una bona relació personal i de treball amb el client.** Per tant, l'esforç inicial i la prioritat dels equips de protecció, i de la resta de la xarxa assistencial, al mateix temps que aconseguir un nivell suficient de seguretat per als nins i nines, ha de ser procurar la col·laboració dels pares i de l'entorn a l'hora de cercar solucions en un context de bon tracte.

Algunes ajudes a aquesta col·laboració

Ja s'ha fet esment al principi d'aquest article d'algunes ajudes que caldria explorar en els sistemes de protecció que millorarien la cooperació i participació dels pares i l'entorn familiar en les solucions per millorar el benestar dels seus infants i que són perfectament compatibles amb el nostre ordenament legal, malgrat requereixen d'adaptacions en els procediments. Algunes d'aquestes serien:

La Mediació en Protecció infantil (CPM)

Malgrat que hi ha hagut un gran desenvolupament de la mediació familiar en el món judicial o de les empreses, però al nostre país no ha estat integrada dins l'àmbit de la protecció infantil com sí ho han fet, i fa molt de temps, diferents països del primer món, el més representatiu dels quals ha estat Canadà amb resultats molt positius. la mediació en protecció infantil és un recurs habitual per a la major part dels processos de protecció en aquests països. Sol ser aquesta la primera de les mesures que es prenen quan arriba un cas a protecció infantil. La mediació és una opció disponible per ajudar les famílies a través d'un procés planificat. La mediació integrada per professionals mediadors acreditats es-

taria disponible per a les famílies que treballen amb el servei de protecció. Pot ajudar els pares a arribar a un acord del que és el millor per als seus infants. Per tant la mediació és un procés en el qual es treballen els desacords entre els pares i el tècnic de protecció amb l'ajuda d'una persona entrenada i neutral (el mediador especialitzat). És la mediació un procés que ajuda la gent a focalitzar en què és millor per als interessos de l'infant. La mediació treballa orientada a trobar una solució que és acceptable per a les diferents parts implicades en aquest procés. Requerirà l'acord entre el tècnic referent i els pares en un espai coordinat pel mediador per aconseguir acords voluntaris sobre tots o part dels temes en litigi. Dos terços de les mediacions en protecció es resolen en una única sessió segons el Children's Rights Litigations Commite (2011).

La mediació en protecció s'activa en casos de desacords entre els tècnics i els pares, en temes com els plans de treball, les visites, els ingressos a centres, els serveis als infants, etc.

Conferencia del Grup Familiar (FGF)

Aquest sistema de treball al món de la protecció infantil s'ha iniciat fa quasi 30 anys a diferents països occidentals i sorgeix de la necessitat de canviar l'enfocament del treball protector infantil. A partir d'aquest fet i aquesta presa de consciència és quan comencen a plantejar-se altres formes d'abordar els problemes de la protecció implicant a les famílies biològiques i la seva xarxa familiar i comunitària en el benestar dels seus infants.

Es basa, aquesta manera de treballar, en l'evidència empírica de (Connolli, 2004):

1. Els nins evolucionen millor quan tenen llaços forts amb les seves famílies o cuidadors principals.
2. Els serveis que mantenen la responsabilitat fonamental de la cura dels

infants en les mans de les seves famílies són els més eficaços.

3. La família extensa és el primer depòsit de solucions creatives als problemes de negligència i abusos als infants que s'hi produeix.

L'FGF (Conferència de Grup Familiar) és el grup familiar convocat pels operadors de la protecció quan arriba una denúncia o notificació als serveis de protecció dels menors, una vegada feta una primera valoració inicial. Aquest grup està constituït pels progenitors, la família extensa i amics i persones de la comunitat molt vinculades a la família. El treball del responsable de cas inicial és el d'assegurar que totes les persones que han d'estar presents en aquesta primera conferència hi siguin, facilitant els mitjans materials (passatges en cas de dificultats econòmiques si els familiars viuen fora, per exemple) per assegurar la presència de tota persona que sigui essencial en aquesta trobada.

El referent presenta a la conferència familiar tots els càrrecs contra els pares que han arribat al servei de protecció i els demana a tots que es prenguin tot el temps que necessitin per tractar aquest assumpte i proposar al servei de protecció un pla que asseguri el benestar dels infants i la seva seguretat com a primera condició. Una vegada la conferència familiar té tota la informació que ha arribat a menors, queden a la sala només els familiars i persones significatives de la comunitat convocades, i surten els professionals. Aquesta reunió pot durar hores i/o dies i els serveis de protecció els proporcionen l'espai, menjar, begudes i allotjament en el cas que l'hagin de menester i no tinguin prou recursos, a fi que puguin presentar un pla final als responsables de cas. Aquest pla s'analitza i discuteix amb els referents i s'arriba a formalitzar com a document de pla de treball si finalment hi ha acord amb el referent sobre garanties suficients per a la seguretat i benestar dels nins.

Es convoca una nova conferència amb posterioritat per avaluar el grau de compliment d'aquest pla i les seves implicacions jurídiques i legals.

Aquesta metodologia ha anat presentant resultats més que interessants des del punt de vista empíric, com per considerar-la una aposta forta i seriosa com una altra manera de treballar en protecció infantil. En qualsevol cas, si més aviat és cert que hi ha una distància considerable entre el nostre sistema de protecció i ordenament legal amb els dels països que han anat implantant aquestes metodologies, ens pot ajudar a construir el nostre propi camí, si és cert que pensem que una altra política de protecció és necessària amb les famílies biològiques.

Requereix en qualsevol cas una preparació de l'organització per assolir aquest tipus de treball i requereix també l'acord de fiscalia i probablement de l'atenció primària social, la formació dels professionals de protecció que volen treballar en aquest projectes i començar en qualsevol cas per un projecte pilot.

A tall de conclusió

Pel que fa a la protecció infantil en el nostre país, ens trobem en un final de cicle. El pèndol va girar cap a una consideració individual del nin com a objecte que calia protegir i, per tant, cap a una pràctica en el fons protectora que separava els nins del seu entorn natural mitjançant mesures jurídiques i de protecció (inqüestionable en molts dels casos, però en altres com una solució davant la manca de recursos comunitaris i/o de prevenció de la dilució familiar). Queda pendent el dubte sobre la sostenibilitat a curt i mitjan termini del mateix sistema de protecció, fins i tot si hi afegim l'impacte que la crisi econòmica ha tingut sobre milers de famílies a les nostres illes. En els països del nostre entorn ja fa anys que ha començat un canvi en el treball de protecció. La LO 8/2015 constitueix un estímul per poder explo-

rar millores al sistema de protecció. En aquest article s'han assenyalat algunes línies d'avanç. Tota l'exposició anterior requereix d'una voluntat ferma de tots els implicats, gestors, responsables polítics i professionals per poder, amb tots els suports necessaris, apostar per un sistema de protecció i benestar infantil de qualitat propi del segle XXI. Acceptem aquest desafiament a la nostra Comunitat Autònoma?

Bibliografia

- Berg, I.K. y Kelly, S. (2000). *Building solutions in Child Protective Services*. New York: Norton.
- Ballester, L.; Melendro, M.; Cabrera, A., “La transición de los jóvenes a una vida independiente: una aproximación a través de sus ‘expedientes’.”, En Ballester, L., Caride, J.A., Melendro, M., Montserrat, C. (eds.), Jóvenes que construyen futuros. De la exclusión a la inclusión social. España, 2016.
- CARBALLO, S. (2008). “*Família biològica i protecció del menor: camins per a una col·laboració necessària per garantir el benestar infantil*”. Revista Alimara núm. 51.
- Carballo, S. “El Paradigma ecosistèmic: un model contextual de vinculació en el treball amb la Infància i la Família”. Rev. Alimara 47, pàg. 71-77.
- Carballo, S. “*Child protection and rehabilitation of parenting in abusing families*”. Monografia. Congr s Europeu sobre Prevenció i Justícia. Universitat de Neuch tel, Suïssa.
- Colapinto, J (1996) “*La dilucion del procesos familiar en Servicios Sociales: implicaciones para familias negligentes*. Rev Redes, p g. 9-35.
- Connolly, M (2004): “*Family Group Conference in Child Protection*”. Aldine de Gruyter ED. NY.
- Children’s Rights Litigations Commite (2011). American Bar Association Vol.13, Issue 2.
- Guidelines for Child Protection Mediation. AFCC Association of Family and Conciliation Courts (2012).
- J. Dean Lewis (2008) *ADR Alternative Dispute Resolution* National Council of Juvenile and Family Court Judges. National CASA Association
- De Paul, J (2012) “La evaluacion de la calidad y la eficiencia en los programas de intervencion social “Conferencia Internacional. Ayuntamiento de Madrid y Dartington-i.
- J. Leonard Edwards (2009) “*Child Protection Mediation: 25-Years Perspective*”, 47 Fam.Ct.Rev. 609.
- C. Gimenez 2016, Materials Curs Monogràfic Interculturalitat I Protecció infantil IMAS.
- Lazaro Gonzalez, Isabel (2015). “*La Reforma del Sistema de Protección de la Infancia i Adolescencia*”. Editorial Jurídica Sepin Madrid.
- Martín, J. (2005). *La intervención ante el maltrato infantil*. Madrid: Pirámide. 2009.
- Martín, J. (2009). *Protección de Menores*. Madrid: Pirámide.
- Minuchin, P., Colapinto, J. y Minuchin, S. (2000). *Pobreza, institución, familia*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Moreno-Torres Sanchez, J (2015) “*La modificación del Sistema de Protección a la Infancia i Adolescencia*“ *Guia para Profesionales y Agentes Sociales*. Save The Children. Publicaciones.
- Paniza Fullana, A. (2015) “*La modificación del Sistema de Protección a la Infancia y Adolescencia*”. Rev. Doctrinal Civil-mercantil núm. 8.
- Ramis, A (2016): “*Evaluación de la calidad de la atención residencial en Mallorca. Acogimiento residencial del sistema de protección a la infancia*”. Tesis Doctoral. UIB.
- Turnell, A. y Edwards, S. (1999). *Signs of Safety*. New York: Norton.

Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears

Myriam Carrero

Aquest article pretén divulgar el que entenem que és un circuit imprescindible per oferir un marc integrador i sistèmic als professionals dels diferents col·lectius que treballen en contacte habitual a l'àrea de la família i la infància, amb l'objectiu de facilitar la possibilitat de presentar les seves actuacions específiques en aquests casos i com podem col·laborar amb els equips i serveis d'infància per cercar la solució idònia per a cada un dels nins/nines i les seves famílies que pateixen aquesta situació.

Antecedents

Els antecedents normatius i de filosofia, com son la "Convención de Derechos del Niño", ONU (1989)/Espanya (1990), requereixen de l'adaptació de la legislació de l'Estat i de les comunitats autònomes, situen el nin com a subjecte de dret i s'identifiquen necessitats socials de la infància. La Llei orgànica 21/87 suposa la desjudicialització del sistema de protecció i l'assumpció de les competències per part dels serveis socials de les Comunitats Autònomes; posteriorment, la llei orgànica 1/96 completa el procés de consolidació del Sistema d'Atenció Social a la Infància (SASI) i fixa un marc general actual de protecció a la infància.

Els principis d'actuació

En matèria d'atenció i protecció a la infància i joventut que contempla la legislació vigent, en destacam els següents principis d'actuació:

- La protecció dels menors com a responsabilitat compartida.
- La família com a entorn idoni per a la criança i el desenvolupament infantil.
- La importància dels vincles familiars.
- Les institucions recolzaran els pares per satisfer les necessitats dels menors.
- La majoria dels pares, amb suport, poden superar les dificultats.
- L'interès superior del menor.
- Les garanties de qualitat en la presa de decisions.
- Les alternatives quan el menor no pot continuar amb la seva família.
- La importància de la prevenció.

Tots aquests principis impliquen que les administracions públiques i la població en general, prenguin consciència de les necessitats dels infants, promocionin el seu bon tracte i, en el cas d'esser necessari, estiguin preparats per poder recolzar la seva protecció, la qual cosa justifica la necessitat de crear a tal efecte un protocol de coordinació interinstitucional.

Des de l'Observatori de la infància, grup de feina creat per acord del Consell de Ministres el 12 de març de 1999, d'acord amb la Llei 6/97, d'organització i funcionament de l'Administració General de l'Estat, adscrit al Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat, es va impulsar a totes les comunitats autònomes i ONGs a fer un esforç. Aquest esforç ha permès establir un sistema unificat de detecció, notificació i registre de casos, el qual aporta els principis bàsics per a l'aplicació d'un protocol i crea, a partir d'una labor d'unificació de criteris, de conceptes i d'actuacions, els instruments per garantir la coordinació interinstitucional reflectida en **els fulls de notificació dels casos** que faciliten la valoració i, si s'escau, la intervenció dels serveis socials i permet mantenir un sistema de vigilància epidemiològica.

El Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears, elaborat i assumit l'any 2009 per tots els àmbits d'intervenció: serveis socials, sanitari, educatiu i policial, té com a objectius:

- Reduir la victimització primària i secundària en les intervencions.
- Crear instruments bàsics per garantir la coordinació interinstitucional.
- Millorar l'atenció a menors víctimes de maltractament.
- Crear uns estàndards mínims d'atenció als menors.
- Facilitar la intervenció a les àrees bàsiques de detecció i notificació.

Prevenir i tractar aquestes situacions requereix d'esforç i feina coordinada de les administracions públiques, la població general i els professionals en contacte amb la infància i les famílies.

La implantació de les fases de detecció i notificació del protocol ha suposat un repte comú de totes les institucions i els àmbits implicats i s'ha concretat en:

La creació de la comissió interinstitucional per garantir el seguiment i l'avaluació del compliment del protocol.

La informació-formació continuada dels professionals de tots els àmbits per facilitar la detecció i la notificació dels casos de maltractament infantil.

La publicació del Protocol Marc Interdisciplinari d'actuacions en els casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears L'elaboració i publicació, específica per a cada àmbit implicat, de la guia i del full de notificació de maltractament infantil. El disseny i la implementació de l'aplicació informàtica del Registre Unificat de Maltractament Infantil "RUMI".

La signatura de convenis de col·laboració amb els serveis de protecció de menors dels consells insulars per dur a terme el programa denominat "prevenció del maltractament sexual infantil".

Els espais de coordinació.

Com funciona el sistema de protecció de menors davant situacions de risc, desempament, maltractament o qualsevol altra situació que el posi en perill

Detecció

Detectar significa reconèixer o identificar l'existència d'una possible situació de maltractament infantil. És la primera passa per poder intervenir en el nin o nina i la família que pateix aquesta situació, i proporcionar-los l'ajuda necessària per corregir-la. Com més aviat es detecti la situació de risc o maltractament, millors seran els resultats en la intervenció que posteriorment es dugui a terme.

Qui pot detectar?

Els nins/nines, els pares o familiars, els ciutadans i els professionals de qualsevol àmbit (serveis socials, educació, policia, sanitari, judicial, ONGs, etc.).

Per facilitar la detecció s'han editat les "Guies per a la detecció i notificació del Maltractament Infantil" específiques i adaptades a les característiques i competències dels professionals de cada àmbit.

Les guies contenen: la relació de normes que constitueixen el marc legal nacional i internacional; la descripció dels mites i les creences més comuns en torn del maltractament; la definició del concepte de maltractament infantil des del coneixement de les necessitats dels infants; les classificacions dels maltractaments; els indicadors necessaris per detectar-los; els factors que poden compensar i protegir les famílies i així reduir la probabilitat que es produeixi el maltractament; i l'orientació de com han d'intervenir els professionals a les entrevistes amb els pares i amb l'infant.

L'enllaç per accedir de forma directa a l'aplicació informàtica RUMI i a la guia és el següent: <http://www.caib.es/sacmicrofront/index.do?mkey=M11010312145627202491>

Una vegada detectats indicadors de possibles maltractament s'ha de notificar.

Qui pot notificar?

La Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de Protecció Jurídica del Menor (LPJM), modificada per la Llei 26/2015, de 28 de juliol, de modificació del sistema de protecció a la infància i l'adolescència (BOE núm. 180 de 29/7/2015) estableix:

Article 13. Obligacions dels ciutadans i deure de reserva.

Article 13.1: "tota persona o autoritat i especialment aquells que per la seva professió o funció detectin una situació de maltractament, de risc o de possible desampar d'un menor, ho ha de comunicar a l'autoritat o als seus agents més pròxims, sense perjudici de prestar-li l'auxili immediat que precisi".

Article 13.3: "Les autoritats i les persones que per la seva professió o funció coneixin el cas actuaran amb la deguda reserva. En

les actuacions s'evitarà tota interferència innecessària en la vida del menor".

Article 13.4: "Tota persona que tingui notícia, a través de qualsevol font d'informació, d'un fet que pugui constituir un delicte contra la llibertat i indemnitat sexual, de tracta d'éssers humans, o d'explotació de menors, tindrà l'obligació de posar-ho en coneixement del Ministeri Fiscal sense perjudici del disposat en la legislació processal penal".

Article 22. Sistema d'informació sobre la protecció a la infància i a l'adolescència.

Les comunitats autònomes i l'Administració General de l'Estat establiran un sistema d'informació compartit que permeti el coneixement uniforme de la situació de la protecció a la infància i a l'adolescència a Espanya, i dels oferiments per l'acolliment i l'adopció, amb dades desagregades per gènere i discapacitat, tant a l'efecte de seguiment de les mesures concretes de protecció de menors com a efectes estadístics. A aquests mateixos efectes es desenvoluparà el Registre Unificat de Maltractament Infantil.

Com notificar?

Davant la sospita o evidència que algun menor es trobi en situació de maltractament es notificarà el cas al Registre Unificat de Maltractament Infantil a les Illes Balears, el qual permet comunicar, dins cada àmbit d'intervenció, de forma senzilla, detallada i estandarditzada, la sospita o l'evidència que un menor es troba en situació o en risc de maltractament infantil o de possible desamparament. Es tracta d'una eina telemàtica que permet que la temporalització de la fase de notificació sigui automàtica.

Per facilitar i unificar la recollida d'informació es proposa utilitzar el "**Full de notificació de situacions de maltractament infantil**". En aquest full es recullen de forma general les dades d'identificació de l'infant i de la família, i s'hi explica breument la situació o l'incident

que origina l'informe. A continuació es detallen els indicadors observats o coneguts (físics, de comportament...), i finalment s'inclouen les dades de la persona o la institució que n'informa. Aquesta informació, seleccionada i ordenada, facilita la tasca del notificador i dels equips que reben les notificacions.

Per facilitar la detecció s'ha editat el "**Full de notificació de situacions de maltractament infantil**" específiques i adaptades a les característiques i competències dels professionals de cada àmbit, eina que permet la comunicació de casos de risc o de la seva sospita d'una forma còmoda, detallada i estandarditzada.

Una vegada emplenat el full de notificació i d'acord amb la urgència o la gravetat de la situació es remet a:

1. **Maltractament lleu i/o moderat:** Si la situació no es considera urgent, perquè existeixen indicadors físics, psicològics i/o socials de maltractament que es poden abordar en l'entorn sociofamiliar del menor, aquesta situació es notificarà a través del **RUMI (Registre Unificat de Maltractament Infantil)** i es derivarà als **serveis socials d'atenció primària**.
2. **Maltractament greu o urgent:** si el maltractament observat pel professional posa l'infant/adolescent en una situació que aconsella dur a terme accions protectores de forma immediata o bé fer un estudi urgent de la situació. El centre educatiu ho notificarà a través del **RUMI (Registre Unificat de Maltractament Infantil)** i es derivarà als **serveis de protecció de menors**.
3. Tots els casos d'abús sexual, inclosa la sospita, s'han de notificar com a **cas greu o urgent**.

El tractament de les situacions de maltractament infantil s'estructura en dos nivells d'intervenció:

- El nivell primari o comunitari, en el qual s'inclouen aquells col·lectius professionals més propers a la població (serveis socials comunitaris, escola, jardí d'infants, àmbit policial, etc.), nivell al qual corresponen les funcions de detecció, notificació, valoració i seguiment de casos de maltractament.
- El nivell especialitzat, conformat pels equips de protecció a la infància que atenen els casos greus i urgents.

Cal ressaltar la importància que té la coordinació dels professionals tant en el mateix nivell com entre diferents nivells d'intervenció, en la detecció i valoració d'aquestes situacions.

Què fa el registre?

La incorporació dels casos comunicats a un sistema acumulatiu permet:

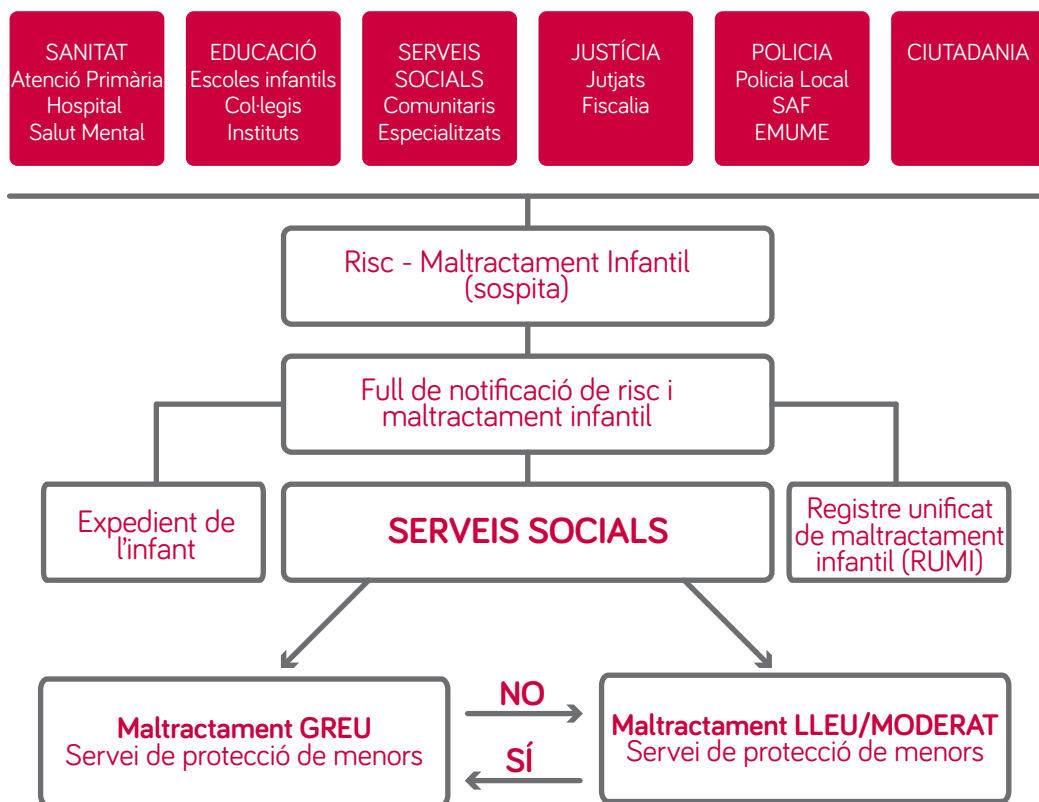
- Acumular les notificacions històriques per menor.
- Facilitar la comunicació o derivació a entitats responsables.
- Possibilitar estimacions d'incidència, estudi de perfils, etc.
- Orientar les investigacions, la planificació, etc.

L'aplicació informàtica RUMI permet que la notificació de maltractament infantil arribi de forma immediata als serveis públics que tenen la competència de valorar i/o intervenir en cada situació si s'escau.

El registre ha d'aportar dades ajustades a la realitat per permetre desenvolupar polítiques de promoció, atenció i prevenció del maltractament infantil; si no disposam de dades reals es desconeix si el nombre de casos i la seva importància justifiquen els recursos assignats.

La utilització de criteris i categories unificats afavoreix un coneixement més intens del fenomen del maltractament infantil, i disposar d'un registre unificat permet la vigilància epidemiològica.

Circuit general de notificacions de casos

Avanços

Des de l'elaboració, fa set anys, del Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears, **a la fase de detecció i notificació s'han produït canvis significatius** en el sistema de protecció a la infància i l'adolescència:

A nivell normatiu cal destacar:

- La Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de Protecció Jurídica del Menor; la Llei orgànica 8/2015, de 22 de juliol i la Llei orgànica 26/2015, de 28 de juliol, modifiquen el sistema de protecció a la infància i l'adolescència.
- L'aprovació de l'Estatut de la Víctima mitjançant la Llei orgànica 4/2015, de 27 d'abril.

- La modificació del Codi Civil quant a l'edat legal de consentiment per mantenir relacions sexuals.

A nivell científic cal destacar que s'han produït importants avanços en el món de la investigació que orienten les intervencions basades en l'evidència científica.

A nivell d'especialització professional cal destacar l'àmplia formació impartida als professionals dels diferents àmbits en matèria de detecció i notificació, si bé resta pendent la necessitat de promoure la possibilitat de la valoració especialitzada de totes les víctimes de maltractament infantil, siguin o no objecte d'una mesura de protecció, potenciant un major rigor de les actuacions que poden ser abordades des dels diferents àmbits institucionals i professionals.

L'experiència d'aquests anys. Reptes de Futur

És necessari comptar amb un **Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en casos de Maltractament Infantil en les Illes Balears** complet, és a dir, que contempli les fases d'**avaluació, tractament i seguiment**, i assolir els avanços aconseguits.

Agraïments

Volem expressar el nostre agraïment a totes aquelles persones i entitats que han participat en aquest projecte i sense l'ajuda dels quals no seria possible dur a terme aquest protocol i en particular als representants de les següents entitats: Conselleria d'Educació i Universitat, Conselleria de Salut, Cos Nacional de Policia, Cos de la Guàrdia Civil, Cos de la Policia Local, Consell de Mallorca, Consell de Menorca, Consell d'Eivissa, Consell de Formentera, Federació de municipis de les Illes Balears, Institut de Medicina Legal, Col·legi d'Advocats, Oficina de la Víctima, Oficina de Defensa dels Drets del Menor, fiscalia, jutjats, Save the Children, Fundació RANA, que han enriquit enormement aquesta feina des dels seus àmbits professionals.

La intervenció en menors amb mesura judicial a la zona de Manacor

**Jaume Adrover Puig, Mateu Mas Perelló,
Toni Picornell Nicolau i Miquel Àngel Roca Sala**

Educadors de la Direcció General de Menors i Famílies
Govern de les Illes Balears

Aquest article resumeix la tasca que desenvolupa l'equip d'educadors encarregat de l'execució de mesures judicials no privatives de llibertat per a menors i joves a la zona de Manacor. El servei depèn de la Direcció General de Menors i Famílies de la Conselleria de Serveis Socials i Cooperació del Govern de les Illes Balears.

Paraules clau: menors, educadors, medi obert, mesures judicials, Manacor.

Introducció

A continuació es presenten les principals característiques de les tasques que duu a terme l'equip d'execució de mesures judicials no privatives de llibertat als 17 municipis que inclou la zona de Manacor.

Evolució del servei a la zona de Manacor

El servei d'execució de mesures judicials de medi obert per a menors començà a la zona de Manacor el 1994. En un principi, els educadors no disposaven de cap espai físic concret on intervenir, i les places i cafeteries es convertien en moltes ocasions en els espais on es duïen a terme les entrevistes i intervencions educatives amb els menors. De mica en mica el tre-

ball comunitari avançà i en algunes zones turístiques com Cala Millor o Porto Cristo s'aconseguien locals per poder realitzar les reunions de treball i següent amb els joves. Tot i algunes desavinences amb alguns serveis municipals, fruit segurament del desconeixement del servei, amb el pas del temps s'anà teixint una xarxa de recursos comunitaris que col·laboraven en l'execució de les mesures judicials, com els centres d'informació juvenil, centres educatius, les brigades municipals, etc.

All llarg dels anys, amb el desplegament de la Llei 5/2000, reguladora de la Responsabilitat Penal dels Menors, el servei ha anat evolucionant a la zona de Manacor així com a la resta de la comunitat. Actualment, el *Servei d'Execució de Mesures de Justícia Juvenil no Privatives de Llibertat* disposa de quatre educadors que s'encarreguen de la zona de Manacor, i compta amb una àmplia xarxa de recursos amb els quals col·labora per a la correcta execució de les mesures. Tots els ajuntaments de la zona cedeixen espais on els educadors es poden entrevistar amb els menors o joves i els faciliten recursos (biblioteques, residències i altres serveis municipals), on els menors poden realitzar les activitats necessàries per al desenvolupament dels objectius de les mesures judicials. Les oficines del

servei estan ubicades a Manacor, a un local compartit amb altres dependències de la Conselleria de Serveis Socials i Cooperació.

Mesures que s'executen

Les mesures que s'executen són les següents:

- Llibertat vigilada: es duu a terme un seguiment de l'activitat del menor o jove, que ha de seguir unes pautes socioeducatives i unes obligacions marcades en un programa d'intervenció (PIE), elaborat per l'educador i aprovat pel jutjat de menors.
- Tasques socioeducatives: el menor o jove ha de realitzar activitats específiques de contingut educatiu encaminades a facilitar el desenvolupament de la seva competència social.
- Prestacions en benefici de la comunitat: realització d'activitats no retribuïdes en benefici de persones en situació de precarietat o altres d'interès social.
- Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu: el menor o jove ha de conviure amb una altra persona, una família diferent a la seva o amb un grup educatiu, seleccionats adequadament per ajudar-lo en el seu procés de socialització.
- Tractament ambulatori: el menor o jove ha d'assistir al centre assignat amb la periodicitat requerida pels facultatius responsables i seguir les pautes fixades per al seu tractament.
- Permanència de cap de setmana: el menor o jove haurà de romandre al seu domicili o en un centre fins a un màxim de 36 hores.
- Conciliació o reparació entre el menor o jove i la víctima: procés de mediació entre la víctima i la persona infractora o de reparació dels mals produïts. Aquesta intervenció es duu a terme quan el ministeri fiscal desisteix de la continuació de l'expedient a l'espera que el menor s'hagi conciliat amb la víctima o hagi reparat el mal causat.

Particularitats de la zona

L'àrea que contempla el Servei de Manacor inclou els següents municipis: Santanyi, Ses Salines, Campos, Felanitx, Porreres, Montuïri, Algaida, Sant Joan, Sineu, Vilafranca de Bonany, Petra, Manacor, Sant Llorenç des Cardassar, Son Servera, Ariany, Artà i Capdepera.

Es tracta d'una zona molt heterogènia, amb uns nuclis poblacionals que tenen unes característiques socials, demogràfiques, culturals i econòmiques molt diferents entre ells. Ens trobam amb municipis com Capdepera, amb una població estrangera de gairebé el 30%, que contrasten amb Petra, que sols en té un 12%. D'altra banda, hi ha zones turístiques on el motor econòmic és bàsicament l'hoteleria i els serveis complementaris, seguit de la construcció, com Cala Rajada, Cala Millor, Sa Coma, S'Illet, Porto Cristo, Porto Colom o Cala d'Or.

Aquesta configuració econòmica, basada en l'hoteleria, la construcció i els serveis, té una gran influència sobre els joves objecte de la nostra intervenció, ja que aquests sectors representen els principals filons d'ocupació de la zona. Per accedir al mercat laboral no s'exigeix formació especialitzada, ni tan sols formació bàsica, per la qual cosa els joves que abandonen els estudis tenen certa facilitat per accedir a feines de temporada turística i de baixa qualificació. El fet que la temporada turística comenci mesos abans que finalitzin els ensenyaments reglats fa que les oportunitats laborals es converteixin en una temptació per deixar la formació, sobretot per a aquells joves amb una motivació més baixa.

La majoria d'aquestes zones costaneres tanquen els establiments (hotels, supermercats, restaurants, etc.) durant els mesos de tardor i hivern, i es converteixen en nuclis amb uns recursos socials, educatius i ocupacionals escassos. Així, hi ha pobles com Manacor, Felanitx

o Artà amb una certa cohesió social, activitat econòmica i una xarxa de recursos comunitaris durant tot l'any, també hi ha altres nuclis i urbanitzacions que durant els mesos que no són de temporada turística tenen una absència gairebé absoluta d'activitat social, cultural i econòmica.

La gran extensió de la zona (17 municipis) obliga els educadors a realitzar continus desplaçaments per a poder fer les intervencions en el context del menor o jove, fet que implica que els professionals hagin de dedicar part de la seva jornada a fer els desplaçaments entre els distints nuclis.

Tasques, metodologia i funcions dels educadors

Les funcions dels educadors i les seves intervencions sempre estaran condicionades a les característiques de la mesura que s'executa i al superior interès del menor.

L'equip de Manacor es reuneix periòdicament i es contrasten opinions i punts de vista sobre els distints casos que s'executen. També s'informa de nous cursos i possibles nous recursos de la zona que puguin ser útils per als companys.

Igualment, es mantenen reunions amb la coordinadora de l'equip de mesures de justícia juvenil no privatives de llibertat i reunions d'equip amb la resta de companys de les Illes Balears. L'equip també assisteix a les sessions de supervisió tècnica que es duen a terme a la seu de la DGMiF.

L'educador ha de procurar establir un clima de confiança entre el menor o jove i la seva família, per tal de tenir més opcions perquè la intervenció sigui exitosa. Durant el transcurs de la mesura hi haurà moments en què l'educador haurà de comptar amb la col·laboració i impli-

cació de la família del jove perquè aquest compleixi correctament amb els acords i pautes pactades, i sense l'establiment d'una relació de confiança això no serà possible.

S'intenta que la planificació de la intervenció socioeducativa sigui oberta i flexible, per facilitar la resposta a les diverses necessitats, interessos i motivacions del menor o jove amb qui intervenim. La intervenció, a més de ser individualitzada, també ha d'incidir en la família, i és imprescindible la utilització dels recursos del seu entorn, amb coordinació amb els professionals de les diferents institucions i entitats de distints àmbits de cada zona. La nostra intervenció es pot definir com una combinació d'acció educativa i de control, sense oblidar que estam executant un mandat judicial, i aquest fet condiciona la intervenció socioeducativa, atès que al començament no hi ha voluntarietat per part del menor.

L'objectiu de la intervenció és facilitar al màxim la integració social del menor o jove potenciant el seu procés personal en tots els àmbits, ajudant-lo a acceptar i assumir la seva responsabilitat individual.

Les funcions principals dels educadors són les següents:

- Coneixement del menor o jove i el seu entorn. Exposició i avaluació de les necessitats individuals i familiars que puguin ser objecte d'intervenció i puguin influir en l'elaboració i desenvolupament del Programa Educatiu Individualitzat.

Treball amb els recursos i professionals de l'àmbit judicial:

- Elaboració dels distints informes dirigits als jutjats o al ministeri fiscal, com el Programa Individualitzat d'Execució (PIE), els de seguiment, els finals, els extraordinaris (pro-

postes de canvi de mesura, propostes de remissió, etc.) o informes d'incidències.

- Coordinació amb els equips tècnics de fiscalia de menors, sobretot amb menors o joves que han tengut o tenen mesures judicials.
- Acompanyament als menors i les seves famílies a les audiències en el cas que ja tenguin intervenció, amb l'objectiu que entenguin exactament en què consisteix el procediment judicial, la qual cosa suposa una conformitat de les mesures proposades pel ministeri fiscal, i que serveixi per complementar la funció dels advocats, sempre en coordinació amb el representant de l'Administració pública. La figura de l'educador en les audiències també pot servir per donar suport emocional al menor i a la seva família.

Treball amb els recursos comunitaris, formatius i educatius dels municipis

- Coordinació amb altres recursos formatius (autoritzats, i/o concertats pel SOIB: Creu Roja, Fundació Deixalles, acadèmies, etc.)
- Coordinació amb els tècnics dels centres escolars en el cas que els menors o joves estiguin escolaritzats, amb l'objectiu de fer un seguiment del seu procés en aquest àmbit i aportar la col·laboració de l'educador per si fos necessari corregir o millorar algun aspecte, així com informar al centre d'incidències rellevants que puguin condicionar el rendiment o actitud de l'alumne.
- Coordinació amb els professionals i tècnics de diversos recursos que col·laboren en l'execució de diferents mesures: biblioteques, brigades municipals, poliesportius, residències, escoles d'infants, punts verds, etc.
- L'educador ha de conèixer els recursos comunitaris existents a la seva zona que puguin col·laborar en les distintes mesures judicials (LV, TSE,

PBC, Conciliació, etc.), i si sorgeix l'ocasió, ha de promoure la participació i implicació de nous recursos. En el decurs de l'execució de la mesura ens hem de coordinar amb els professionals dels recursos comunitaris de cada municipi i adaptar la nostra intervenció a les característiques, possibilitats i limitacions de cada poble.

- Coordinació amb els policies tutor de cada municipi, que en ocasions poden tenir informació de primera mà que els educadors no tenen (noves denúncies tramitades per ells mateixos o per la guàrdia civil, la policia nacional o la policia local), comportaments de risc, comportaments als centres escolars, etc.
- Coordinació amb la policia local de cada municipi en el compliment de mesures com la permanència en el domicili familiar per un temps determinat i fixat pel jutjat de menors corresponent.
- Coordinació amb la policia nacional i guàrdia civil, ja que pot passar que un menor o jove que es troba complint una mesura sigui detingut o es tenguin constància que manté comportaments delictius. Si no existeix aquest canal de comunicació pot passar que l'EMO no se n'adoni i no pugui informar de la incidència al jutjat corresponent.

Treball amb altres recursos específics

- Coordinació amb els professionals dels centres de salut o recursos específics com l'IBSMIA, el CAD Jove, Projecte Jove o altres, necessaris per al compliment de la mesura judicial.
- Coordinació amb professionals i recursos dependents de protecció de menors (IMAS).
- Coordinació amb els professionals dels programes propis o concertats de la Direcció General de Menors i Famílies, com el Programa de Violència Filioparental Ascendent, ATURA'T, el d'Emancipació, etc.

- Coordinació amb els professionals dels programes propis de la Fundació S'Estel, com AMB MESURA o PILA. (Trametre informació, motivar als menors perquè mantinguin una assistència regular i una actitud positiva, realitzar supervisió i valoració conjunta).
- Coordinació amb les dues tècniques contractades per la Direcció General de Menors (una educadora social i una psicòloga) per complir amb els continguts de les distintes mesures. S'ha de supervisar l'assistència i ajudar a prendre consciència de la necessitat de mantenir una actitud positiva. La valoració per part de les tècniques s'adjuntarà als informes per a la seva tramitació al jutjat corresponent.
- Coordinació amb els professionals dels centres socioeducatius, on els menors o joves compleixen mesures d'internament (IRT, IRSO, IRO o permanència de cap de setmana a centres) o bé mesures de medi obert com la mesura de convivència amb grup educatiu. L'objectiu de la coordinació és fer un traspàs d'informació als tècnics del centre en el cas que el menor estigués complint una mesura de medi obert. En el cas que estigués complint una mesura d'internament és imprescindible la coordinació amb els tècnics sobretot els darrers mesos de la mesura per poder planificar la sortida del menor (coneixement del menor, disseny d'objectius, etc.) i continuar amb la feina iniciada des de dins els centres.

Algunes reflexions personals sobre la feina

Des de l'experiència d'anys de treball amb menors i joves amb mesures judicials no privatives de llibertat, volem aportar un conjunt de reflexions. Com tot en aquesta vida, té els seus moments agradables i altres que no ho són tant i ens resulten més aviat anginosos, de

passar molta de pena, de no saber si un ho fa bé o de no veure cap sortida dins l'embolic vital del menor en el qual s' està intervenint. Es tracta d'un treball amb persones que, en la majoria de casos, tenen un context social ple de dificultats i una història de vida plena d'episodis dramàtics, aspectes que configuren la seva personalitat i la manera de relacionar-se amb l'entorn, també amb l'educador.

Els moments que més angoixa produeixen són els següents:

- Existeixen expedients de menors que quan arriben a les nostres mans ja han passat per molts dels serveis existents a la nostra comunitat.
- Resulta molt difícil engrescar l'usuari perquè es torni il·lusionat per realitzar alguna activitat profitosa per a ell de cara al futur i sobretot perquè pugui confiar en l'educador.
- L'educador és conscient que és molt fàcil equivocar-se amb la seva tasca, encara que pensi sempre en darrera instància en l'interès superior del menor, en el que és millor per a ell.
- Sovint la burocràcia institucional i administrativa només es veu com un entrebanc que dificulta l'agilitat i el dinamisme.
- A causa de la gravetat d'alguns casos, sovint l'educador ha de tenir en ocasions el telèfon operatiu, fins i tot durant els cap de setmana i les vacances, ja que en qualsevol moment el menor o jove pot requerir la seva ajuda.
- Hi ha temporades que el tècnic porta un volum de casos massa elevat. Els educadors porten una mitjana d'entre 20 i 25 casos durant tot l'any.
- Hi ha urbanitzacions, sobretot costaneres, que estan molt mal comunicades respecte del transport públic, fet que dificulta els desplaçaments per assistir a recursos per al compliment de la mesura.
- Hi ha alguns casos que tenen desenllaços inesperats i cruels.

-
- Hi ha moments en què s'ha de prendre una decisió que suposa un fracàs absolut de la intervenció de l'educador.

Però també hi ha moments agradables i vitencs.

- Les trobades amb els companys de feina, saber que pots confiar plenament en ells i que et donaran ajuda, consell i suport.
- Quan alguna persona que ha finalitzat la mesura judicial, en alguns moments especials, pensa en tu com a persona i no sols com a educador.
- Quan persones en les qual has intervingut acudeixen a l'educador per demanar el seu parer per resoldre alguna situació concreta després d'anys d'haver tancat la mesura.
- Quan et sents valorat i reconegut pels superiors.

Bibliografia

Amorós i Martí, Pere (coordinador) (1993), *Metodologia d'Intervenció en Medi Obert*. Generalitat de Catalunya. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Barcelona

Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, Reguladora de la Responsabilitat Penal del Menor

<http://www.ibestat.cat>

Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS

Mª Luisa Martí Llorcalló,

Psicòloga de l'equip de prevenció comunitària
Institut Mallorquí d'Afers Socials

Joan Escandell Mayans Sala

Cap de la secció d'acolliments familiars
Institut Mallorquí d'Afers Socials

El Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS és un òrgan de participació dels infants i adolescents que es troben sota protecció del Servei de Menors i Família. El dret de participació dels infants i els adolescents com a grup es facilita amb la constitució d'aquest fòrum. És el primer consell que es constitueix des d'un servei de protecció infantil a nivell nacional. Es va constituir el 2014 i a l'article expliquem el procés de constitució i els dos anys d'experiència de treball amb els nins, les nines i els adolescents.

Paraules clau: participació, consell, protecció de menors, acolliment.

El Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS, un fòrum de participació de nins, nines i adolescents

L'Institut Mallorquí d'Afers Socials, organisme autònom que depèn del Consell de Mallorca, exerceix les competències en matèria de tutela, acolliment i adopció, d'acord amb l'art. 2.1 dels seus estatuts, aprovats pel Ple de 9/02/2012 (BOIB núm. 28 de 21/02/2012), en relació amb l'art. 70.8 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, que estableix aquestes competències com a pròpies dels consells insulars.

El Pla Estatal Estratègic Nacional d'Infància i Adolescència 2013-2016 (PENIA II), aprovat pel Consell de Ministres el 5 d'abril del 2013, defineix les grans línies estratègiques que han de desenvolupar les polítiques d'infància i dur a terme les administracions públiques estatals, autonòmiques i locals en col·laboració amb altres agents socials per donar compliment a la Convenció de Drets de l'Infant. En aquest pla s'explicita la necessitat de plantejar la participació infantil com un dels objectius a aconseguir, concretament al seu objectiu número 8 "Participació infantil i entorns adequats".

L'IMAS al «Pla transversal d'accions per a la infància i adolescència de Mallorca en situació de risc o vulnerabilitat social», recull la línia d'acció 1: "Incrementar l'eficàcia i els recursos especialitzats del Servei de Menors i Família per dur a terme una intervenció de qualitat." L'objectiu general 1: "Incorporar millores en el Servei de Menors i Família per augmentar l'adequació a les necessitats dels nins i nines en situació de desprotecció i/o desemparament i de les seves famílies" i la concreció de l'acció 1.12 "Constitució d'un consell d'infància i adolescència a l'àmbit de la protecció infantil."

Des que les Nacions Unides varen aprovar la Convenció sobre els Drets de l'Infant, el 20 de novembre de 1989, les institucions han anat incorporant una nova percepció sobre els nins, les nines, els i les adolescents i de les seves capacitats. La Convenció suposà el reconeixement de la condició de ciutadans de ple dret dels infants i adolescents. A l'article 12, diu:

“1. Els Estats part garantiran al nin que estigui en condicions de formar-se un judici propi. Té el dret d'expressar la seva opinió lliurement en tots els assumptes que afecten el nin, la qual s'ha de tenir en compte en funció de l'edat i la maduresa.
2. Amb aquesta finalitat, es donarà en particular al nin l'oportunitat de ser escoltat, en tot procediment judicial o administratiu que l'afecti, ja sigui directament o per mitjà d'un representant o d'un òrgan apropiat, en consonància amb les normes de procediment de la llei nacional.

Per altra part, l'Observació General núm. 12 (2009), adoptada pel Comitè dels Drets de l'Infant de les Nacions Unides, ofereix un aclariment per als nins, nines i adolescents que es troben en atenció alternativa: «S'han d'establir mecanismes per garantir que els infants, en totes les formes d'atenció alternativa, incloses les institucions, siguin capaços d'expressar la seva opinió i que sigui tinguda en compte pel que fa a l'acolliment, a la normativa relativa a l'atenció en famílies, en llars d'acollida i la seva vida quotidiana».

La participació activa dels infants i adolescents és, per tant, un dret reconegut i una obligació de tots els Estats garantir-ne el seu compliment. A més, el dret a la participació és el primer pas necessari perquè assumeixin la seva responsabilitat social.

Promoure i desenvolupar els dret de participació dels infants és una qüestió de justícia i d'exercici democràtic.

El Consell de la Infància i l'Adolescència de l'IMAS és el primer consell de parti-

cipació a nivell estatal que depèn d'un servei de protecció de menors, i pensem que val la pena compartir l'experiència per tal de poder-la replicar a altres indrets.

La proposta

El Consell de la Infància i l'Adolescència es proposà com un òrgan de participació de nins, nines i adolescents en el Servei de Menors i Família i es constituí el 2014 per resolució de la presidenta de l'IMAS. Hem de tenir en compte que el Servei de Menors i Família afecta de manera molt directa i decisiva en la vida dels nins, les nines i els adolescents que es troben en situació de desprotecció o en alt risc de trobar-s'hi. El dret de ser escoltat com a dret individual de cada nin, nina i adolescent, és un dret integrat en els procediments del Servei de Menors, però mancava incorporar aquest dret de nins, nines i adolescents com a grup.

Amb la creació del El Consell de la Infància i l'Adolescència s'ofereix un entorn que permet escoltar els nins, les nines i els adolescents com a grup, i tenir en compte les seves consideracions i aportacions per a l'avaluació del funcionament del servei i la presa de decisions sobre noves propostes respecte a procediments de treball i implementació de nous projectes.

En aquest consell infantil i adolescent es pren com a base l'article 12 de la convenció, no tan sols com un dret que ha de ser respectat sinó com un dels quatre principis generals de la Convenció¹ que s'ha de tenir en compte per interpretar i fer respectar tots els altres drets.

Es tracta d'escoltar els infants i adolescents com a ciutadans que tenen dret a participar en un servei que pren deci-

1. Els quatre principis són: La no discriminació, observar sempre l'interès superior del menor, el dret a la vida, supervivència i desenvolupament i el principi de participar i ser escoltat.

sions que afecten directament les seves vides.

L'organització i el funcionament

El consell el formen els consellers i les conselleres, hi ha una presidència i una secretaria.

La presidenta és la directora de Menors i Família i la secretària és la cap de Servei, les quals són les encarregades de convocar les reunions, proposar l'ordre del dia, vetlar perquè tothom participi als debats, impulsar els acords i recollir les propostes, informes i acords.

Els consellers i les conselleres:

- La Secció 1a estarà integrada per infants d'edats compreses entre els sis i els dotze anys, tutelats o en guarda per l'Institut Mallorquí d'Afers Socials i que es trobin en un centre de protecció o en acolliment familiar permanent.
- La Secció 2a estarà integrada per infants d'edats compreses entre els tretze i els divuit anys, tutelats o en guarda per l'Institut Mallorquí d'Afers Socials i que es trobin en un centre de protecció o en acolliment familiar permanent.

Els consellers i les conselleres que es troben en acolliment residencial són elegits i elegides, entre els qui presenten la seva candidatura, per votació dels seus companys de centre.

Els consellers i les conselleres que es troben en acolliment familiar són elegits i elegides, entre els qui presenten la seva candidatura, en reunió assembleària per votació de la majoria.

Són nomenats per la presidenta de l'IMAS. El consell es reuneix en plenari al mes de setembre i al mes de juny i es reuneix per seccions cada dos mesos. Les conclusions del plenari poden adoptar tres formes:

1. Propostes. Es refereixen al funcionament del Servei de Menors o a assumptes que són d'altres institucions públiques o privades però que els poden afectar.
2. Informes. Recullen el parer del Consell en relació a consultes que els han fet el Servei de Menors o altres persones o institucions, públiques o privades.
3. Acords. Qualsevol altra qüestió diferent a les compreses en els dos apartats anteriors.

Els inicis i l'experiència de dos anys

Per posar en marxa el Consell va ser necessari un treball previ d'informació i sensibilització adreçat a les persones que conviuen amb els infants i els adolescents, tant els equips educatius de centres com les famílies d'acolliment. L'objectiu era poder explicar el sentit del Consell i resoldre qualsevol dubte que pogués sorgir. Igualment, es varen realitzar reunions amb els nins, les nines i els adolescents per informar-los sobre el Consell i fer entrenament amb dinàmiques de participació.

Es varen presentar les candidatures i es varen realitzar les eleccions de representants.

D'altra banda, i amb la finalitat de garantir l'estabilitat i permanència del Consell, independentment de canvis possibles al Servei de Menors i Famílies, es va constituir mitjançant resolució de Presidència el novembre de 2014.

Aquests dos anys d'experiència han confirmat que el Consell és una bona eina per promoure i assegurar la participació dels nins, les nines i els adolescents.

Els consellers i les conselleres treballen amb un alt nivell de responsabilitat, les seves propostes són clares, profundes i pertinents. Els professionals i les famílies col·laboren cada any més i l'objectiu

del Consell és cada vegada més clarament compartit per tots i totes.

La implementació de les propostes resulta lenta, segons el ritme dels consellers i conselleres, però el procés iniciat continua.

Els infants i adolescents han treballat temes com:

1. *El protocol d'arribada.* El Consell va emetre una proposta sobre com s'havia d'atendre un infant o adolescent quan era separat de la seva família i acollit a un centre o a una família.
2. *La convivència.* En aquest període s'ha debatut sobre els problemes de conducta i la seva atenció.
3. *Com integrar la història de vida.*
4. *Les escapades d'infants i joves.* El Consell va emetre una proposta en la qual s'explicaven possibles motius per escapar-se i sobre com respondre a la tornada de l'infant o adolescent a casa o al centre.
5. *L'assetjament escolar.* També s'ha debatut sobre aquest tema, el qual preocupa bastant als consellers i a les conselleres i el Consell ha fet una proposta que va ser traslladada al Parlament Infantil el 18 de novembre de 2016.
6. *Les visites supervisades dels infants i adolescents a la seu de l'IMAS.* Aquesta proposta es va elevar al servei de menors amb algunes millores.
7. *El sistema de queixes.* El Consell proposà la instal·lació de bústies de queixes i suggeriments a tots els centres i a la seu de l'IMAS.
8. El Consell va elaborar el Codi del bon educador.
9. El Consell ha proposat la implementació d'un nou projecte per al 2017 que s'ha denominat El club de l'expressió.
10. S'ha debatut sobre com millorar la relació dels infants i adolescents amb els i les professionals referents

del seu expedient al Servei de Menors.

11. Informació sobre els processos que fan els pares i les mares.
12. S'ha tractat el consum de tabac als centres de protecció de menors (debat de la secció d'adolescència).
13. I també el concepte que pensen que hi ha en la societat sobre els infants i adolescents sota mesura protectora: la «mirada» cap als infants que es troben en el sistema de protecció. El Consell ha elevat propostes sobre la informació que s'hauria de donar als cursos de formació que l'IMAS imparteix i també a la població general.

Tots els temes han estat importants, s'han treballat amb seriositat i han suposat una revisió de l'atenció que s'ofereix des del Servei de Menor. El treball continua i els infants i adolescents ens indiquen per on han de venir les millores:

- Millorar la implementació dels canvis (més ràpids i efectius).
- Reunions un poc més breus per no fatigar la concentració.

Com a resum, els que treballem en el Consell i aquells que vulgueu posar en marxa espais de participació infantil i juvenil, hem de recordar que:

- La participació és un procés permanent.
- La participació és un dret dels infants i dels adolescents.
- La participació és un dret individual i col·lectiu.
- La participació fa referència a qüestions pertinents.
- La participació requereix la devolució de la informació sobre la seva influència.
- La participació exigeix un entorn i unes condicions adequades.
- La participació exigeix l'exercici complementari del dret a la informació.
- És necessària la capacitació sobre «el dret de l'infant a ser escoltat»

i l'aplicació pràctica per als professionals que treballen amb infants i adolescents.

- S'han de crear dispositius per garantir les condicions adequades per donar suport i estimular la participació infantil i juvenil.
- S'ha de sensibilitzar sobre el dret dels infants i dels adolescents a participar i s'han de respectar els drets i les responsabilitats dels tutors i de les tutores.
- S'ha de donar suport i s'han d'estimular les iniciatives dels infants i dels adolescents.

Finalment, volem animar totes les persones que treballeu amb infants i adolescents a ser agents promotors dels seus drets i a oferir espais que facilitin la seva participació.

Programa ATURA't. Avaluació i tractament per a agressors sexuals adolescents.

**Maria José Arranz, Maria del Mar Calleja Font,
Myriam Carrero Sánchez i Elisa Ribas Galumbo**

Direcció General de Menors
Govern de les Illes Balears

Paraules clau: ATURA'T, adolescents, agressió sexual, pornografia, maltractament infantil.

ATURA'T és un programa de la Direcció General de Menors i Famílies del Govern de les Illes Balears especialitzat en l'avaluació i la intervenció en adolescents (14-18 anys) que han comès una agressió sexual. Està format per un equip multidisciplinari de professionals de la psicologia, l'educació social i el treball social. Aquest programa emfatitza de manera especial l'avaluació dels casos i tracta de mantenir la màxima objectivitat en aquest procés assignant professionals diferents a la fase d'avaluació i a la d'intervenció. Per a l'avaluació, els tècnics del programa recapten de la manera més exhaustiva possible tota la informació pertinent de fonts externes (institucions educatives, serveis socials, Fiscalia de Menors, serveis de salut, etc.), així com del propi menor i del seu entorn més proper (familiars, tutors...). Aquesta avaluació és validada pel model AIM2 Model of Initial Assessment (Print, et al. 2007) que permet elaborar un perfil de necessitat de supervisió i identificar els factors protectors i de risc que facilitaran el disseny de la intervenció posterior. Els destinataris són els menors o joves que compleixen mesures judicials recollides en la Llei 5/2000 i les seves famí-

lies que requereixen aquest programa en el seu pla d'intervenció.

L'objectiu del programa és reduir la re-incidència dels agressors sexuals per evitar víctimes.

Introducció

L'abús sexual de la infància i l'adolescència és una qüestió que concerneix a tots els ciutadans i institucions, tant públiques com privades, i fa necessària l'engegada d'accions des d'un enfocament global i integral. A Espanya, l'estudi de prevalença d'abús sexual de López i Del Campo (1997) va mostrar que entorn d'un 22% de la població adulta informava que havia sofert algun tipus d'abús sexual en la infància. Quan s'atén al nombre de delictes d'abús sexual infantil, un terç són comesos per adolescents (McGrath, 2009). Ha de ser des de les diferents perspectives -nacional, internacional, i autonòmica- que es considerin tant els diversos factors que contribueixen al manteniment de l'abús sexual com les actuacions destinades a reduir les seves terribles conseqüències. Seguint les directrius del Pla Estratègic Nacional de la Infància i Adolescència 2006-2009 (concretament l'objectiu 7.11) i el II Pla d'Atenció Contra l'Explotació Sexual de la Infància i l'Adolescència 2006-2009,

elaborades per l'Observatori de la Infància, i en coordinació amb els consells insulars, competents en matèria de protecció. L'objectiu de desenvolupar aquest programa, és millorar l'atenció per reduir la victimització primària i secundària que sofreixen els menors víctimes de maltractament, així com garantir el compliment dels seus drets i llibertats durant la intervenció de les institucions responsables de la seva protecció.

D'altra banda les competències exclusives de la Direcció General de Menors i Famílies del Govern de les Illes Balears fan referència als menors infractors. Estem convençuts que, per a la nostra intervenció, el tractament basat en la comunitat i en la fase més primerenca possible té molt que oferir a aquest tipus d'adolescents i té un paper molt important en la prevenció de nous abusos. Els destinataris són els menors o joves que compleixen mesures judicials recollides en la Llei 5/2000 i les seves famílies, que requereixin aquest programa en el seu pla d'intervenció.

Model d'intervenció

El programa ATURA'T s'especialitza en l'avaluació i la intervenció en adolescents que han comès una agressió sexual. Està basat en el programa denominat *Northside Inter-Agency Project (NIAP)* cofundat per Kieran McGrath a Dublín, Irlanda.

L'equip és multidisciplinari. En l'actualitat està format per psicòlegs, treballadors socials i educadors socials.

L'avaluació dels casos derivats es duit a terme per tècnics del programa, encarregats d'entrevistar-se amb el menor i la seva família i recaptar tota la informació pertinent de fonts externes (institucions educatives, serveis socials, fiscalia, serveis de salut, etc.). Aquesta avaluació és validada pel model *AIM2 Model of Initial Assessment* (Print, Griffin, Beech,

Quayle, Bradshaw, Henniker, Morrison) que permet elaborar un perfil de necessitat de supervisió i identificar els factors protectors i de risc que facilitaran el disseny de la intervenció posterior.

Si els resultats de l'avaluació reflecteixen la necessitat de tractament, el realitzaran tècnics de l'equip diferents dels que van realitzar l'avaluació.

El nostre programa es recolza en les recerques d'autors reconeguts en la matèria com Finkelhor (1984), Marshall & Barbàrie (1990), Hall & Hirschman (1992), Smets & Cebula (1988), Ward & Siegert (2002). Destaquen l'eficàcia d'una intervenció en format grupal que segueixi un model cognitiu i conductual combinat amb atenció individualitzada. L'objectiu és el desenvolupament d'habilitats i actituds apropiades per a un estil de vida satisfactori i sense reincidències. Per això s'aborda tot el rang de dificultats identificades en la literatura científica: autoestima, dèficit en habilitats socials, dèficit en la seva capacitat d'establir relacions properes, percepcions distorsionades cap als altres o cap a la sexualitat, dèficit en la seva capacitat d'empatia, identificació i modificació de l'activació sexual desviada i maneig de les situacions de risc. Destaca també la importància d'atendre la família dels adolescents i implicar-los en el tractament per a una major eficàcia de la intervenció.

La durada del tractament dependrà de les característiques de cada menor o jove, però sol ser com a mínim d'un any, amb una freqüència de sessions setmanal. Durant aquests anys hem pogut constatar que la durada tant de la mesura d'internament com del tractament solen estar ajustades de manera que els joves quan finalitzen la mesura també han finalitzat el tractament. Si no és així, se'ls ofereix continuar amb el tractament fins que es doni l'alta terapèutica. Si els joves refusen continuar amb el tractament una vegada finalitzada la mesura judicial se'ls dona

l'alta per fi de mesura judicial, encara que se'ls fa coneixedors dels punts que falten per assolir l'alta terapèutica.

Seguint el model cognitiu i conductual de Smets & Cebula, els principals objectius que defineixen aquestes sessions són:

- Assumir la responsabilitat de l'abús
- Prendre consciència del dany causat a la víctima
- Manejar els sentiments de culpa i vergonya
- Abordar les distorsions cognitives que donen suport, justifiquen o minimitzen l'agressió
- Millorar les seves habilitats socials i capacitat de solució de problemes
- Prevenir les recaigudes

S'aborden a més els dèficits concrets que s'hagin pogut detectar en l'avaluació individual de cada cas (ansietat, depressió, activació sexual desviada, autoestima...). És bàsic partir de les preocupacions immediates del jove i utilitzar un model d'entrevista motivacional que ens permeti avançar en el procés de canvi manejant adequadament les resistències que solen presentar aquests casos.

Paral·lelament s'ofereix un suport a les famílies, amb l'objectiu de reforçar la nostra intervenció amb el menor. En aquestes sessions s'ofereix assessorament i consell, es revisen actituds que puguin ser disfuncionals i se supervisa el procés dels joves en el seu entorn familiar.

La revisió dels progressos assolits en cada cas i la valoració del grau de qualitat de la nostra intervenció s'asseguren amb reunions de coordinació setmanals entre tots els membres del programa i la supervisió bimensual de Kieran McGrath, consultor en benestar infantil, membre cofundador de NIAP, programa pioner per a la intervenció en agressors sexuals adolescents a Dublín i membre del Comitè Executiu Nacional de NOTA (*Nacional Organisation for the Treatment of Abusers*).

Algunes dades i reflexions

El programa Atura't, com a tal, va entrar en vigor a partir de l'ordre 14676 del BOIB, núm. 111 de 9 d'agost de 2008.

El programa ATURA'T és un programa pioner a Espanya en avaluació i intervenció d'adolescents que han comès abusos sexuals. La tipologia d'abusos amb els quals hem treballat són els que trobem en el títol VIII de Delictes contra la llibertat i indemnitat sexual: agressions sexuals, abusos sexuals, assetjament sexual, delictes d'exhibicionisme i provocació sexual, delictes relatius a la prostitució i corrupció de menors; i del títol X de Delictes contra la intimitat, el dret a la pròpia imatge i la inviolabilitat del domicili; els capítols del descobriment i revelació de secrets del llibre II de Delictes i les seves penes, de la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi Penal.

Des de l'any 2008 fins a finals de l'any 2016 hem atès un total de 140 joves i les seves famílies.

La literatura científica, així com la nostra experiència¹, ens demostren que abans d'una agressió, solen haver-se comès conductes d'abús prèvies. El fet que aquestes conductes abusives prèvies no hagin estat detectades i notifiades han impedit una intervenció primerenca. Aquesta intervenció permetria una actuació de menor intensitat, millor pronòstic en relació a l'agressor i podria haver reduït tant el nombre de víctimes com el dany causat. De les intervencions realitzades, el 51% han estat altes, el 16% la fi de la mesura, el 20% abandonaments i l'11% no adequació al programa.

1. Infancia, Ley y Juventud nº5 "Programa Atura't. Evaluación y tratamiento para agresores sexuales adolescentes en las Islas Baleares" (40-46)

Infancia, Ley y Juventud nº6 "Estudio descriptivo 57 casos de Atura't" (59-67)

Un percentatge alt d'abusos (86%) són protagonitzades per persones properes a les víctimes, situades en l'entorn familiar o d'amistats properes (amics, coneixuts...).

El lloc de comissió dels fets és a institucions o domicilis (67%). Com a institucions entenem centres de menors, instituts... i el domicili són tant de la víctima com de l'agressor.

L'exposició a pornografia a edat primerenca (abans dels 14 anys) correlaciona amb la comissió de delictes d'agressió sexual.

Finalment, encara que la intervenció del nostre programa sigui directa amb l'agressor, l'objectiu prioritari és minimitzar el seu risc de reincidència i evitar víctimes en el futur. És per aquest fet que s'ha establert una coordinació amb els serveis establerts pel protocol marc interdisciplinari d'actuacions en els casos de maltractament infantil a les Illes Balears, que garanteix que totes les víctimes i/o les seves famílies tinguin l'oportunitat de ser assistides, així com fomentar i participar en el desenvolupament de programes preventius.

Programa Atura't
Direcció General de Menors i Famílies
c/ Sant Joan de la Salle, 3b
aturat@dgmenors.caib.es

Bibliografia

- Barbaree, H., Marshall, W. & Hudson, S. (eds) (1993) *The Juvenile Sex Offender*. New York: Guilford Press
- Finkelhor, D. (1984) *Child Sexual Abuse: New Theory & Research*. New York: Free Press
- Hall, G.C.N., & Hirschman, R. (1992). Sexual aggression against children: A conceptual perspective of etiology. *Criminal Justice and Behavior*, 19, 8-23.
- López Sánchez, F. y Del Campo Sánchez, A. (1997). Prevención de abusos sexuales a menores. Párrafo de la Guía de los educadores. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Amaru Ediciones. Salamanca.
- McGrath, K. (2009) "Los adolescentes que abusan sexualmente – Mitos y realidad". *Revesteixi Escola Puente* nº 18 3-7
- Print, B., Griffin, H., Beech, A., Quayle, J., Bradshaw, H., Henniker, J. & Morrison, T. (2007) *The AIM2 Model of Initial Assessment for Young People who display Sexually Harmful Behaviours*. Manchester: AIM Project
- Smets, A. de C., & Cebula, C.M. (1987). Group treatment program for adolescent offenders: Five steps toward resolution. *Child Abuse & Neglect*, 11, 247-254.
- Ward, T., Siegert, R. (2002). Toward a comprehensive theory of child sexual abuse: a theory knitting perspective. *Psychology, Crime and Law*, 8(4), 319-351

Processos d'emancipació dels joves extutelats. Els principals reptes actuals

Guillem Cladera Educador, director de la Fundació Natzaret

Lluís Ballester Doctor en Sociologia i Treballador Social, professor de la UIB

Josep Lluís Oliver Doctor en Pedagogia, degà de la Facultat d'Educació i professor de la UIB.

Aquest treball pretén fer una presentació resumida de la recerca sobre l'emancipació dels joves extutelats per l'Administració pública. S'hi descriuen les principals característiques de la recerca, així com les conclusions de l'estudi realitzat a quatre comunitats de l'Estat, centrat en l'anàlisi dels expedients d'una mostra de 64 joves extutelats i l'anàlisi de les seves trajectòries mitjançant històries de vida.

A les conclusions es plantegen també les principals tendències pel que fa a l'emancipació dels joves extutelats, que s'han debatut al llarg dels darrers anys i sobre les quals hi ha un consens bastant desenvolupat en la comunitat científica i professional.

Paraules clau: emancipació, extutelats, transició, històries de vida, inclusió.

Introducció

Al llarg de 2012 es va crear una xarxa estatal de col·laboració, denominada Jóvenes e Inclusión (JEI). El seu repte era facilitar la inclusió dels infants i joves en situació de risc o dificultat social. La xarxa es va constituir a partir d'una sèrie d'entitats socials del tercer sector (Igaxes3 i Fundación Trebol de Galícia, Opción3 i Fundación ISOS de Madrid, Servei Solidari de Catalunya i la Fundació Natzaret de Balears), juntament amb

cinc universitats (USC de Santiago, UdC de Corunya, UNED de Madrid, UdG de Girona i UIB de Balears).

Per aconseguir-ho teníem clara la necessitat de desenvolupar la investigació i la innovació, incorporant la cultura de la millora contínua en les entitats que treballen al costat dels joves, posant el nostre coneixement al servei de les administracions públiques per incidir en el desenvolupament de polítiques de suport a la joventut en situació vulnerable. Des d'un enfocament col·laboratiu, aquesta aliança va néixer per generar un major impacte i millorar el treball amb joves en dificultat social, tant amb menors en situació vulnerable com amb adults extutelats, considerant el procés de transició a la vida adulta, concretament el procés de preparació i desenvolupament inicial de l'emancipació com la transició clau. Mitchell (2006) ja va establir que l'emancipació no és un procés uniforme, sinó un conjunt divers d'experiències de transició, caracteritzades per l'assaig i desenvolupament de nous rols, cada vegada més autònoms. Amb el mateix plantejament s'ha treballat en la investigació desenvolupada a Espanya, afegint la importància de l'establiment d'un context autònom de convivència al llarg d'un procés carregat de dificultats (López, Sants, Bravo i Del Valle, 2013;

Ballester, Caride, Melendro, Montserrat, 2016).

Els projectes de la xarxa es centren a generar coneixement mitjançant la investigació i a difondre'l a través d'accions formatives i de sensibilització. Així generem recursos i eines a disposició de tots els professionals que participen en els processos d'autonomia dels nins, nines i joves en situació de risc i/o exclusió.

Els objectius de la xarxa són els quatre següents:

1. Generar i transferir coneixement als professionals i entitats que treballen amb infància i joventut en situació de vulnerabilitat social.
2. Desenvolupar i compartir eines, experiències i bones pràctiques en el treball amb nins, nines i joves en situació o risc d'exclusió.
3. Col·laborar amb altres institucions, públiques o privades, en el disseny i desenvolupament de polítiques o projectes de suport a la infància i la joventut.
4. I tot això ho portem a terme d'acord amb el nostre objectiu general de promoure el desenvolupament integral de la infància i la joventut, especialment d'aquella que es troba en situació vulnerable. Treballem en comú per millorar la inclusió social, emancipació i autonomia de joves en situació de risc o conflicte social, augmentant l'eficàcia dels programes d'intervenció.

Entre els diversos projectes que s'han desenvolupat, cal destacar la recerca realitzada al llarg de 2014 i 2015. Es tracta d'una recerca realitzada amb el suport dels fons EEAGRANTS 2009-2014 (Projecte PI-218). La investigació es centrava en l'anàlisi, avaluació i millora dels processos d'intervenció per a l'emancipació de joves en dificultat i/o risc. La direcció tècnica va ser desenvolupada per quatre investigadors, un per cada universitat participant: José Antonio Caride (USC),

Carmen Monserrat (UdG), Miguel Melendro (UNED) i Lluís Ballester (UIB), però els equips foren molt amples, comptant a Santiago amb Belén Caballo, Rita Gradaille i Àngela de Valenzuela; a Madrid amb José Quintana i Àngela Cabrera; a Girona amb Ferran Casas i Mireia Baena; a Balears amb Josep Lluís Oliver i Marta Jaume. Com és evident, tota la recerca va comptar amb la col·laboració dels equips de les entitats participants. També cal destacar la col·laboració dels serveis d'infància de les quatre comunitats implicades, els quals varen donar facilitats per a l'estudi.

La investigació va ser presentada a un congrés realitzat a Santiago de Compostela el mes de setembre de 2015 i a un altre realitzat a Palma el mes de febrer de 2016. Actualment ja es disposa de la publicació sobre els diversos informes generats (Ballester, Caride, Melendro, Montserrat, 2016).

Els objectius generals de l'estudi foren els següents:

1. Conèixer i valorar els processos desenvolupats per les entitats per promoure l'emancipació de les i els adolescents i joves amb els quals duen a terme el seu treball, posant èmfasi en els enfocaments o perspectives socioeducatives que promouen amb aquesta finalitat.
2. Analitzar els resultats dels programes d'emancipació, des de la perspectiva dels grups d'interès: beneficiaris, famílies, professionals d'ONG, administracions públiques....
3. Identificar les fortaleces i debilitats dels programes d'emancipació de cada entitat, posant en valor les seves oportunitats per millorar els processos d'inclusió social dels joves i adolescents que participen de les seves iniciatives.
4. Identificar, descriure i interpretar l'abast dels factors individuals, familiars, escolars, institucionals i co-

munitaris que conformen i influeixen en els itineraris dels joves extutelats.

5. Proposar millores en els programes formatius i d'acompanyament per a l'emancipació dels adolescents i joves en situacions de dificultat social, que tinguin un sentit alternatiu per a les seves trajectòries vitals.

Mètode

En el present article es presenten els resultats relatius als processos d'emancipació a partir de les informacions sistematitzades als expedients dels serveis de protecció a la infància i adolescència, així com els relatius a les històries de vida, és a dir, a les pròpies narracions dels joves extutelats de quatre comunitats de l'Estat que participaren. La investigació s'ha estructurat en una sèrie de capítols complementaris, els quals s'integren a partir dels temes que tracten.

Anàlisi dels expedients. Per estudiar els processos d'emancipació, així com la situació dels joves emancipats en els últims anys, s'ha desenvolupat un estudi d'una mostra de joves que van ser tutelats per l'Administració.

L'estudi s'ha centrat en quatre comunitats autònomes: Catalunya, Galícia, Illes Balears i Comunitat de Madrid. La selecció de les quatre comunitats s'ha realitzat a partir de les organitzacions que conformen la xarxa Joves i inclusió.

Mostra. Es tracta d'una mostra no probabilística definida a partir de quotes, la qual pren la forma d'una mostra estructural: reproducció dels grups bàsics que conformen l'estructura de l'univers de referència (Ballester, Nadal, Amer, 2015). Es van seleccionar 16 casos en cadascuna de les quatre comunitats autònomes participants (total de la mostra: 64 joves), els quals han estat estudiats a partir dels expedients dels serveis de protecció a la infància, segons els se-

güents criteris per construir la mostra estructural (quotes):

- Edats compreses entre els 19 i els 25 anys.
- Representativitat de gènere (màxim del 60% d'homes).
- Joves amb una trajectòria de participació/atenció social dins dels programes d'emancipació de cada entitat i que s'han emancipat en els últims anys.
- Els joves seleccionats han de tenir perfils diversos i amb trajectòries vitals en què es tinguin en compte situacions d'inici-final del procés, etapes intermèdies, circumstàncies quotidianes i incidents crítics, contextos i realitats socials diferenciades, etc.

Fonts i instruments de recollida de la informació. Es va dissenyar una fitxa per resumir els expedients disponibles a l'Administració. La fitxa tenia la funció de recollir informació homogènia de tots els joves de la mostra, segons criteris basats en els factors principals dels processos de desenvolupament de l'atenció d'acord a les diverses mesures judicials, preparació de l'emancipació o retorn familiar i situació posterior a l'emancipació o retorn familiar.

Es va poder comprovar la dificultat per disposar d'informació de les situacions posteriors als 18 anys, i va ser necessari completar les poques dades dels expedients amb les informacions aportades per les entitats que els havien donat suport posteriorment als 18 anys.

Període del treball de camp.

La recollida de dades es va realitzar entre els mesos de gener i març de 2015. El procés es va haver de dilatar al llarg de tres mesos, ja que la informació no sempre estava sistematitzada i, en qualsevol cas, s'havia de treballar amb expedients de centenars de pàgines.

Procediment de recollida d'informació.

Es va treballar a partir de transcripcions directes dels expedients en els propis serveis, garantint la confidencialitat de les dades aportades. En cadascuna de les quatre seus de recollida de dades (Barcelona, Madrid, Palma de Mallorca i Santiago), es va comptar exclusivament amb una única persona per a la transcripció dels expedients.

La transcripció es va realitzar a partir d'un protocol de treball comú, amb una fitxa única. A més, es va mantenir contacte permanent, a través de connexions de vídeo-xat (Skype), al llarg de tot el procés, per mantenir unificats en temps real els criteris d'interpretació de les informacions aportades pels expedients.

Procediments d'anàlisi.

Tota la informació recollida es va tractar, des del principi, sobre arxius SPSS, unificats en un arxiu únic al final del procés de recollida de dades. El tractament estadístic es basa en anàlisis no paramètrics, donades les característiques de la mostra no probabilística. La limitada grandària de la mostra ($n=64$) ens ha portat a utilitzar tècniques no paramètriques (Chi quadrat de Pearson i Coeficient de Contingència) per a la comprovació de les hipòtesis sobre els patrons diferenciats per comunitats autònomes.

Finalment, per a l'estudi de les diferents trajectòries, s'ha realitzat una anàlisi de clúster. Per als càlculs es va utilitzar el procediment K-mitjanes. Un dels problemes que s'ha plantejat, al llarg de la investigació, és el de la possibilitat d'identificar diferents grups de joves, en relació a la situació actual. Per respondre a aquest problema d'investigació s'ha seleccionat la metodologia de l'anàlisi de clúster.

Garantia de confidencialitat.

En tots els casos es va informar a tots els joves participants sobre l'estudi i es va sol·licitar i obtenir el consentiment informat per al tractament de les seves dades, sempre amb el compromís de la màxima confidencialitat. S'havia de disposar de les seves dades d'identificació, atès que a la meitat de la mostra se'ls van realitzar entrevistes per reconstruir les seves històries de vida; és a dir, no es podia mantenir l'anonimat en la presa de dades, però sí un tractament des de la confidencialitat més rigorosa.

Anàlisi de les històries de vida.

Les històries de vida són relats on es desenvolupa el transcurs de la vida d'un individu, des dels seus propis punts de vista. L'interès rau no tant en ser objectius com a captar subjectivament com va transcórrer l'experiència vital d'aquestes persones. En l'estudi, s'han seleccionat 32 joves -vuit de cada entitat- que han participat en programes d'emancipació de Servei Solidari, Fundació Natzarret, Opció 3 i Igaxes3 en quatre comunitats autònomes (Catalunya, Balears, Madrid i Galícia) i que s'han emancipat en els cinc últims anys o estan en procés de fer-ho. A més, en el procés de selecció dels subjectes, es van tenir en compte altres criteris com: la representativitat de gènere, l'edat (entre els 18 i els 21 anys amb un màxim d'edat de 25 anys), i la diversitat de perfils i de trajectòries vitals que conjugaven situacions d'inici-final del procés d'emancipació, etapes intermèdies, circumstàncies quotidianes i incidents crítics, contextos i realitats diverses.

El guió de les entrevistes inclou qüestions relacionades amb diversos àmbits de la vida dels joves (família, escola, experiència institucional, etc.) diferenciant tres etapes: infància, adolescència i joventut. L'anàlisi de contingut es va dur a terme utilitzant un sistema de categories de caràcter deductiu, compartit i construït pels diversos equips d'investigació

que recollia un conjunt d'aspectes inclosos en el guió previ, que ha estat elaborat sota el focus de l'emancipació: situació i relacions familiars, experiència formativa, principals dificultats i problemàtiques viscudes, experiència de socialització, experiència i formació laboral, experiència d'acolliment residencial (relació amb els educadors i companys), experiències d'acolliment familiar i processos d'emancipació.

A través de l'enfocament biogràfic es pretén copsar tant els aspectes individuals com les condicions socials i històriques pels quals transcorre la vida dels subjectes, en tres moments clau: acolliment administratiu, emancipació i actualitat. Les històries es van realitzar a través d'entrevistes en profunditat, mitjançant reiterades trobades "cara a cara" entre l'investigador/a i els informants, orientats a la comprensió de les perspectives respecte de les seves vides, experiències o situacions, tal com les expressen en les seves pròpies paraules. En el moment de la gravació, es va demanar permís per realitzar-la, es va buscar el consentiment informat, alhora que es va atorgar a cadascun dels joves informació que podien abstenir-se de respondre aquelles preguntes que creguessin convenient i de l'ús confidencial de les dades. (López, Santos, Bravo, Del Valle, 2013)

El procés d'anàlisi va ser realitzat amb l'auxili dels programes ATLAS.ti i NVivo, identificant en una primera fase aquells fragments més rellevants de les diferents històries i realitzant amb posterioritat una anàlisi creuada de les 32 històries de vida segons els tòpics anteriorment assenyalats.

Al costat de les històries de vida de la mostra de 32 joves extutelats, s'ha realitzat un estudi sobre la conducta adaptativa dels 32 joves, per tal de conèixer les habilitats instrumentals que tenen per desenvolupar-se en el dia a dia. En

concret, vam realitzar una aplicació de l'escala d'avaluació ABAS II entre març i abril de 2015.

El Sistema per a l'Avaluació de la Conducta Adaptativa (ABAS II) és una de les millors escales d'avaluació de la conducta adaptativa en l'actual panorama internacional. (Oakland, Harrison, 2008) Aquestes eines serveixen per valorar un ampli conjunt d'habilitats necessàries perquè qualsevol persona es desenvolupi autònomament en la seva vida diària. Pel que fa al ABAS II, es tracta d'una prova de tipus normatiu, és a dir, ofereix puntuacions que comparen les competències d'un individu amb una mostra de referència. Àrees tan importants com la cura d'un mateix o les habilitats socials són habitualment el focus de la conducta adaptativa (Montero i Fernández-Pinto, 2013).

Conclusions

Cadascuna de les dues parts de la investigació (anàlisi dels expedients i històries de vida) ofereix uns resultats i unes conclusions que permeten, si es tenen en compte, millorar substancialment els processos de preparació de l'emancipació, així com els suports posteriors a la finalització de les mesures de protecció. Per tal de resumir, es presenten directament les conclusions més destacades, és a dir, es presenta un resum de les principals conclusions, encara que el detall d'elles es pot consultar a la publicació de l'informe (Ballester, Caride, Melendro, Montserrat, 2016).

Conclusions de l'anàlisi d'expedients i històries de vida

D'acord a la informació disponible i els resultats obtinguts en l'anàlisi dels expedients i històries de vida, es poden fer una sèrie de conclusions i propostes provisionals. Les deu conclusions i propostes més rellevants són les següents:

1. Les dades mostren com l'edat de finalització de la protecció, de forma majoritària en el conjunt de l'Estat (amb excepcions en algunes comunitats), és excessivament primerenca. Ni els joves de la població general ni els joves tutelats amb les millors trajectòries, poden emancipar-se i independitzar-se als 18 anys. La finalització del suport, per part de l'Administració, a aquesta edat els posa en greu risc social. Sembla recomanable demorar el moment de finalització del suport per part de l'Administració als joves amb mesures de protecció.
2. Sembla comprovar-se, una vegada més, que l'acolliment familiar permet desenvolupar processos menys traumàtics en els adolescents. La possibilitat de dilatar el suport familiar, un cop superats els 18 anys, tal com es realitza en les famílies funcionals, millora les garanties d'una futura vida independent dels joves. No obstant això, l'acolliment ha de preparar-se amb molta atenció, atès que els fracassos dels processos d'acolliment familiar deixen greus seqüeles en els nins i adolescents. És recomanable considerar l'acolliment familiar i millorar considerablement la preparació i selecció de les famílies, així com mantenir el suport per part de l'Administració encara que l'adolescent hagi complert els 18 anys.
3. Un dels factors més negatius, observats en les trajectòries del conjunt de la mostra de joves, és la manca d'estabilitat. La diversitat de centres residencials, així com la diversitat de centres educatius, provoquen una greu limitació per poder establir vincles positius amb altres adolescents i amb la comunitat, de manera que augmenta el risc d'aïllament i de manca de suport social posterior. Es recomana reduir al mínim els canvis de centres residencials i educatius dels nins i adolescents amb mesures de protecció.
4. Els millors resultats d'emancipació són els obtinguts pels joves que han rebut suport per a l'emancipació al llarg de la seva adolescència. La correcta emancipació no pot obviar la necessitat de desenvolupar els processos de maduració personal i autonomia, així com les habilitats de presa de decisions i resolució de problemes. La possibilitat de preparar les situacions de vida independent, així com d'anar elaborant el procés, permet millors processos personals i d'inserció. És recomanable reforçar la preparació de la trajectòria de transició des de les mesures de protecció a la vida independent o amb suport.
5. La inserció laboral als 18 anys és molt poc probable; tampoc és freqüent la possibilitat de comptar amb suports familiars saludables i disposats a acollir els joves, per la qual cosa és recomanable aportar suports durant la transició des de les mesures de protecció a la vida independent. Aquest suport ha de ser suficient en intensitat protectora i en el temps perquè sigui efectiu. És recomanable pensar a arribar fins als 25 anys amb suports diversos: ajudes econòmiques, suport per al seguiment d'estudis i per completar processos d'inserció laboral.
6. Les modalitats de suport en els processos de transició són molt diverses i s'han d'adaptar a les necessitats dels joves, però sembla que les més efectives tenen a veure amb les modalitats de mentoria desenvolupades a Galícia i altres comunitats. Es recomana desenvolupar programes de mentors, seguint els models que han demostrat la seva eficàcia.
7. La possibilitat de preparar els membres del sistema familiar que els puguin donar suport, és essencial per al bon desenvolupament de la transició a la independència. Cal consi-

derar el sistema familiar en el seu conjunt, tant el nucli original com la família extensa, identificar aquells membres del sistema que es troben en condicions de donar un suport efectiu i aportar-los la motivació i el suport necessaris, però també les competències familiars que siguin necessàries per poder donar suport als joves que finalitzen la mesura de protecció.

8. Si les actuacions que es recomanen s'han pogut observar en gairebé totes les comunitats, hi ha una limitació que és bastant comuna: la manca de programes de treball en la comunitat que es veu limitat per l'elevada rotació de centres residencials i educatius, la manca de programa de suport per al treball comunitari a les entitats del tercer sector que treballen amb els infants, adolescents i joves; així com la relativa desconexió dels serveis socials comunitaris o d'atenció primària. Es recomana reforçar el treball en xarxa per millorar la inclusió social dels joves.
9. Finalment, s'han pogut constatar les limitacions dels sistemes de registre de dades, així com de diagnòstic de les situacions de necessitat. Es disposa, en els expedients, d'informació molt valuosa, però una part molt important es troba sense sistematitzar, de manera que és molt difícil realitzar avaluacions del conjunt de la trajectòria. Aquesta situació no provoca més problemes perquè els professionals de referència, en els serveis de protecció o en les entitats, coneixen i guarden memòria dels processos viscuts pels joves, però la falta de sistematització hauria de ser corregida.
10. Una situació que és conseqüència de la manca de suports posteriors a la finalització de les mesures de protecció, és la no disponibilitat d'informació significativa sobre el procés posterior viscut pels joves. No hi ha seguiments efectius d'aquests

processos. Es recomana desenvolupar un sistema, coordinat amb els serveis socials territorials, de seguiment dels joves que han finalitzat les mesures de protecció.

Conclusions finals del conjunt de la recerca

Les quatre conclusions fonamentals, identificades a partir dels tres estudis realitzats s'han detallat com a protocols d'actuació.

Conclusió 1. La **informació i les avaluacions** sobre els processos d'emancipació dels joves tutelats per l'Administració són millorables. Ha de millorar-se, especialment, la capacitat d'avaluació del procés d'emancipació.

Conclusió 2. El **sistema familiar** segueix sent un referent fonamental per als joves tutelats, en la preparació del procés d'emancipació i també quan s'ha completat. Cal millorar la capacitat d'aprofitament del sistema familiar i la seva competència familiar per a donar suport als adolescents i joves.

Conclusió 3. La **intervenció socioeducativa**, especialment la realitzada en centres residencials, ofereix possibilitats de millora. S'han d'aprofitar els coneixements sorgits a partir de les investigacions sobre noves pràctiques desenvolupades en els últims deu anys a tot l'Estat.

Conclusió 4. No es realitza, de manera general, un correcte **seguiment dels joves extutelats** a l'Estat. S'han d'unificar els criteris de seguiment i millorar el conjunt de procediments implicats.

El marc legal estatal, fins a la reforma normativa de 2015, s'ha conformat a partir de la indefinició que ha provocat l'escassetat i limitació dels programes de preparació i suport a l'emancipació i ha deixat a l'arbitri de les administracions autonòmiques la implementació d'ex-

periències de diversos tipus. Fins molt recentment, quan s'han desenvolupat sistemes de suport, aquests han aportat beneficis a un nombre molt limitat de joves. Afortunadament, aquesta situació ha començat a canviar i la nostra comunitat és pionera en el desenvolupament d'actuacions coherents, mitjançant una llei i un Pla d'Emancipació.

La normativa actual a la CAIB (Llei 7/2015, de 10 d'abril) és aplicable als joves entre 18 i 25 anys en risc d'exclusió que no tenen suport de les seves famílies, han estat objecte d'una mesura de protecció o de reforma i han d'assumir un procés d'autonomia personal (art. 2). Al marge d'altres actuacions, s'estableix que les entitats públiques de les Illes Balears oferiran programes de preparació per a la vida independent, des de dos anys abans del cessament de la mesura, i continuaran un cop complerta la majoria d'edat. Els programes comprenen seguiment socioeducatiu, allotjament, inserció sociolaboral, suport psicològic i ajudes econòmiques (art. 4). Amb l'objecte d'afavorir el procés d'integració, es pot prolongar la permanència en un centre, quan arribin a la majoria d'edat, per períodes d'un any i fins que el jove compleixi 21 anys (art. 6).

El Pla d'Emancipació 2016-2020, aprovat el mes de juny de 2016, preveu 4 eixos d'acció per garantir a aquests joves un bon procés d'emancipació: oferir una prestació social de tipus econòmic, promoure accions per a la inserció laboral, disposar d'habitatges per a l'autonomia personal i crear una xarxa d'espais socials i familiars alternatius.

En aquest sentit, el Pla Estratègic inclou:

- Una renda d'emancipació, dirigida als joves d'entre 18 i 25 anys, tant provinents del sistema de protecció com de reforma (mesures judicials), amb una quantia màxima de 423 euros i compatible amb una feina si el sou no arriba a aquesta quantitat.
- Pisos d'emancipació. S'oferiran més de 50 places a través de la concertació de serveis ja existents o entre 20 i 25 places als serveis públics gestionats per la Conselleria de Serveis Socials i Cooperació.
- Integració laboral a través de convenis amb empreses privades que contractin aquests joves o contractes amb l'Administració, i facilitats per continuar amb la formació i l'educació dels joves.
- Servei d'acompanyament per a aquests joves vulnerables amb la concertació de fins a 130 places amb les entitats que treballen en joventut, i acompanyament a través de la figura de famílies col·laboradores.

El Pla Estratègic d'Autonomia Personal dels Joves amb Mesura Administrativa de les Illes Balears s'ha elaborat amb el suport i la participació directa de les entitats que treballen amb aquests joves. Esperem que aquest pla obtingui els resultats que s'ha plantejat i en quatre anys les avaluacions dels processos desenvolupats confirmen un canvi de tendència respecte als resultats obtinguts a la recerca actual.

Bibliografia

- Ballester, L., Caride, J.A., Melendro, M., Montserrat, C. (eds.), Jóvenes que construyen futuros. De la exclusión a la inclusión social. (pp. 281-302). Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Ballester, L., Nadal, A., Amer, J. (2014). Métodos y técnicas de investigación educativa. Palma: Edicions UIB.
- López, M., Santos, I., Bravo, A. y del Valle, F. (2013). El proceso de transición a la vida adulta de jóvenes acogidos en el sistema de protección infantil. *Anales de Psicología*, 29, (1), 187-196.
- Mitchell, B. (2006). *The Boomerang Age. Transitions to Adulthood in Families*. London: Aldin.
- Montero, D., Fernández-Pinto, I. (2013). Sistema para la Evaluación de la Conducta Adaptativa (ABAS II). Adaptación española. Madrid: TEA Ediciones.
- Montserrat, C., Casas, F., Malo, S. y Bertran, I. (2011). Los itinerarios educativos de los jóvenes ex-tutelados. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad.
- Oakland, T., Harrison, P. (2008). *ABAS-II. Clinical Use and Interpretation*. New York: Academic Press.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11(3), 273-279.

Normativa

- Llei 7/2015, de 10 d'abril, per la qual s'estableix el marc regulador dels processos d'autonomia personal de menors que han estat sotmesos a una mesura de protecció o reforma. BOIB núm. 54 de 16 d'abril de 2015.

Web recomanada

- JEI (2016). Red Jóvenes e inclusión social. <http://joveneseinclusión.org>.

El dret dels nins i nines a una infància lliure de violència

Carolina Moñino Bermejo i Elena González Hernández

Llicenciades en Psicologia i habilitades per a l'exercici de la Psicologia General Sanitària

Terapeutes de la UTASI (Unitat Terapèutica d'Abús Sexual Infantil)

Direcció General de Menors

Govern de les Illes Balears

Amb aquest article convidem a reflexionar sobre com la violència està implícita en la vida quotidiana, de vegades de manera molt visible i d'altres de manera més camuflada. Al llarg d'aquest article abordarem quatre idees: la prevenció de la violència, la promoció del bon tracte, e l paper dels adults en el benestar dels nins i les nines i el menor víctima de violència sexual. Totes connectades per un mateix fil conductor: el dret dels nins i les nines a una infància lliure de violència.

Paraules clau: violència, infància, víctima, prevenció, bon tracte.

El maltractament infantil és una realitat present a la nostra societat actual i generadora de víctimes innocents, moltes vegades silencioses i sense capacitat de resposta. Ha començat a ser una prioritat dins la nostra comunitat autònoma, on cada vegada hi ha més consciència del problema, la qual cosa el fa més visible, encara que només se'n segueix detectant una petita part.

En els darrers anys s'han produït canvis significatius en el sistema de protecció a la infància i l'adolescència (aprovació de l'Estatut de la Víctima per la Llei 4/2015 de 27 d'abril; modificació del Codi Civil quant a l'edat de consentiment sexual;

modificació de la Llei orgànica 1/1996 de 15 de gener de Protecció Jurídica del Menor – especialment l'article 13: 13.1, 13.3 i 13.4, i l'article 22 de la Llei 26/15 de Modificació del Sistema de Protecció a la Infància i l'Adolescència (BOE NÚM. 180 DE 29/7/2015), sobre l'obligatorietat de notificar qualsevol situació de desprotecció cap a un menor-; la Llei orgànica 8/2015 del 22 de juliol i la Llei 26/2015 del 28 de juliol). També s'han produït avanços en investigacions envers l'impacte de la violència en els infants i avanços en noves tecnologies que comporten noves formes de relacions abusives. Tot això ens obliga, com a professionals, a adequar-nos a aquestes circumstàncies, especialment quan reconeixem la infància i l'adolescència, com etapes fonamentals en el desenvolupament de les persones.

La Direcció General de Menors i Família ha adquirit el compromís de desenvolupar el marc d'actuació en matèria de maltractament infantil en totes les illes. Amb tal fi, ha impulsat la revisió i millora del *Protocol Marc Interdisciplinari d'Actuacions en casos de Maltractament Infantil a les Illes Balears* que es va implantar l'any 2009. L'objectiu d'aquest protocol és millorar l'atenció per reduir la victimització primària i secundària que pateixen els i les menors que han viscut situacions de maltractaments i/o violèn-

cia sexual, i garantir d'aquesta manera el compliment dels seus drets i llibertats durant la intervenció de les institucions responsables de protegir-los, a través d'una actuació coordinada i eficaç de les institucions competents.

En els casos específics de violència sexual, aquest protocol assenyala que quan existeixen sospites i/o evidències d'haver patit qualque tipus d'abús sexual infantil, la manera en la qual s'ha de procedir és mitjançant la notificació via Registre Unificat de Maltractament Infantil (RUMI), al qual es pot accedir telemàticament a través del portal de la CAIB (www.caib.es). Tot abús sexual es contempla com maltractament greu i, és per això que aquesta notificació arribarà directament a l'equip de Valoració de l'Abús Sexual Infantil (UVASI) del Servei de Protecció al Menor i a la Família. Aquest equip valorarà si el testimoni del menor és creïble o compatible amb una situació d'abús sexual i si consideren necessària la intervenció terapèutica per part d'un equip especialitzat en violència sexual a menors. Si és així, els deriven a la UTASI mitjançant un informe amb les conclusions de la valoració del testimoni del menor, de l'avaluació del menor i de la seva situació sociofamiliar, així com les recomanacions i motius que justifiquen la idoneïtat de la intervenció terapèutica. No tots els menors que han patit experiències d'abús sexual requereixen teràpia, però sí algun tipus d'intervenció (familiar, psicoeducativa, preventiva de noves exposicions d'abús de qualsevol índole...).

Fins a aquests canvis, no existia cap servei especialitzat en ASI que donés cobertura a les víctimes si no era mitjançant l'àrea de Protecció al Menor i Atenció a la Família de l'IMAS (específic per a infants en situació de desprotecció) o serveis privats. I és amb la creació de la UTASI que es pretén atendre la resta de la població infantil que ha patit experiències d'aquest tipus. Així doncs, la UTASI ofereix una atenció especialitzada en l'abordatge de la vic-

timització sexual als menors i joves de 0 a 18 anys amb sospites o confirmació d'haver viscut una situació d'abús sexual, i a les seves famílies i/o cuidadors principals quan aquests puguin garantir que el/la menor viurà en un entorn en el qual no estarà exposat a noves situacions d'abús. La UTASI proporciona als menors i a les seves famílies un espai on explorar la repercussió de l'abús i on abordar, si cal, de manera psicoterapèutica i/o psicoeducativa (segons la necessitat del menor o de la seva família), tots aquells aspectes que han estat danyats per l'experiència abusiva, potenciant les capacitats resilients dels menors i de les seves famílies perquè puguin elaborar l'impacte generat i reparar-lo.

Al llarg d'aquests anys, la UTASI ha anat constatant, en el contacte que manté amb altres recursos i serveis, la necessitat per part dels professionals que treballen amb la infantesa d'un coneixement més ampli, d'habilitats i estratègies per abordar el tema de l'educació afectiva sexual, així com la detecció i la prevenció de l'abús sexual infantil. D'altra banda, les dades de les memòries de la UTASI coincideixen amb les dades envers la incidència d'ASI (abús sexual infantil) en població infantil que recull la literatura científica, la qual cosa permet concloure que un alt percentatge dels abusos en població infantil es produeixen en l'àmbit familiar o per persones de l'entorn del menor, i que són una minoria els abusos comesos per desconeguts. Per aquest motiu i per encàrrec de la Direcció General de Menors i Famílies, l'any 2013, es posà en marxa el Projecte de Prevenció de l'Abús Sexual Infantil dirigit als àmbits sanitari, policial, educatiu i social (i són aquests dos últims on s'ha detectat més interès i demanda). Des de llavors, els professionals de la UTASI han realitzat tallers de prevenció a professionals de tota l'illa de Mallorca. Actualment, s'està preparant la quarta edició per dur a terme els tallers de l'any 2017.

Amb aquesta finalitat de sensibilitzar i dotar d'estratègies de prevenció de l'abús sexual, també s'han establert convenis amb la Fundació RANA.

La prevenció de la violència sexual, entesa com el conjunt d'activitats orientades a impedir-ne l'aparició i disminuir-ne les conseqüències negatives, cerca reduir els factors de risc i augmentar els factors de protecció. És una tasca complexa que incumbeix no només professionals sinó diferents agents de la comunitat propers a la infantesa (família, comunitat, etc.). Els manuals de bones pràctiques recomanen que tot programa de prevenció de l'ASI sigui dissenyat contemplant tres requisits:

- Estar emmarcat en un enfocament de promoció del bon tracte a la infantesa en educació afectiva i sexual.
- Fer referència a continguts mínims, amb independència de les persones usuàries a qui es dirigeixi.
- Adreçar-se a possibles víctimes (població vulnerable) però també a la potencial persona agressora.

Així mateix, els programes de prevenció de l'ASI han de preveure tres nivells:

- Prevenció primària (accions que cal dur a terme per evitar l'aparició de l'ASI)
- Prevenció secundària (accions que busquen reduir l'impacte negatiu de l'ASI mitjançant la intervenció primerenca)
- Prevenció terciària (accions dirigides a reduir les seqüeles ocasionades per l'ASI i introduir de forma primerenca mesures d'intervenció terapèutica).

Qualsevol programa de prevenció preveu cinc àmbits d'actuació (sanitari, policial, judicial, social i educatiu). El projecte de prevenció de la UTASI se centra específicament en els àmbits social i educatiu perquè entenem que els adults són els responsables de la cura i el benestar dels menors i a més són els àmbits en què s'ha detectat més necessitat, interès

i demanda. Els adults, com a agents transmissors i referents, poden donar continuïtat i generalització als aprenentatges, promovent una **cultura de prevenció** més enllà de mers coneixements. Es tracta de promoure canvis actitudinals i conductuals. Els missatges que promouen canvis i faciliten l'adquisició d'aprenentatges són aquells que provenen de persones significatives per a l'infant, des del context d'allò quotidià i allò que és habitual per a ell o ella.

Dels diferents models que investiguen les causes de l'abús sexual infantil, un dels més acceptats és l'elaborat per Finkelhor i Krugman, en el qual es descriuen les quatre condicions perquè l'abús sexual es produeixi:

1. Motivació de la persona agressora per cometre l'abús.
2. Habilitat de la persona agressora per superar les seves pròpies inhibicions i pors.
3. Capacitat de la persona agressora per superar les barreres externes o els factors de protecció del nin o nina (distanciament afectiu vers el nin o nina de les persones adultes significatives, aïllament social de la família, existència d'oportunitats d'estar tot sol amb el nin o nina, falta de vigilància, supervisió inapropiada, etc.).
4. Capacitat del nin o nina per evitar o resistir-se a l'abús sexual. La inseguretat emocional del nin o nina, la seva ignorància sobre el tema i una relació de confiança entre el nin o nina i la persona agressora, augmenten la probabilitat dels abusos.

La UTASI, mitjançant l'atenció directa terapèutica i des del projecte de prevenció, incideix en les condicions 3 i 4 i potencia els factors de protecció de la infantesa per evitar i/o reduir la incidència d'ASI.

Per tot això, la UTASI, amb la realització d'aquests tallers de prevenció, vol acon-

seguir com a objectiu general aportar informació, sensibilitzar i capacitar professionals i/o familiars (progenitors o adults amb responsabilitat en la família) respecte de l'abús sexual infantil (ASI). Els objectius específics que es treballen amb els distints professionals són els següents:

1. Proporcionar coneixements i habilitats que els permetin prevenir situacions de risc d'ASI.
2. Promoure actituds protectores que puguin transmetre als nins i nines.
3. Facilitar l'adquisició d'habilitats orientades a la detecció precoç de l'ASI.
4. Promoure actituds i respostes orientades a disminuir l'impacte derivat de la revelació de l'ASI i del fet en si mateix (en cas que es produeixi).
5. Donar a conèixer els protocols i els circuits de notificació, avaluació i, si escau, tractament de l'ASI.

La UTASI contempla que tot programa de prevenció primària de l'ASI ha de tenir com a continguts de treball fonamentals els drets del nin o nina, l'educació afectiva i sexual i la promoció del bon tracte. Aquests continguts s'han d'adaptar al col·lectiu diana al qual s'adrecen les sessions del taller de prevenció (professionals, família, etc.), així com a les demandes que fan prèviament els professionals dels diferents àmbits. Per tant, i més concretament, els continguts i els objectius específics dels tallers de Prevenció de l'abús sexual infantil són els següents:

Definició de la violència sexual a menors

- Conèixer els diferents tipus de violència sexual a menors.
- Tenir una visió realista i ajustada sobre l'ASI.
- Ser conscient de les dificultats en les quals es troben els menors o adolescents que sofreixen ASI.

- Ser conscients de les dificultats amb les quals es troben tant els agents socials com els progenitors i/o les persones assistents principals dels menors o adolescents, per poder manejar una sospita d'ASI.

Dades estadístiques

- Conèixer l'ocurrència d'ASI.
- Ser conscient de quina és la població de major vulnerabilitat que pot sofrir ASI.

Paper de les persones adultes en la prevenció

- Prendre un paper actiu en la prevenció de l'ASI.
- Normalitzar la sexualitat positiva i saludable.

Com ensenyar als/a les menors a protegir-se de l'abús

- Explicar la diferència entre una expressió d'afecte i una carícia sexual.
- Ajudar a reconèixer com se senten quan se'ls obliga a fer una cosa que no els agrada.
- Explicar la diferència entre els secrets bons i dolents.
- Explicar la diferència entre els regals i els suborns.
- Explicar què fer si cap persona coneguda/desconeguda intenta dur a terme un acte abusiu amb el menor implicat o altres menors.

Com identificar si un/a menor està sofrint violència sexual

Conèixer i identificar els indicadors que el menor pugui manifestar (físics, comportamentals i/o verbals) que solen estar relacionats amb la violència sexual a menors:

Indicadors d'abús sexual

Indicadors físics:

- Dificultat per caminar i asseure's.
- Roba interior esquinçada, tacada o amb sang.
- Es queixa de dolor o picor en la zona genital.
- Contusions o sagnat en els genitals externs, zona vaginal o anal.
- Té una malaltia de transmissió sexual.
- Té la cèrvix o la vulva inflades o vermelles.
- Té semen a la boca, els genitals o la roba.
- Presència de cossos estranys a la uretra, la bufeta o l'anus.
- Infeccions urinàries de repetició.
- Embaràs (especialment a l'inici de l'adolescència).

Indicadors sexuals:

- Conductes sexuals impròpies de l'edat: masturbació compulsiva, carícies bucogenitals, conductes sexualment seductores, agressions sexuals a altres infants més petits o iguals.
- Coneixements sexuals impropis de la seva edat.
- Afirmacions sexuals clares i inadequades.

Indicadors no sexuals:

- Desordres funcionals: problemes de son, enuresi i encopresi, desordres de l'apetit (anorèxia o bulímia), restrenyiment mantingut.
- Problemes emocionals: depressió, ansietat, aïllament, fantasies excessives, conductes regressives, falta de control emocional, fòbies repetides i variades, problemes psicossomàtics o labilitat afectiva, culpa o vergonya extremes.
- Problemes conductuals: agressions, fugides, conductes delictives, consum excessiu d'alcohol i drogues,

conductes autodestructives o intents de suïcidi.

- Problemes en el desenvolupament cognitiu: retards en la parla, problemes d'atenció, fracàs escolar, retraïment, disminució del rendiment, retards del creixement no orgànics, accidents freqüents, psicomotricitat lenta o hiperactivitat.

Conducta del/la cuidador/a:

- Extremadament protector o gelós de l'infant.
- Encoratja l'infant a implicar-se en actes sexuals o prostitució en presència del cuidador/a.
- Va sofrir abús sexual durant la infància.
- Pares o responsables aïllats o amb poques habilitats socials.
- Confusió dels rols familiars pares/fills.
- Pare no biològic dels fills.
- Dificultats en el matrimoni.
- Situacions d'amuntegament.
- Pares amb dificultats per al control dels impulsos: ús abusiu de substàncies tòxiques, violència domèstica i/o malaltia mental.

Com actuar davant de la sospita i/o revelació per part d'un/a menor d'estar patint situacions de violència sexual

- Posar en funcionament les habilitats personals i/o professionals necessàries per facilitar la comunicació positiva del menor o adolescent en aquestes situacions.
- Conèixer els recursos existents als quals acudir per demanar ajuda.
- Conèixer el Protocol Marc Interdisciplinari en casos de Maltractament Infantil de les Illes Balears.
- Proporcionar als professionals pautes d'actuacions més concretes perquè aquests sàpiguen com actuar a l'entrevista amb el/la menor.

Què s'ha de fer.

- L'entrevista ha de ser realitzada a un lloc privat i per una persona de la seva confiança a la qual respecti i que li doni seguretat per contar el que li pugui estar succeint.
- Asseure's prop de l'infant, procurar que no hi hagi obstacles entre ambdós (taules, etc.).
- Tractar-lo amb afecte. Entendre que pot sentir-se temorós, espantat o avergonyit.
- Utilitzar un llenguatge clar i senzill, i intentar evitar paraules tècniques.
- Assegurar a l'infant la confidencialitat de l'entrevista i informar-lo sobre les actuacions futures.
- En cas d'haver de notificar el cas, se li explicarà com és la informació que es donarà i a qui es comunicarà.
- No crear falses expectatives a l'infant sobre el que pot ocórrer i on anirà, ja que pot crear-li falses il·lusions que dificultin posteriors intervencions.
- En els casos que se sospiti que el menor ha sofert o està sofrint abusos sexuals, no se l'ha d'interrogar per evitar contaminar la declaració del menor. En aquests casos, si el menor fa la revelació espontàniament, allò més adequat és comunicar-ho a les autoritats competents, que disposen de professionals especialitzats.

Què no s'ha de fer.

- Manifestar horror, esglai o desaprovació davant el que ens ha contat.
- Deixar que se senti culpable.
- Indagar o demanar insistentment respostes que l'infant no pot o no està disposat a donar.
- Suggerir-li respostes.
- Realitzar moviments amenaçadors vers l'infant.
- Demanar-li que repeteixi el que ha ocorregut davant una altra persona.

- Realitzar les entrevistes més de dues persones.

En els tallers emfatitzem molt la promoció del bon tracte per poder reconèixer el maltractament. És difícil que un infant que viu en un entorn hostil i violent identifiqui situacions d'abús que té normalitzades amb alt grau de tolerància. S'ha de fer explícit l'abús sexual, parlant-ne. De la mateixa manera, quan parlem de sexualitat positiva, abans introduïm idees respecte al maneig de les emocions i els afectes, les relacions basades en el respecte i la tolerància, la importància del bon tracte com l'únic model de relacions positives...

De forma habitual i recurrent, ens trobem amb la preocupació per part dels professionals d'una problemàtica cada vegada més visible: relacions de parella immerses en contextos de control, violència de gènere... amb molt baix nivell de consciència, comportaments sexuals precoços que generen situacions de risc que consideren normals i generalitzats al grup d'iguals (per exemple, fotografiar-se amb poca roba i pujar la fotografia a les xarxes socials, conversacions íntimes amb contactes que les poden fer públiques...) entre els joves i a edats molt primerenques.

Cal recalcar la nociva influència que té en el desenvolupament psicosexual i moral, l'ús de pornografia en els infants i adolescents que contrasta amb el gran nombre de nins i nines que amb l'edat de nou i deu anys ja disposen de mòbil amb accés a Internet sense cap tipus de control parental.

Aquests són alguns dels exemples que juntament amb l'assetjament escolar inquieten i preocupen els professionals en primera línia. És fonamental obrir vies d'investigació i diagnòstic d'aquestes realitats per poder donar respostes eficients i adients a les necessitats que es detectin.

Conclusions

1. Educar en bon tracte i des del bon tracte és prevenció.
2. Una detecció i intervenció primerenques és prevenció.
3. Fomentar la tolerància, el respecte i el suport mutu amb l'exemple.
4. Un nin ben informat i atès en les seves necessitats, més difícilment es consolidarà en un paper de víctima o agressor (en abusos de qualsevol índole).
5. Reconèixer i validar el paper fonamental dels professionals de la xarxa del menor/jove com:
 - Agents de prevenció i detecció de situacions de maltractament i/o violència sexual infantil.
 - Figures de resiliència.
 - Agents promotors de models de bon tracte i de relació positiva.

Sense oblidar que, davant una revelació o sospita que un menor pugui estar patint situacions abusives greus, és la teva responsabilitat notificar-ho per diverses raons:

- Per evitar que l'abús continuï.
- Per donar suport al menor o la menor.
- Per protegir altres menors amb els quals l'abusador podria tenir contacte.
- Perquè ho diu l'article 13 de la Llei orgànica 1/1996 modificada per la Llei 26/2015 de modificació del sistema de protecció a la infància i l'adolescència.

Notificar no és una opció: és un deure legal i moral.

Carolina Moñino Bermejo
Elena González Hernández
c/Joan Crespi, 11
Tel/ 971 784800 (ext. 69255//69257)
cmonino@dgmenors.caib.es
egonzalez@dgmenors.caib.es

Bibliografia

- Abuso Sexual Infantil. Manual para profesionales. Save the Children
- Campo A. López F. Unidades didácticas para trabajar prevención de abusos sexuales en las tres etapas evolutivas: (3-6), (6-12) y adolescencia (12-16)
- Cantón, J., Cortés M^a del Rosario (2008). *Guía para la evaluación del Abuso Sexual Infantil (2ª Ed)*. Madrid: Ediciones Pirámide.
- Echeburúa E., Guerricaechevarría, Cristina. (2000). *Abuso sexual en la infancia: víctimas y agresores*. Barcelona: Editorial Ariel, S.A.
- Horno Pepa (2009). Amor y violencia. La dimensión afectiva del maltrato (2ª Ed). Bilbao: Editorial Desclée de Brouwer, S.A.
- Guia per a la detecció i notificació del maltractament infantil. Actuacions davant el maltractament des de l'àmbit dels serveis socials. Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració. Direcció General de Menors i Família. Govern de les Illes Balears. Dipòsit legal. PM-2040-2010

Violencia filio-parental

“Educa niños y no castigarás adultos”

José Díaz Cappa

Fiscal en la Fiscalía Superior de la CCAA de les Illes Balears
Delegado de la sección de Menores

*Analizo este fenómeno desde una perspectiva muy concreta: el **factor educativo** como elemento ausente en la actualidad en los proyectos políticos, sociales, mediáticos, escolares y parentales que se plantean su posible solución. Critico la visión unidireccional del tema desde la óptica casi exclusiva del **derecho penal** sancionador, olvidando que este, necesario en cualquier sociedad, no es sino la parte final del reto y solo interviene cuando “algo ya ha ocurrido”, y que, por sí solo, aún aderezado con matices de prevención aplicables asimismo a una situación victimológica real, no permiten avanzar, en absoluto, hacia la posible solución del problema. Aludo también a esa **ausencia metódica de educación** (en sentido no cultural, sino, sobre todo, de ignorancia que impide la capacidad de reflexión y la objetividad en la toma de decisiones) para su abordaje doble: el **abordaje generacional** a medio plazo, y el **abordaje múltiple** comprensivo de los aspectos políticos, sociales, mediáticos, escolares y parentales”.*

No suelo empezar mis artículos por el final, pero últimamente cada vez que hablo en mis clases en la Universitat de les Illes Balears (UIB), o en la sede de la Universidad a Distancia (UNED) o, por supuesto, muy a menudo en el desempeño de mi profesión como fiscal o en foros escritos¹ debo sacar a colación des-

de el principio la famosa frase, atribuida a Derek Curtis Bok², que viene a decir que “*si cree usted que la educación es cara, pruebe con la ignorancia*”.

La ignorancia a la que se refiere esa frase no es sin duda la meramente cultural, -que también-, esa que supone un simple reto de acumulación de conocimientos³, sino aquella que lacera, oxida y carcome a una sociedad a largo plazo, y, sobre todo, en lo que aquí nos interesa, también a corto y medio plazo. Se refiere sin duda a la ignorancia que tiene como base la **ausencia metódica de educación** que impide a cada ser humano poder reflexionar sobre la información que recibe y se le presenta para su entendimiento y que le permite dirigir la reacción y decisión ante ello de forma positiva y, sobre todo, escoger, de entre las distintas opciones, aquella que más satisfaga la objetividad y su sintonía con su condición de persona parte de una sociedad.

Tan importante es el factor educativo al que me estoy refiriendo, y su aplicación

<https://www.josediazcappa.com> (por ejemplo)

2. Abogado, educador estadounidense y ex presidente de la Universidad de Harvard.

3. Ejemplo de esto pueden ser los países nórdicos, en los que las tasas de positividad escolar son enormes y, sin embargo, figuran también a la cabeza estadística en materia de maltrato femenino.

1. <http://www.revistaenki.com/> o

al tema sobre el que escribo en este caso, la violencia filioparental, que va a ser el eje principal de todo el artículo. Permítanme que, en esta ocasión, sea este el objetivo.

El fenómeno de la conflictividad entre padres e hijos no es nuevo, forma parte ineludible del proceso de independización, al igual que el conflicto en sentido amplio es consustancial al ser humano. Sin embargo, lo que no forma parte de la solución, en ninguno de los casos, es el recurso a la violencia. Al igual que en los supuestos de violencia de género o en los de violencia doméstica en general (de la que formaría parte la filioparental) la sociedad actual siente y conoce de forma más constante y elocuente el fenómeno, pues la conectividad interpersonal mundial, en cualquiera de sus formas, nos pone en el punto de la noticia y de sus reacciones prácticamente de forma inmediata, haciéndonos partícipes de ella en un clic.

Y es en este punto donde la sociedad cree ver la solución. La inmediatez del conocimiento del fenómeno no lleva unida la solución inmediata del problema, sino solo, en su caso, la posibilidad de una respuesta reparadora rápida a una situación ya acaecida. Algo ha ocurrido, por tanto, algo debe ser castigado, sería el resumen. La sociedad confunde tan escueto esquema con la realidad de lo posible. El reto social parece que se acaba con la “venganza” legal del ataque, casi siempre insuficiente, sin darse cuenta que lo que hay que eliminar es la situación que, mucho antes, ha llevado por ejemplo a un hijo a asesinar a su madre (como ha ocurrido recientemente en Montilla, Córdoba, mientras escribo este artículo). Resulta simplemente “simple”, -cuento con la redundancia- pensar que el trabajo está hecho con la simple satisfacción sancionadora.

Es por ello que, pasando lo anterior a datos palpables, los fenómenos de vio-

lencia doméstica, cuando ocurren, solo se presentan y se lamentan mediática y socialmente desde el punto de vista del derecho penal. Creo saber de lo que hablo, al menos en este caso, si me permiten la licencia, sobre todo cuando, como digo, intento dibujar la esencia del problema, y no solo las respuestas punitivas del mismo, a cuya aplicación me dedico, y en las que, como digo, veo la necesidad de su existencia como elemento coadyuvante a la solución, pero en modo alguno la clave potencial de la misma.

La Administración de Justicia a través del derecho penal, la respuesta meramente sancionadora, no es la solución o solo es una parte, la final, la que interviene cuando, y esto es lo alarmante, algo ya ha ocurrido y no tiene solución (alguien ha muerto, alguien ha sido agredido, alguien tiene ya el rol de víctima...) sino solo la posible satisfacción sancionadora posterior y la reclamación económica si también corresponde. Lo que realmente es necesario es evitar que esto realmente ocurra, que se llegue a evitar la situación en la que una persona pueda llegar a victimizar a otra y sobre todo si esa otra es alguno de sus padres.

Cuando hablo de esto englobo también en la respuesta penal las situaciones previas. Esto es, estoy refiriéndome a cualquier supuesto en que haya una víctima real o potencial conocida respecto de la que haya que adoptar alguna medida de protección. Medidas preventivas penales hay muchas y variadas, desde las órdenes de no aproximación y no comunicación, pasando por la libertad vigilada, hasta el internamiento en un centro en régimen cerrado o la prisión, dependiendo de la edad del agresor, pues, evidentemente, la violencia filioparental no se acaba cuando el agresor alcanza la edad de dieciocho años, sino que se prolonga mientras la relación familiar existe, pudiendo quizás incluso transmutarse en último término en ataques a la tercera edad en etapas posteriores.

Si de medidas de protección hablamos es porque, igualmente, ya hay alguien a quien se necesita proteger (lo cual no siempre es conocido con anterioridad) y de lo que se trata, repito, es de evitar, incluso, esa situación mediante un **proyecto educativo general** que implique, decididamente, una respuesta cultural (en el sentido arriba indicado) que suponga la adquisición de las habilidades sociales necesarias, por parte de hijos y padres, para la resolución adecuada del conflicto generacional que se les plantea.

Y ese **proyecto educativo global** es, en primer lugar, un proyecto **generacional** y como tal, precisado de un periodo amplio en el que pueda acometerse con posibilidad de resultados satisfactorios; y en segundo lugar, un proyecto **múltiple**. Desgrano a continuación estas dos principales premisas:

Abordaje generacional.

Como vengo comentando, el reto no está en la sanción penal. Esta es algo que necesariamente debe existir y que debe aplicarse cuando algo ocurra, por supuesto, y, además, si me apuran, es relativamente sencilla de actualizar. El reto es la evitación de la situación de hecho y, por tanto, de la necesidad de sancionar, sin duda mucho más difícil. Sin embargo, ¿por qué esto no se materializa luego en normas con tal fin? En épocas como la actual de intentos políticos de logro de grandes pactos, también en materia de violencia intrafamiliar, ¿cuál es el escollo para iniciar la cobertura legal de tal reto? Bien, como ya he comentado anteriormente, el problema necesita un decidido estudio con resultados a medio plazo y, sin embargo, los movimientos políticos y legislativos, sea del signo que sean, solo cuentan normalmente con periodos parlamentarios de cuatro años en los que, sí o sí, han de obtener rentas políticas. Ante esto, de nuevo, el problema se aborda por la parte más sencilla y la

que mayor movimiento social suscita: el castigo, lo que se traduce en mayor vuelta de tuerca al endurecimiento de las penas, mayor rigor punitivo y mayor respuesta exclusivamente castigadora. Es lo único que le permite al político actual justificar socialmente que se ha hecho algo en una materia que ellos mismos saben que necesita decididamente una reforma amplia, consensuada, diferente y, al menos, a medio plazo o en un plazo generacional. Las normas que hay que modificar son las que inciden en la base del problema: las educativas y las sociales que permitan su aplicación. Las sancionadoras se adecuan solas por la inercia de los acontecimientos. Y, ojo, que dentro de las educativas están también las comprometidas con la labor resocializadora y rehabilitadora de las penas y medidas.

Abordaje múltiple.

Este reto necesita también ser abordado desde varios ámbitos y de forma conjunta y concordada, esto es, global, comprendiendo la educación **paternal, la escolar, la mediática, la social y la política**. Brevemente apunto aspectos básicos de todas ellas:

Educación paternal

Es la derivada de la patria potestad, la que refleja la necesidad de adecuar la futura conducta del menor a una posibilidad reflexiva o al menos argumentada, de por qué es necesario el mantenimiento de unas reglas de convivencia interna que permitan el desarrollo de la dinámica familiar en el ambiente adecuado y que suponga, al menos, que el hijo pueda entender el razonamiento paterno del comportamiento solicitado y no solo su mero carácter impositivo. En este sentido, el trabajo es ingente pues supone la necesidad de una preparación paternal adecuada para tan complicada labor. La educación paternal incluiría pues, la propia habilitación de los progenitores

para llevarla a cabo, ya sea por sí mismos o mediante los planes de ayuda necesarios. Y pongo el énfasis en la necesidad de enseñar a explicar por qué se hace, se dice, se afirma o se niega algo cuando un progenitor se dirige a su hijo en el desempeño de su labor formativa como madre o padre. Esto es lo fundamental. La decisión argumentada, aunque sea a posteriori, es imprescindible. Y no me refiero a lecciones magistrales ni charlas interminables constantes, por otro lado imposibles en el día a día en la vida de una familia, sino a la actitud general forjada desde el principio, centrada en la puesta en marcha de las habilidades paternas innatas o adquiridas, tendentes a favorecer la actitud interpretativa interna del hijo adecuada a cada edad ante los acontecimientos más habituales de esa vida familiar. Les refiero a continuación como ejemplo ilustrativo de lo que es lo contrario a lo que les vengo exponiendo, algunos retazos de mi último artículo en la revista cultural antes mencionada. Escribo en ella sobre algunos comentarios públicos de un famoso y prestigioso juez de menores andaluz, en el siguiente sentido: *“...Recuerdo una frase de un reportaje publicado en el Magazine de El Mundo (21/06/2009)¹ atribuida al famoso juez que decía “Un cachete, un bofetón, en el momento justo y con la intensidad adecuada es una victoria”. Si aquella frase ya me rechinaba, y ciertamente me indignaba, ahora vuelvo a leer en el mismo diario (29/08/2016)² otra frase atribuida al mismo que dice “Creo que hay que violar la intimidad de nuestros hijos... El caso es que no nos pillen”.*

En relación con dichas frases, sigo comentando en ese mismo artículo que *“...bajo la excusa constante de velar por la seguridad de los hijos se lanzan mensajes inadmisibles sobre cuál debe ser la forma del ejercicio de la patria potestad, donde pre-*

valecería siempre el fin sobre los medios y donde la incompetencia e inhabilidad o la muy actual “dejadez” de algunos padres y madres para educar a sus hijos de forma que no fuera necesario irrumpir sin condiciones en todos sus derechos individuales, tendría siempre la justificación del uso de los “medios alternativos necesarios para corregirla”. ¡Qué fácil! No importa si usted no se esforzó por empatizar con su hijo en esta área del ejercicio de la patria potestad, pues podrá obtener ese resultado más adelante por la “vía rápida”. Contra justificaciones como esta se lucha ahora sin embargo en materias, por ejemplo, como la violencia de género, la violencia doméstica...”.

Además de otras muchas cuestiones abordadas en ese artículo concluía, como frase que es perfectamente aplicable a lo que trato de explicar, que *“...si usted como padre o madre entiende y utiliza como normal la invasión de los derechos de sus hijos (espíar su móvil, darle un cachete o colleja, etc.) como se proponen desde algunos estamentos o, simplemente, se opina por personas con cierta capacidad de influencia social, tendrá que explicarle luego a sus hijos que eso es lo correcto, que está bien, que no pasa nada, que todo vale y que, por supuesto, eso mismo podrá hacerlo él o ella cuando deje de ser hijo/a y se convierta en futuro padre o madre, o tenga cualquier otra relación en la que, al socaire de la protección del otro/a, la alternativa a la vulneración del derecho ajeno no sea más que una mera anécdota...”*

Educación escolar

Engloba no solo el proyecto educativo cultural necesario de adquisición de conocimientos objetivos, sino también la proyección en el mismo y en la propia dinámica de la convivencia escolar de todos los elementos necesarios para la implementación grupal e individual de las habilidades imprescindibles para el manejo no violento de los posibles conflictos en que el menor se va a encontrar, no obstante, no solo en su etapa juvenil,

1 <http://www.elmundo.es/suplementos/magazine/2009/508/1245321422.html>

2 <http://www.elmundo.es/cultura/2016/08/22/57b72da246163fc8448b4658.html>

sino también en su proyección adulta, en la sociedad adulta, de la que los centros escolares no son sino mini proyectos reales que sirven, sin duda, como banco de experimentación de teorías y prácticas positivas. Del mismo modo que en el caso de la educación paterna, es imprescindible una preparación o actualización de la formación de los profesionales de la educación adecuada para tan complicada labor. Si bien, en este caso, la citada preparación puede ya ser parte integrante del mecanismo profesional y no a través solo de la ayuda social, como en el caso de la educación paternal.

Educación mediática

Los medios de comunicación de todo tipo y las ingentes formas de obtener información son, incluso si me apuran, más necesarios de adecuar a la situación que planteo como reto de abordaje preventivo, que los otros mecanismos mencionados. A través de los medios de comunicación e información de cualquier tipo nuestros hijos y sobre todo los de ciertas edades reciben hoy día, se quiera o no se quiera, más información en un solo día sobre cualquier tema que el que muchos de nosotros éramos capaces de obtener en varios años. No es malo, lo realmente importante es que toda esa información no siempre es asumible por el menor o joven de forma reflexiva, sino simplemente atractiva, acogiendo de entre las múltiples posibilidades que se le ofrecen, aquella versión que más le agrada en ese momento, sin que ello seguramente sea lo que más se acerque a su interés superior. Es por ello necesario ser el referente adecuado que, de manera argumentativa, permita al menor ofrecerle los distintos puntos de vista y habilidades necesarias para, al menos, permitirle una selección reflexiva de las posibles alternativas. Aparte de la mencionada labor, sin duda parental y escolar, los **medios de comunicación** deben partir de una cierta coherencia con todo ello, al margen de sensacionalismos innecesarios, así como se predica en todos ellos si se

observan y leen los propios principios éticos que ellos mismos autoproclaman, sin necesidad siquiera de acudir a normativas legales al respecto y, con mayor motivo, si se refiere a información dirigida o fácilmente proyectable a menores.

Como en el apartado anterior, recuerdo también un artículo que titulé “la salud social”, en el que hablaba de esa cierta incoherencia de los medios de comunicación, sin saber muy bien, qué había sido primero como en el ejemplo del huevo y la gallina, preguntándome si eran los medios de comunicación los que fomentan aquello que la sociedad les demanda, o, por el contrario, se ofrecía a los ciudadanos lo que realmente los medios quieren divulgar. Con el símil de la salud comentaba en ese artículo esa cierta incoherencia entre lo que la sociedad estima correcto en general y lo que no cuestiona como incorrecto cuando la propia sociedad se refleja a través de los medios de comunicación. Lo hacía con palabras como estas que creo sirven también para ilustrar este artículo: “...sin duda es un problema de salud social, como dije, al menos desde el punto de vista de la sintomatología que ofrece: es un síntoma el que, dependiendo de su mayor o menor relevancia social, se le ofrezca más o menos grado de amnistía social a un posible pederastra o maltratador. Es síntoma de que algo va mal, que se lllore ante una nueva mujer fallecida por violencia de género, y que, al mismo tiempo, la publicidad socialmente arraigada tenga a la mujer sumisa como el acorde promocional más rítmico. Lo es el que nos llevemos las manos a la cabeza cuando el informe PISA pone de relieve nuestras miserias educativas, y a un tiempo algunos programas de televisión fomenten personalidades que viven de vender su vida o inciten a creer que el no estudiar puede tener mejores salidas que hacerlo. También lo es que se potencie la imagen de la generación ni-ni en vez de impulsar las oportunidades que la educación ofrece...; o que hagamos baluarte de los problemas de la alimentación inadecuada y sin embargo

que las dietas se fomenten como caramelos; o que aireemos que la belleza está en el interior y lo único que se venda como triunfo seguro es el cuerpo esbelto y perfecto. Síntoma es también de que algo va mal en nuestra sociedad, que se abogue porque el diálogo y el respeto son la base del acuerdo y la convivencia, y sin embargo que los índices de audiencia resalten que los programas más vistos sean los que consisten en ponerse las peras al cuarto entre los contertulios sacando a la luz sus miserias más íntimas. Destaca también, por ejemplo, que se fomenta la cultura del fair-play deportivo, y que, al mismo tiempo, ante grandes eventos la preparación mediática consista en recordar las acciones o insinuaciones que, con seguridad, “calentarán” el ambiente, provocando acciones violentas que luego serán, a su vez, portadas y primeras páginas en los diarios; o que cuando alguien opina algo sobre alguna cosa, criticar consista en desprestigiar y vilipendiar al autor de la opinión, en vez de argumentar sagaz y elocuentemente con argumentos diferentes lo que se dijo; o que para encontrar algo en los medios de comunicación que tenga algo que ver con la promoción de las posibilidades del saber o conocer o de los últimos logros científicos o culturales, haya que buscarlo con lupa (y además, que quede socialmente mal afirmar que lo ves o escuchas, no vaya a ser que te tachen de pedante y fuera de onda...). En fin, lo serían tantas cosas...”

Educación social

Algo sobre esto ya acabo de comentar. La **hipocresía social** que se manifiesta a través de los diferentes medios y técnicas de comunicación actuales. En este apartado, aunque podría sin duda explicarme, solo quiero insistir en una cosa. La destinataria última de la norma es la sociedad y cada uno de sus miembros. Si no enseñamos a respetar las normas, las reglas del juego, no podremos luego exigir su correcto cumplimiento. En esto hay cuestiones como las que se estudiaban en la carrera de Derecho como Derecho Natural, esto es, hay pautas de conducta humana tan innatas al propio ser

humano que parece incluso irreverente su recordatorio (el respeto a la vida, por ejemplo) y ello por sí mismo debería servir para formalizar conductas. Sin embargo, el ser humano como ser social entra en conflicto con sus otros congéneres y, para evitar, digamos, las “dudas de comportamiento” precisa de pautas que ordenen su actuar y le alerten de las consecuencias del actuar anómalo (las leyes). Dentro de estas últimas estarían las normas penales, las sancionadoras, que como dije al principio, solo intervienen cuando las dos premisas anteriores han fallado. Pues bien, la labor que propongo en el presente artículo se refiere a la potenciación de las estructuras educativas relacionadas con la no necesidad de aplicación del castigo por haber implementado las técnicas necesarias para la resolución no violenta del conflicto y, para ello, es imprescindible el consenso social en que el menor vea coherencia entre lo que la sociedad le demanda como parte de la misma y lo que le trasmite a través de los diferentes canales comunicativos. Si el destinatario último de la norma (el individuo en la sociedad) no se siente “aludido” por lo que en ella se le indica, de poco sirve que haya grandes penas u órdenes de alejamiento, o pulseiras señalizadoras, o dispositivos de alerta, pues si no está educado para acatarla (ya sea de forma natural interna o por la función preventiva general o especial de la norma penal), acabará haciendo lo que ha decidido al faltarle los mecanismos reflexivos necesarios para la búsqueda, al menos, de una alternativa. La única solución para evitar cualquier situación sería encerrarle sin posibilidad de salida, como diría alguno. Pobre sociedad, sin duda, la que como única alternativa considere mayoritariamente esta opción.

Educación política

Como dije al inicio del artículo, en temas tan trascendentales como el que tratamos, la violencia filio parental (aunque extensible a cualquier otra forma de violencia familiar), la educación

política debería buscar réditos sociales positivos a medio plazo, como parte de una labor de reforzamiento generacional e intergeneracional, buscando la reducción de la violencia misma, y no simples réditos políticos a corto plazo en los breves periodos electivos o parlamentarios, en los que la mayoría de las veces, para su consecución, se tiende a buscar el populismo infructuoso de la simple agravación de las sanciones o respuestas similares.

Todo lo apuntado, aunque les pueda parecer disperso del tema principal de este artículo, la violencia filio parental, no lo es en modo alguno, e incluso me atrevería a decir que sería este tipo de violencia la principal destinataria de ciertas pautas mencionadas.

Me hubiera resultado, sin duda, más sencillo abordar el artículo con aspectos meramente técnicos y cuestiones puramente jurídicas. Ya lo he hecho en otras ocasiones y supongo que lo abarcaré en algunas otras. En ese sentido estaré a su disposición a través de mi sitio web¹, si lo creen oportuno.

Tener que recordar aún hoy día que la educación es un factor clave para la superación de cualquier problema puede resultar desalentador, pero sin duda es también un acicate y un reto para cualquier profesional que, en su desempeño diario, trabaje sobre la materia.

Como decía Karl Menninger² *“Lo que se les dé a los niños, los niños darán a la sociedad”*.

1 <https://www.josediazcappa.com>

2 Psiquiatra estadounidense.

Revista d'Afers Socials

BUTLLETA D'INSCRIPCIÓ

Nom i llinatges:

Telèfon:

Adreça:

Població:

CP:

Ocupació:

Adreça electrònica:

Vol rebre la revista...

- ☐ en format electrònic (pdf)
- ☐ impresa

Trameteu la butlleta d'inscripció a revista@sgsersoc.caib.es

Trobareu la resta d'exemplars i/o emplenau aquesta butlleta digitalment a <http://RevistaAfersSocials.caib.es>

G CONSELLERIA
O SERVEIS SOCIALS
I I COOPERACIÓ
B

En compliment de la Llei orgànica 15/1999, de 13 de Desembre, de Protecció de Dades de Caràcter Personal i la Llei 34/2002, d'11 de juliol, de serveis de la societat de la informació i de comerç electrònic li informam què, mitjançant aquest formulari, les seves dades personals quedaran incorporats i seran tractats en el fitxer "Subscriptors revista d'Afers Socials" propietat de la Conselleria de Serveis Socials i Cooperació, amb l'objectiu de poder rebre la revista d'Afers Socials.

Així mateix, li informem de la possibilitat d'exercir els drets d'accés, rectificació i cancel·lació de les seves dades de caràcter personal, enviant escrit, a revista@sgsersoc.caib.es

G CONSELLERIA
O SERVEIS SOCIALS
I I COOPERACIÓ
B

